

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Ústav speciálně pedagogických studií

Josef Mádr
Obor: Speciální pedagogika - Andragogika

Životní potřeby a hodnotová orientace dětí s poruchami chování v Dětském domově se školou, základní školou a SVP v Šumperku.

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimíra Kocourková, Ph.D

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 16.4. 2015

Podpis Josef Mádr Bc.

Poděkování:

Děkuji za cenné informace a materiály PhDr. Vladimíře Kocourkové Ph.D a zvláště chci poděkovat za cenné rady, trpělivost, vstřícnost a za odborné vedení diplomové práce.

Obsah

ÚVOD	5
1 VYSVĚTLENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	10
1.1 OSOBNOST	10
1.1.1 <i>Definice osobnosti</i>	11
1.2 POJEM ŽIVOTNÍ POTŘEBA	13
1.2.1 <i>Definice pojmu životní potřeba</i>	13
1.2.2 <i>Klasifikace potřeb</i>	14
1.3 POJEM ŽIVOTNÍ HODNOTA	18
1.3.1 <i>Definice pojmu životní hodnota</i>	19
1.3.2 <i>Vysvětlení rozdílu mezi potřebou a hodnotou</i>	21
1.3.3 <i>Typologie, koncepty, klasifikace hodnotové orientace a funkce hodnot</i>	21
1.4 PORUCHY CHOVÁNÍ.....	26
1.4.1 <i>Morální vývoj</i>	26
1.4.2 <i>Definice poruch chování</i>	28
1.4.3 <i>Etiologie</i>	30
1.4.4 <i>Projevy poruch chování</i>	31
1.4.5 <i>charakteristiky z pohledu vývojových období</i>	35
1.4.6 <i>Klasifikace poruch chování</i>	38
1.5 POJEM DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU	41
1.5.1 <i>Zařízení v resortu Ministerstva školství (MŠMT)</i>	41
1.5.2 <i>Funkce ústavní výchovy</i>	44
2 JEVY OVLIVŇUJÍCÍ POTŘEBY, HODNOTY A CHOVÁNÍ	46
2.1 PORUCHY CHOVÁNÍ.....	46
2.2 DEPRIVACE	47
2.2.1 <i>Důsledky citové deprivace</i>	48
2.3 FRUSTRACE	49
2.4 MOTIVACE, MOTIVY	50
2.5 ZÁJMY.....	51
3 VÝZKUM V OBLASTI ŽIVOTNÍCH HODNOT	53
3.1 HODNOTOVÁ ORIENTACE (L. PRUDKÝ).....	53
3.2 HODNOTOVÁ ORIENTACE (P. SAK).....	56
3.3 PROJEKT KLÍČ PRO ŽIVOT	59
4 POPIS DĚTSKÉHO DOMOVA SE ŠKOLOU, ZÁKLADNÍ ŠKOLOU A SVP V ŠUMPERKU ..	64
5 VÝZKUMNÁ ČÁST	67
5.1 STANOVENÍ CÍLŮ KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU	67
5.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	67
5.3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	69
5.4 METODY SBĚRU DAT	70
5.5 METODA ZPRACOVÁNÍ DAT	73
5.6 ANALÝZA SBĚRU DAT	74
5.7 STRUKTURA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	74
5.7.1 <i>Rodinná a sociální anamnéza</i>	75

5.7.2	<i>Shrnutí interpretace anamnézy</i>	79
5.8	PŘÍPADOVÁ KVALITATIVNÍ STUDIE	80
5.9	KÓDOVÁNÍ A INTERPRETACE ROZHovorŮ A NEDOKONČENÝCH VĚT	81
5.9.1	<i>Případová studie – Karolína (fiktivní jméno, dívka, 15 let)</i>	82
5.9.2	<i>Případová studie – Denisa (fiktivní jméno, dívka, 15 let)</i>	87
5.9.3	<i>Případová studie – Julie (fiktivní jméno, dívka, 15 let)</i>	93
5.9.4	<i>Případová studie – Adéla (fiktivní jméno, dívka, 16 let)</i>	97
5.9.5	<i>Případová studie – Nikolas (fiktivní jméno, chlapec, 15 let)</i>	102
5.9.6	<i>Případová studie – Jessica (fiktivní jméno, dívka, 15 let)</i>	106
5.9.7	<i>Shrnutí interpretace z rozhovorů - rodinné prostředí</i>	111
5.9.8	<i>Shrnutí interpretace z rozhovorů - naplňování životních potřeb v zařízení</i>	112
5.9.9	<i>Shrnutí interpretace rozhovorů – oblast životních hodnot</i>	117
5.9.10	<i>Shrnutí interpretace projektivní techniky nedokončených vět</i>	119
6	ZÁVĚR	122
6.1	ZHODNOCENÍ PRÁCE Z POHLEDU TEORETICKÉHO A PRAKTICKÉHO	122
6.2	ZHODNOCENÍ PRÁCE Z POHLEDU PRAKTICKÉHO	122
7	RÉSUMÉ	125
7.1	ČESKÁ VERZE	125
7.2	ENGLISH VERSION	126
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	129
9	SOUBOR PŘÍLOH	132

Úvod

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybral téma životní potřeby a hodnoty dětí s poruchami chování v Dětském domově se školou v Šumperku. Naplňování potřeb, hodnotové preference a celkově životní styl u celé naší populace se velmi radikálně za posledních 25 let změnil a to především z důvodu vzniku dokonalejších technologií, změnou společenského a politického systému. Otevřely se nám nové možnosti v podnikání, ve vzdělávání, ve společenském, politickém a kulturním životě. Tento fenomén se velmi jak pozitivně, tak i v některých případech negativně projevil na našich životních potřebách a hodnotách. Velký vliv na náš životní styl mají bezesporu média, která vyvíjí sociální tlak a přesvědčují nás v různých reklamních kampaních o kvalitě různých služeb a výrobků a lákají spotřebitele k nákupům. Otevřely se hranice za tzv. železnou oponu a tím se naskytly velké možnosti nových pracovních příležitostí, cestování za rekreací, kulturou a vzděláváním. Velmi snadná přístupnost ke všemu, nemá vždy pozitivní účinky a to především, když se jedná o dospívající mládež v období tak choulostivém jako je puberta a adolescence. Pubertu a adolescenci vnímáme všichni jako jednu z nejsložitějších vývojových etap, která v lidském životě nastává. Její směr je významně ovlivněný především primární výchovou, prostředím a působením vnějších vlivů v přirozeném prostředí. To pak následně ovlivňuje jaké potřeby a hodnoty budou tyto skupiny populace upřednostňovat. Naše společnost se velmi problematicky potýká s vymoženostmi demokratického systému, což se také projevuje na přeměně hodnot a potřeb dnešní populace. Vytrácejí se hodnoty duchovní a stále více se v naší společnosti upřednostňují hodnoty utilitární (hledící na prospěch). Celý lidský život je založen na životních potřebách a hodnotách od narození až po úmrtí a bezprostředně se dotýká nás všech. Především se to týká při naplňování potřeb tzv. nižších, kam řadíme potřeby biologické (dýchání, spánek, jídlo, sexuální pud, pud sebezáchovy, vyměšování aj.) a které ani jako potřeby často nevnímáme a bereme je jako samozřejmou součást našeho života a jsou pro nás životně důležité. Pak existují životní potřeby „vyšší“, které má každý jedinec jinak nastavené a odlišné a jsou jedním znakem, které dotvářejí a určují charakter naší osobnosti. To, jaké potřeby každý z nás upřednostňuje, se odvíjí od různých aspektů, kterými mohou být např. naše zájmy, motivy, postoje, kulturní prostředí, ale také charakterové rysy naší osobnosti.

Každý z nás máme v životě určitý cíl, po kterém toužíme a snažíme se ho vlastním úsilím dosáhnout. Má pro nás velký význam a je pro nás určitou hodnotou. Potřeby a hodnoty máme v různé míře v rámci populace odlišné a během ontogeneze (vývoj jedince) se nám průběžně mění. Jak je to však s naplňováním životních potřeb a s hodnotovou orientací u dětí s poruchami chování s nařízenou ústavní výchovou, jak to vidí ze svého subjektivního pohledu a vlastního vnímání samotné děti a proč jejich potřeby a hodnoty jsou často společností neakceptovatelné, bude předmětem výzkumného šetření, které aspoň částečně se bude snažit nacházet některé odpovědi na tuto problematiku. Tato problematika je pro mě velmi blízká i z důvodu, že pracuji jako skupinový vychovatel v zařízení pro nařízenou ústavní výchovu v dětském domově v Šumperku. Denně jsem součástí mnoha interakcí právě v rámci téhle problematiky uspokojování a naplňování potřeb této cílové skupiny dětí. Do našeho zařízení přicházejí děti z nefunkčního, patologického a málo podnětného rodinného prostředí. Vliv takového prostředí se velmi negativně projevuje v osobnostním rozvoji dětí a má také určující vliv na hodnotovou orientaci a preferenci hodnot, které děti upřednostňují.

Hlavním cílem - výzkumného šetření je prozkoumat, jaké životní potřeby a hodnoty dětí s poruchami chování s nařízenou ústavní výchovou preferují a jak vnímají ze svého subjektivního pohledu jejich naplňování.

Cílem teoretické části - je operacionalizovat základní pojmy, které se vztahují k problematice životních potřeb a hodnotové orientace ve spojitosti k populaci dětí s poruchami chování se soudně nařízenou ústavní výchovou. Z dostupných uvedených odborných pramenů poukázat v oblasti výzkumu na trendy hodnotových orientací dnešní mládeže.

Cílem praktické části je analyzovat na výzkumném vzorku dětí, jaké potřeby a hodnoty preferují a především do jaké míry jsou jejich potřeby ze subjektivního pohledu dětí v podmínkách dětského domova naplňovány. Dále popsat na základě informací získaných z dostupné osobní dokumentace dětí (z anamnézy), z analýzy vlastního písemného vyjádření a ze zjištěných dat použitých metod, rodinné prostředí klientů odkud přichází do ústavní péče.

Jedná se o kvalitativní výzkum, kdy jsme si zvolili design více případové studie malé skupiny. Pro zjištění dat byla použita metoda polo-strukturovaného rozhovoru a jako doplňující metodu

jsme si zvolili projektivní techniku nedokončených vět. Od praktického přínosu si slibujeme efektivnější práci s dětmi v rámci jejich dalšího osobnostního rozvoje v oblasti uspokojování potřeb psychických, emocionálních, sociálních a duchovních, jejichž pozitivní naplňování ovlivňuje žádoucí integraci do společnosti a pozitivně ovlivňuje sociální vztahy, postoje, motivy a jejich systém hodnot. Přínosem intelektuálním je v rámci přenositelnosti zjištěné poznatky a informace aplikovat do podobných kontextů jiných sociálních skupin lidí z jiných prostředí a mohou tak být pomůckou, jak odborné veřejnosti, tak všech pracovníků v pomáhajících profesích, které se touto problematikou zabývají. V neposlední řadě je tato práce také osobním obohacením, neboť po prostudování velké části publikací a odborné literatury, přílivem mnoha informací a nových zjištění, získaných nových praktických zkušeností při individuálních interakcích dětí během výzkumu, získává výzkumník nový pohled na daný problém. Struktura diplomové práce je tvořena dvěma částmi, částí teoretickou a částí praktickou. Každá tato část je rozdělena do několika kapitol.

Teoretická část:

První kapitola v teoretické části je věnována vysvětlení a charakteristice základních pojmů a klíčových slov vyskytujících se v názvu závěrečné práce. Jedná se především o pojmy osobnost, životní hodnota, životní potřeba, poruchy chování, ústavní výchova jako jedna z možností náhradní rodinné péče a dětské domovy. Jednotlivé charakteristiky klíčových pojmů budou obsahovat různé definice, možné klasifikace, typologie, koncepty, projevy, prevenci a etiologii dle různých autorů zabývajících se danou problematikou.

Druhá kapitola je věnována možným činitelům, které mohou mít vliv na životní potřeby a hodnoty dětí s poruchami chování. Jedná se především o psychickou deprivaci, frustraci, motivy nebo zájmy. Většina dětí přicházejících do ústavní výchovy má zkušenost s ranou citovou, emocionální či podnětnou deprivací. V kapitole se také budeme věnovat problematice vazebného chování a deprivacnímu syndromu.

Třetí kapitola bude obsahovat výzkum a trendy v oblasti životních hodnot. Budeme se věnovat některým zdrojům hodnotové orientace a převažujícím preferencím v České republice

a seznámíme se s některými výsledky z výzkumů zabývajících se touto problematikou hodnot v oblasti především mládeže.

Praktická část:

Je strukturovaná do čtyř kapitol a čtvrtá kapitola obsahuje zhodnocení práce z pohledu jak teoretického, tak praktického. V návaznosti na teoretickou část se jedná o kapitolu čtvrtou až sedmou.

Čtvrtá kapitola se věnuje charakteristice a stručnému popisu zařízení dětského domova, kde probíhalo výzkumné šetření a z kterého byl také vyselektován výzkumný vzorek dětí.

Pátá kapitola se věnuje metodologii a struktuře výzkumného šetření. Součástí této kapitoly jsou jednotlivé případové studie výzkumného vzorku dětí. Zabývá se interpretacemi zjištěných dat a celkovým shrnutím a vyvozováním závěrů.

Šestá kapitola se věnuje závěrům a zhodnocení z pohledu teoretického a z pohledu praktického.

Sedmá kapitola obsahuje závěrečné resumé v české verzi a v anglické verzi.

Teoretická část

1 Vysvětlení základních pojmů

1.1 Osobnost

Citát B. F. Zeigarnikové. „*Hodnotíme-li lidskou osobnost, charakterizujeme především okruh jejich zájmů, obsah jejich potřeb. Soudíme o člověku podle motivů jeho činů, podle toho, k jakým jevům života je lhostejný, podle toho, z čeho se raduje, na co jsou zaměřeny jeho myšlenky a přání*“.

Abychom mohli lépe porozumět danému tématu, je potřeba si vysvětlit základní pojem a to, co je osobnost a co pod tento pojem lze všechno zařadit, nebo-li jaká je struktura osobnosti. Na osobnost se můžeme dívat jako na bio-psycho-sociální model jedince, která je formována postupnou socializací a je utvářena vztahy mezi lidmi, prostředím a celou společností. Jan Čáp upozorňuje na to, že „*v psychologii termínem osobnost zpravidla označujeme člověka se všemi jeho psychickými, biologickými a sociálními znaky*“ (Čáp, 1998, s.59). Kohoutek (1998) hovoří o osobnosti z pohledu socializace jako o osvojování si určitých hodnot (např. pojem dobra a zla, vytváření hygienických a pracovních návyků nebo příprava na sociální role ve společnosti či utváření si světového názoru) a norem, které nám umožňují se začlenit do lidské společnosti, kde postupně dochází k přeměně biologické bytosti v bytost lidskou a to vlivem působení jak vnitřních, tak vnějších činitelů. V užším slova smyslu je osobností každý z nás a mnohdy tak jsou také označováni významní lidé, kteří dosáhli výrazných úspěchů v různých oblastech činností jako např. vědci, slavní umělci či sportovci (Čáp, 1998). Se slovem osobnost se v běžném životě setkáváme velmi často, ale přesto význam tohoto celkem běžně v hovorové mluvě užívaného slova nelze vyjádřit jedinou definicí. V této kapitole si pro pochopení a vysvětlení pojmu osobnost některé definice a pojetí od různých autorů zmíníme, abychom mohli lépe porozumět problematice potřeb a hodnot, která bezesporu souvisí s naší osobností. Je důležité si odpovědět na otázku, jak bychom charakterizovali lidskou osobnost z pohledu moderní psychologie. Osobnost je mnoha autory většinou pojímána jako celek duševního života člověka. V této diplomové práci se na osobnost budeme dívat spíše z pohledu sociálně- psychologického, který je pro účel této práce zásadní. Důležitým znakem osobnosti je fakt, že lidé se od sebe navzájem liší v nejrůznějších oblastech. Čáp (1998)

vymezuje osobnost jako člověka se svými biologickými, psychickými a sociálními znaky, které jsou určitým způsobem strukturovány, a zároveň pojem osobnost vyjadřuje různou míru odlišnosti od ostatních lidí. Odlišnost „tamtéž“ je vyjádřena individuálními i typologickými rozdíly.

1.1.1 Definice osobnosti

Psychologický slovník uvádí adaptační definici osobnosti G. W. Allporta (In. Hartl, 1999, s. 131) z roku 1937, který „*osobnost považuje za dynamickou organizaci psychofyzických systémů v jedinci, který určuje jeho adaptaci na prostředí a jeho charakteristické způsoby chování a prožívání. H. J. Eysenck „tamtéž“ považuje osobnost za poměrně stálou jednotu charakteru, temperamentu, intelektu a těla, což umožňuje její jedinečnou adaptaci na prostředí. H. Peron „tamtéž“ vidí osobnost v jednotě její inteligence, charakteru, temperamentu a konstituce“*. Smékal (2004) uvádí, že moderní psychologie se vrací ke svým filozofickým počátkům a východiskům a že mostem, jímž se osobnost spojuje se světem druhých lidí, společností a kultury, jsou charakter a schopnosti. Dále „tamtéž“ uvádí, že mostem, jímž se osobnost sjednocuje s organismem, je temperament. Kolekcionistické (sběrné) chápání osobnosti, jehož představitelem je již výše zmíněný G. W. Allport, je pojetím osobnosti, která se snaží osobnost vysvětlit jako psychologickou realitu, která před námi vystupuje jako soubor kvalit, vlastností, rysů, charakteristik a zvláštností psychiky člověka (Smékal, 2004). G. W. Allport (In. Smékal, 2004, s.22) ve své klasifikaci teorií osobnosti má skupinu definic s názvem „*rag-bag*“, která sdružuje stejné pojetí a říká, že „*osobnost se proměňuje v jakousi nádrž či nádobu, která do sebe přijímá rysy temperamentu, charakteru, převládající potřeby, zájmy, schopnosti, sklony atd. Toto sběrné pojetí osobnosti je nejvýrazněji zastoupeno definicemi, které je možno též nazvat souhrnnými“*. Ve výčtu dalších definic osobnosti je dobré zmínit definici od T. Ribota, která říká, že „*osobnost je svazek potřeb, snah, přání a odporů vázaný na organický život“* (Ribot In. Smékal, 2004, s. 22). Viktor Drapela (1997) v knize „Přehled teorií osobností“ poukazuje, že během uplynulých sto let vzniklo mnoho definic na pojem osobnost, které by se daly rozdělit na dva opačné názory. Teoretici vnímají osobnost jako reálnou skutečnost, behavioristé jako něco co je pouhou odvozeninou našeho chování. (Drapela, 1997). Jím navrhovaná definice osobnosti se přiklání

k názoru skupiny teoretiků. „Osobnost je definována jako dynamický zdroj chování, identity a jedinečnosti každé osoby. Výraz chování zahrnuje procesy myšlení, emoce, rozhodování, tělesné činnosti, sociální interakci atd.“ (Drapela, 1997, s. 14). Helus v knize „Psychologie pro střední školy“ definuje a chápe osobnost „jako soustavu vlastností, charakterizujících celistvou individualitu konkrétního člověka, zaměřeného na realizaci životních cílů a rozvinutí svých potencialit“ (Helus, 1999, s. 31). Nakonečný (1998) vysvětluje osobnost a zmiňuje, že v lidovém jazyce, ale i z pohledu historie má pojem osobnost hodnotící význam a rozumí se tím jedinec, který byl něčím významný. V psychologii, jak dále uvádí má, osobnost jiný význam a znamená hypotetický konstrukt. Vysvětluje, že „duševní život člověka je tedy určitým způsobem organizován a právě pro fakt organizovanosti duševního života člověka byl vybrán pojem osobnost jako hypotetický konstrukt, který tuto organizaci popisuje resp. i vysvětluje. Středobodem této organizace je funkční systém nazývaný ego lat. Já“ (Nakonečný, 1998, s. 498). S pojmem osobnost ve vědecké psychologii se v současné době pojí tři odlišné přístupy: (Helus, 1999, s. 29-30)).

- Osobnost jako problém celistvosti člověka, jejich součástí a charakteristik.
- Osobnost jako ústřední téma vyrovnávání se člověka s jeho okolím a se sebou samým.
- Problém osobnosti je především v naší potencialitě (možnosti, šanci, perspektivě, naději) plně se rozvinout, uskutečnit bohatství našich vloh, realizovat svůj jedinečný svéráz, vyjádřit smysl svého života (Helus, 1999). Dynamika osobnosti v psychologii je vysvětlována způsobem, že pozorovatelné jevy naší osobnosti jsou dílem dynamických faktorů složených z pudů, potřeb, snah, instinktů atd. (Schmidt, Simon, In. Nakonečný, 1998). Oblastí dynamiky osobnosti se zabývala tzv. dynamická psychologie, jejímiž představiteli byli W. McDougal, Woodworth, kteří chápali psychiku jako proces determinovaný vnitřními a vnějšími silami (Nakonečný, 1998). Osobnost „tamtéž“ je dynamická struktura, kde působí síly, které určují její chování. V širším pojetí se jedná jak o motivy, tak i temperament. V užším pojetí vyjadřuje dynamika osobnosti interakci vnitřních a vnějších činitelů jejího chování, kde výsledkem jsou motivy jako psychické příčiny chování (Nakonečný, 1998).

1.2 Pojem životní potřeba

Slovo potřeba každý z nás v hovorové řeči běžně používá a zná i jeho význam jako stav nějakého nedostatku. V psychologii je potřeba chápána stejně jako osobnost, že je hypotetickým konstruktem, která není chápána zcela jednotně (Nakonečný, 1998). Celý lidský život je založen na potřebách a to od narození až do smrti. Naše potřeby vychází především z povahy naší osobnosti, která je dána obsahem činnosti a organizací duševního života jedince. Obsahem lidské činnosti rozumíme to, co nás pohání dopředu, především naše cíle, zájmy, motivace toho, co cítíme jako potřebu vykonat. Tyto potřeby se odvíjí především od našich cílů, zájmů a motivů, které určují, na co se jako osobnost zaměřujeme. Naše potřeby se nám během našeho života mění. Jiné potřeby máme v období dětství, jiné v době dospívání a jiné v dospělosti a ve stáří. Děti jsou takovou zvláštní skupinou v prožívání potřeb, neboť jak uvádí Smékal (2004), většina dětí prožívá rozpor mezi objektivními potřebami, což je většinou přání rodičů, pečovatелů, nebo vychovatelů, a potřebami subjektivními, tedy to, po čem dítě doopravdy touží. Smékal „tamtéž“ poukazuje na to, že za bezprostřední příčiny činnosti a jednání se někdy považují snahy, které se realizují jako proces chtění, a dále uvádí, že v současné psychologii se motivy nejčastěji označují termínem potřeba.

1.2.1 Definice pojmu životní potřeba

Pokud bychom měli stručně charakterizovat tento pojem, dalo by se říci, že potřeba je buď něčeho nedostatek, nebo naopak něčeho nadbytek. Působí na náš organismus určitou energií, která nás nutí k vykonání určité činnosti. „*Potřeba je stav osobnosti odrážející rozpor mezi tím, co je dáno, a tím, co je nutné (nebo se jeví osobnosti jako nutné) pro přežití a rozvoj, stav podněcující osobnost k činnostem zaměřeným na odstranění tohoto rozporu*“ (Smékal, 2004 s. 239). Pokud budeme vycházet z této definice, tak platí, že energie, která je hnací silou k dosažení cíle, vzniká vlastně rozporem mezi tím, co je dáno a co je nutné. Definice pojmu potřeby vysvětluje Hartl v psychologickém slovníku jako „*nutnost organismu něco získat, nebo něčeho se zbavit, též stav organismu člověka, který znamená porušení vnitřní rovnováhy nebo nedostatek ve vnějších vztazích osobnosti; opakem je stav rovnováhy, nepřítomnosti aktuální potřeby, viz. Homeostáza; komplementárním pojmem k potřebám jsou hodnoty (viz)*

jejichž výběrem mohou být potřeby uspokojovány; zatímco systém potřeb ve vývoji lidstva se podstatně nemění, hodnoty jsou proměnlivé“ (Hartl, 1996, s.151). Potřeba, jak ji vysvětluje Čáp (1998, s. 66), *„je vlastnost organismu, která pobízí k vyhledávání určité podmínky nezbytné k životu a k vyhýbání se nepříznivým podmínkám“*. Dále však také připomíná, že se nejedná pouze o biologické uspokojování potřeb, ale i o potřeby, které nás pobízejí k aktivaci a zajištění podmínek pro rozvoj naší osobnosti.

1.2.2 Klasifikace potřeb

Potřeby lze dělit podle mnoha kritérií, ale nejběžnějším a nejvíce používaným dělením potřeb je dělení na materiální a kulturní. Mezi materiální potřeby řadíme potřeby biologické a mezi kulturní jsou to především potřeby sociálně-psychologické (Kohoutek, 1998). O biologických potřebách se zmíníme jen ve stručnosti, neboť nejsou v centru naší pozornosti. Spíše se budeme věnovat potřebám sociálně psychologickým. Potřeby, jak bylo výše řečeno, můžeme tedy rozdělit z pohledu našeho zájmu na dvě základní kategorie:

- **Biologické** – to jsou takové potřeby, které vznikají prvotně a jsou nám vrozené, např. dýchání, spánek, jídlo, odpočinek, pud sebezáchovy, bezpečí, rozmnožování aj.
- **Sociálně - psychologické** – ty se objevily se vznikem lidského vědomí a psychiky. Jsou produktem socializace lidského jedince a vznikají především ze vztahu člověka k člověku – vztahové interakce. Snad nejznámějším a často používaným autorem pro klasifikaci potřeb je americký psycholog Abraham Maslow. Je autorem hierarchického uspořádání potřeb, které jsou řazeny od nejnižších (primárních) až po nejvyšší potřeby. Přitom podle něj platí pravidlo, že jedinec dospěje k vyšším potřebám až tehdy, pokud jsou naplněny potřeby nižší. Hierarchii lidských potřeb zpravidla zobrazoval jako pyramidu a potřeby členil na:
  - **Potřebu seberealizace** - naplnit své možnosti růstu a rozvoje.
  - **Potřebu uznání, úcty** – znamená být vážený, mít úspěch v očích jiných lidí a na tomto základě být sám sebou kladně hodnocen.
  - **Potřebu lásky, sounáležitosti** – ty vedou k touze někam a k někomu patřit, být přijímán a milován.

- **Potřebu bezpečí, jistoty** - projevuje se především vyhýbáním se všemu neznámému, neobvyklému či hrozivému.
- **Fyziologické potřeby** - potřeba potravy, tepla, vyměšování.

Nezákladnější potřeby (fyziologické, bezpečí, sounáležitosti a úcty) Maslow označuje jako potřeby nedostatkové (potřeby deficiencie). Pátou kategorií (seberealizace) pak jako potřeby růstové. Obecně platí, že níže položené potřeby jsou významnější a jejich alespoň částečné uspokojení je podmínkou pro vznik méně naléhavých a vývojově vyšších potřeb. Toto však nelze říci zcela bezvýhradně a je doloženo, že uspokojování vyšších potřeb (estetických, duchovních) může napomoci v mezních situacích lidského života, ve kterých je možnost uspokojování nižších potřeb omezena (např. v prostředí koncentračních táborů o čemž referovali mj. Viktor Frankel nebo Konrad Lorenz). Za nejvyšší považuje Maslow potřebu seberealizace, již označuje lidskou snahu naplnit své schopnosti a záměry. *„Jsou-li potřeby lásky, pozice a seberealizace zablokované nebo jsou-li nějak narušené, neuspokojené či ohrožené, ať už tak subtilními frustracemi, jako je pokárání za nedbalost, nebo tím, že s námi druzí nepočítají, když se organizuje návštěva filmového představení, nebo tím, že nás nikdo neocení, když jsme odvedli dobrou práci, pak pocítujeme úzkost, neklid, napětí“* (Smékal, 2004, s. 246). Obecně lze potřeby rozdělit na tzv. biologické – primární nižší potřeby a na sekundární - vyšší potřeby. Mezi primární potřeby lze zařadit např. spánek, potravu, pocit bezpečí a jistoty, potřebu dýchání apod. Vyšší potřeby jsou již spojeny se socializací jedince. Helus (1999) je člení do pěti základních následujících skupin:

- **Potřeby poznávací** – tendence získat informace, nové poznatky a zajímavosti či zkusit si sám řešit své vlastní problémy, a tak si vyzkoušet své schopnosti.
- **Potřeby sociální** – jako např. potřeba obliby, potřeba statusu, potřeba prestiže, potřeba dominance, potřeba kooperace, potřeba imitace a identifikace.
- **Potřeby aktivity** – projevují se rozmanitými způsoby, např. potřeba odreagování nebo naopak potřeba pracovní činnosti, herní, sportovní, rekreační, zájmové.

- **Potřeby výkonové** – ty jsou závislé individuálně na každém jedinci podle jeho aspirací a vytýčení si určitých cílů, kterých se snaží dosáhnout a vydobýt si tak uznání okolí a sebeuspokojení.
- **Potřeby existenciální** – jedná se o potřebu smyslu života. Každý v určité životní etapě se snaží vyřešit si otázku smyslu vlastní existence a snaží se odpovídat na otázky typu „proč dál a jak žít“. Neuspokojením této potřeby může dojít k životní krizi jedince (Helus, 1999).

Maslowovu hierarchickou teorii potřeb dále rozpracoval C. P. Alderfer (1972) pro potřeby psychologie, ale nesouhlasí s tvrdou hierarchií v stupni naléhavosti potřeb, kterou Maslow postuluje (Smékal, 2004).

- **Podle S.B. Kaverina** – ten předpokládá, že jsou čtyři základní činnosti, jimiž se realizuje náš život, a to práce, která je základní podmínkou udržení existence, sociální styk, poznávací činnost a rekreace. V této klasifikaci se předpokládá, že biogenní potřeby jsou vrozené, že v rámci socializace postupně přebírají dominantní roli sociálně determinované potřeby. Klasifikace podle Kaverina se sestává z těchto potřeb: Biogenní potřeby (potřeba bezpečí a sebezáchovy, potřeba citového kontaktu, potřeba orientační, potřeba pohybové činnosti, hry). Psychofyzilogické potřeby (hédonistické potřeby, potřeba citového nasycení, potřeba svobody, potřeba obnovy energie). Sociogenní potřeby (potřeba sebepotvrzení, potřeba sociálního styku, potřeba poznání, potřeba sebevyjádření). Ideové, duchovní potřeby (potřeba být osobností, mravní a estetická potřeba, potřeba smyslu života, potřeba být připraven, potřeba překonávat překážky) (Smékal, 2004).
- **Podle Madsena** – Madsen dospěl v rámci systematologické analýzy k seznamu, kde vyčlenil 12 primárních (biogenní) a 4 sekundární (sociogenní) motivy. V oblasti psychologie osobnosti se soudí, že ve struktuře motivace největší roli mají sociogenní motivy, jako potřeba sociálního styku, poznání, tvoření, potřeba pracovat a potřeba sebeurčení. (Smékal, 2004).
- **Podle Matějčka, Langmajera** - nestorem a klasikem problematiky základních psychických potřeb dětí a problematiky dětské deprivace je bezesporu Zdeněk Matějček, který se vývojem dětí různě zanedbávaných v rodinách či v ústavní péči dlouhodobě

zabýval a tuto problematiku popsal ve svých publikacích. Nejnovější publikace, kterou napsal spolu s Josefem Langmajerem, „Psychická deprivace v dětství“ je uceleným přehledem této problematiky a velmi obsáhle a výstižně popisuje základní psychické potřeby dětí. Matějček vychází především z předpokladu, že základní tendencí organismus je jeho potřeba aktivního styku s prostředím a k jeho naplňování dochází nejčastěji v rámci rodinného soužití. Za základní psychické potřeby považuje následující:

- **Potřeba určité úrovně celkové vnější stimulace** – jedná se především o potřebu určitého množství proměnlivosti a kvality vnějších podnětů, tak aby mohlo docházet k smysluplné interakci s okolním světem. „*Dnes je již dost důkazů nasvědčujících tomu, že určitá stimulace je dítětem od nejútlejšího věku vyhledávána, tj. má pozitivní afektivní i zpevňující hodnotu*“ (Langmajer, Matějček, 2004, s. 278). Dále „tamtéž“ uvádí, že určitá stimulace, bohaté a podnětné prostředí je potřebné na všech stupních dětského vývoje, tak i dospělých osob. Jde o stimulaci kinestickou (pohybovou a motorickou), taktilní (dotykovou a hmatovou) nebo jinou stimulaci jako je houpání, chování, zpívání apod.
- **Potřeba vnější struktury** – jedná se o smysluplné postižitelné, diferencované struktury podnětů, které patří k základním psychickým potřebám už v útlém věku. Úsilím dětí je najít smysl v rozdílném uspořádání podnětů, odkrýt jejich funkční hodnotu, směr a význam jejich změn. Je tu potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech. Funkce matky je velmi důležitá a v tomto smyslu je první učitelkou dítěte, neboť pomáhá organizovat jeho nejčastější zkušenost tak, aby se v situaci mohlo orientovat a nebylo tak zavaleno úzkostí z porušeného řádu a jistoty.
- **Potřeba specifického sociálního objektu** – Jedná se o pevné stabilní pouto k určitému objektu, kterým je zpravidla z počátku matka a pozdějšími významnými sociálními objekty jsou otec, rodina jako celek, skupina vrstevníků a širší okolí. Matka je v raném dětství velmi důležitým a zásadním sociálním objektem a pro dítě reprezentuje svět ve svém celku. Dítě v přítomnosti matky je čilejší a zvyšuje svoje výkony v sociálním učení. Interakce s matkou se stává pro malé dítě brzy nejžádoucnější aktivitou a zatlačuje v některých vývojových obdobích ostatní aktivity do pozadí.

- **Potřeba osob nesociálního významu** – obsahem této potřeby je snaha nezávislosti, sebenaplnění a zajištění osobní integrity. V interakci se světem se dítě postupně seznamuje samo se sebou tj. s předmětem svého těla a se svým mentálním „já“ jakožto nositelem veškeré aktivity. Vnější „organizátor“ matka je postupně nahrazována vnitřním organizátorem – instancí „já“. Vzniká autonomní nezávislost, dítě vstupuje do osobního vztahu se světem a odmítá přílišné zasahování do své autonomní oblasti.
- **Potřeba otevřené budoucnosti** – Její uspokojování dává lidskému životu časové rozpětí a podněcuje a udržuje jeho životní aktivitu. Naděje překonává stagnaci. (Matějček, Langmajer, 2004).

1.3 Pojem životní hodnota

Všichni se setkáváme v životě s tím, že neustále něco hodnotíme, srovnáváme, odsuzujeme, co je špatné a naopak co je dobré, co je mravné, správné nebo co je už podle daných norem společnosti špatné a nežádoucí. Stává se, že naše hodnoty nemusí být v souladu s hodnotami dané společnosti a jsme minimálně eticky za tyto postoje odsuzováni. Celkem výstižně je pojem hodnoty vysvětlen v článku „Grafologie a psychologie“, kde se hodnoty z hlediska psychologie popisují jako základní postoje (k lidem, předmětům, situacím i činnostem), které spolu s potřebami zasahují do všech oblastí života a tvoří základní složku naší motivace. Každý z nás ve svém životě při běžných mezilidských vztazích poznal, že ne každý musí vyznávat stejnou hodnotovou orientaci. Každý člověk má své životní priority, které má nastavené trochu jiným směrem. Někdo si více cení materiálních hodnot a osobního úspěchu, někdo vyznává a cení si více hodnot duchovních. V praxi se setkáváme s tím, že žebříček našich hodnot se v průběhu našeho života mění. V první polovině života většinou toužíme dosáhnout úspěchu jak v soukromém, tak profesním a společenském životě. V druhé polovině života převládá být užitečný druhým lidem (altruismus). (článek „Grafologie a psychologie“ charakteristika [online]). K tomu uvádí Štefanovič, „že u mládeže do 25. roku vystupují do popředí hodnoty perspektivy a růstu, u lidí nad 40 let pracovní podmínky, nad 50 let orientace na výdělek vzhledem k výši důchodu“ (Štefanovič In. Kohoutek, 1998, s.62). Vysvětlení pojmu hodnota, ač se to na první pohled nemusí zdát, není tak jednoduché. Naše hodnoty jsou

ovlivněny kulturním prostředím, ve kterém žijeme a které zásadním způsobem ovlivňuje utváření naší osobnosti a má určující vliv, co je pro nás v životě důležité, čeho si nejvíce ceníme a jakých cílů bychom v životě chtěli dosáhnout. O tom, že sociální podmíněnost hodnot je ovlivněná naší osobností, se zmiňuje Velehradský (1978) v knize „Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka“. Upozorňuje na to, že každý člověk od narození žije v určitých sociálních podmínkách, které na něj působí a v kterých se vytváří jeho lidská osobnost. Během ontogenetického vývoje procházíme různými sociálními skupinami, rodina, škola, vrstevníci či pracovní kolektivy. Dále, jak upozorňuje „tamtéž“, na nás působí podmínky společnosti prostřednictvím tisku, literatury, rozhlasu, divadla, filmu a televize. Aktivní interakcí osobnosti s prostředím je jedním z faktorů našeho přetváření a pod vlivem těchto skutečností pak dochází k utváření názorů, postojů člověka, jeho hodnot a hodnotové orientace (Velehradský, 1978).

1.3.1 Definice pojmu životní hodnota

Pojem hodnota velmi úzce souvisí také s pojmem smysluplnost života. „*Smysluplnost života je výrazem hodnoty, kterou přisuzujeme událostem a běhu života i významu, který přiřazujeme vlastní existenci*“ (Reker, Wong 1988 In. Křivohlavý, 2006, s. 50). Podle této definice platí, že tam, kde je pro nás něco smysluplné, tak je to pro nás současně i vysokou hodnotou. Smysluplnost a hodnota cíle je zde velmi provázaná a vzájemně na sobě závislá. Mezi dalším, kdo se pokoušeli definovat smysluplnost, je i Frankl, který smysl chápe jako „*obecný lidský mentální jev, který je předpokladem pro to, aby nám tělesně i duševně bylo dobře*“ (Frankl In. Křivohlavý, 2006, s. 51). Sám autor se pokusil definovat smysluplnost života. „*Tam, kde je lidské vědomé jednání a rozhodování o něm zaměřeno k určitému, pro daného člověka hodnotnému cíli, tj. Tam, kde je toto jednání z úmyslu a vůle člověka cílevědomé, tam je možné hovořit o účelné a smysluplné činnosti*“ (Křivohlavý, 2006, s. 51).

Linda a Richard Eyrovi ve své knize „Jak naučit děti hodnotám“ definují pojem hodnota následovně. „*Respektovaná a univerzálně „přijatelná“ hodnota prospívá jak člověku, který ji uznává, tak lidem, s nimiž v duchu této hodnoty jedná*“ (Eyrovi, 2000, s. 12). Dále „tamtéž“ vysvětlují, že aby univerzální hodnotu odlišili od ostatních vlastností a dovedností musí splňovat dvě kritéria:

- **První kritérium** – za hodnotu považují takovou vlastnost, která se násobí a prohlubuje, i když se na ni vůbec nesoustředíme.
- **Druhé kritérium** – za hodnotu považují takovou vlastnost, že čím více ji projevujeme ve vztahu k sobě nebo k druhým, tím více ji dostáváme od sebe i od druhých.

Dalším aspektem, kterým vymezují pojem hodnoty, je pravidlo, že *„pro hodnoty a další prospěšné vlastnosti platí, že je získáváme tím, že je rozdáváme“* (Eyrovi, 2000, s. 13).

V psychologii je možno o hodnotách uvažovat, jak uvádí Smékal (2004), ve třech rozměrech:

- **Hodnoty jako obecné cíle**, o které usilujeme (mír, štěstí, rodina).
- **Hodnoty jako prostředky**, jehož prostřednictvím dosahujeme pro nás významné události (vzdělání).
- **Hodnoty jako to**, za co nám stojí vynaložit určité úsilí k objektu nebo se mu naopak vyhnout např. (požitek z kouření).

Křivohlavý (2006) se zmiňuje, že pozornost věnovaná hodnotám je v současné psychologii pozoruhodná. Příkladem „tamtéž“ uvádí práci O. Čačky, který se pokouší definovat, co se rozumí hodnotou. *„Psychologicky jsou hodnoty jistým zobecněním tendencí člověka, opírajícím se o jeho zkušenosti a ideje. (tamtéž, s. 332) a uvádí Maslowovo stručné pojetí: Hodnoty jsou něčím, pro co má cenu žít, i výstižné pojetí F. Krejčího: Hodnota je to, co stojí za to, aby se to stalo předmětem chtění“* (Křivohlavý, 2006, s. 35). V článku „Grafologie a psychologie“ se hovoří o tom, že hodnoty jsou ty životní postoje, které vypovídají o tom, čeho si v životě nejvíce ceníme, vážíme, co považujeme v životě za nejpodstatnější, a které nás nejsilněji motivují v dosahování našich cílů. (Synonymem pro hodnoty by mohly být životní priority). (článek „Grafologie a psychologie“, charakteristika [online]).

V rámci základního východiska přístupu ke zkoumání hodnot vysvětluje Scholl-Schaaf (1975), že *„v zásadě není možné jednoznačně a jednou provždy říci, co hodnoty jsou. Je však možné zachycovat z různých hledisek to, jaké obsahy mohou hodnoty mít, v jakých souvislostech se tyto obsahy mohou vyjevovat a jaké důsledky s sebou obsahy toho, co za hodnoty považujeme, mohou pro společnost přinášet“* (Scholl-Schaaf In. Prudký, 2009, s. 17).

1.3.2 Vysvětlení rozdílu mezi potřebou a hodnotou

Smékal vidí hlavní rozdíl mezi potřebou a hodnotou v tom, že potřeba je zakotvena v naší osobnosti jako dispozice. Především se jedná o biologické potřeby (jídlo, spánek, pití, sex), kdežto hodnota má spíše blíže k cílům, je to specifická kvalita objektu, která se setkává s určitou potřebou (Smékal, 2004). Potřeba je něco, co v běžném životě kolikrát ani jako potřebu nevnímáme a bereme ji jako samozřejmost (dýchání, spánek, jídlo, pocit bezpečí atd.). O hodnotu usilujeme a vnímáme ji jako něco, co je pro nás velmi důležité a vysoce ceněné a ve většině případů to nebereme jako samozřejmou věc. *„Hodnoty představují oproti základním potřebám motivaci více socializovanou a kultivovanou, proto také působící ve větším sociálním časoprostoru, se silnějšími vazbami na společenské systémy“* (Sak, 2000, s. 26). Potřeby jsou společné pro nás pro všechny, což zejména platí o potřebách primárních (jídlo, spánek, pocit bezpečí, dýchání, láska). Hodnoty však máme každý jinak rozdílně nastavené, vypovídají o našich postojích a o tom, čeho si nejvíce vážíme a ceníme (článek „Grafologie a psychologie“, charakteristika [online]).

1.3.3 Typologie, koncepty, klasifikace hodnotové orientace a funkce hodnot

Sak (2000) uvádí, že během historického vývoje a civilizace konkrétní společnosti dochází na základě obecné společenské zkušenosti k vytvoření určitého základu hodnotového systému s vlastní dynamikou a zákonitostmi. K modifikaci hodnotového systému společnosti dochází na základě změněných společenských podmínek, a to jak materiálních, tak i duchovních. Dítě či mladý člověk zastává aktivní roli při přejímání společenského hodnotového systému do svého individuálního hodnotového systému, kdy však přejímá jen část ze společenských hodnot. Sak (2000) dále uvádí, že preference hodnot a celková hodnotová orientace se od jedince k jedinci odlišuje. V podstatě individuální hodnotové systémy mají vliv na modifikaci hodnotového systému společnosti. Vztah mezi hodnotovým systémem jedince a společností umožňuje jak socializaci jedince, tak zachování jeho jedinečnosti a autentičnosti. Vytváření hodnotového systému pochopitelně není jen přenosem z hodnotového dědictví společnosti, ale jedinec svůj hodnotový systém vytváří i na základě své osobní zkušenosti, byť je její rozsah

v porovnání se společenskou zkušeností minimální. V procesu sociálního zrání si jedinec osvojuje a vytváří hodnotový systém (Sak, 2000).

Typologie

Hodnoty obecně můžeme dělit podle mnoha kritérií na duchovní, přírodní, umělé, mravní, estetické a mnoho dalších. My se zmíníme pouze o některých typologiích tak, aby vystihly účel našeho snažení. Mezi celkem známé hodnotové systémy v oblasti psychologie osobnosti patří např. koncepce E. Sprangera, který předpokládal šest typů poznání světa, které tvoří základní „životní formy“. Tyto životní formy představují v jeho pojetí duchovní principy, které determinují přístup ke světu: Pravda, láska, užitek (zisk), láska k lidem, moc a bůh/moudrost (Smékal, 2004).

- **Typologie hodnotových orientací podle (Viktora E. Frankla).** Velmi blízkou typologií ve vztahu k danému tématu je typologie E. Frankla, která obsahuje v zásadě hlavní aspekty životních potřeb a hodnot a která velmi vystihuje to, na co bychom chtěli v rámci daného tématu nejvíce poukázat. Velký důraz na hodnoty v lidském životě kladl právě Frankl, který zdůrazňoval hledisko pevného dodržování hodnot. Věřil, že naplňováním hodnot se naplňují i některé lidské potřeby jako např. potřeba životního smyslu, který je pro lidský život zásadní a velmi významnou hodnotou. Pojetí Frankla dělí hodnoty na:
  - **Tvůrčí** - hledáme smysl skrze naši práci a aktivity, skrze to, co po sobě zanecháváme, ať se jedná o materiální (výrobky, stavby) či duchovní (umělecká díla).
  - **Zážitkové** - hledáme smysl skrze estetické prožitky, které nás naplňují (při jídle, při pohybu, při četbě, při poslechu hudby aj.)
  - **Postojové** - uplatňují se ve vztahu k utrpení a k bolesti (např. závažná bolestivá onemocnění). Člověk tyto hodnoty uplatňuje tím, že tato nevyhnutelná utrpení trpělivě snáší, přejímá zodpovědnost a zaujímá k tomu svůj postoj (Kohoutek, 1998).

Koncepty

Důkazem toho jaká je mnohost a různorodost pohledů na hodnoty a tím i pestrost možných úhlů pohledů a na to, jak na hodnoty nahlížet, jsou koncepty, které uvádí Libor Prudký. Ve studii „Inventura hodnot“, kterou nám se svým kolektivem nabídl Libor Prudký v roce 2009, se můžeme dočíst o pěti základních konceptech hodnot. Ovšem jejich uspořádání je velmi různorodé a protichůdné.

- **Hodnoty jako zvláštní vlastnosti skutečností** - hodnoty nejsou dílem člověka, existují objektivně, ale prožíváme je subjektivně. Tedy naše cítění hodnot je relativní. *„Tím lze vysvětlit, proč absolutní hodnota může být prožívána různými subjekty nestejně nebo může představovat vyšší či naopak nižší hodnotu“.*
- **Hodnoty jako produkt subjektivního vztahu ke skutečnosti** - *„přičemž o tom, co jsou hodnoty, rozhoduje subjekt sám. On hodnoty nejen objevuje, ale i tvoří“.*
- **Hodnoty jako produkty náboženskosti** – mají dlouhou tradici. *„Přijetí či nepřijetí takto chápaných hodnot je zdrojem smyslu a spásy člověka celého i lidského společenství.“*
- **Hodnoty jako součást biologických dispozic člověka (Freudův koncept)** - *„Emocionální a volní složky vědomí, to vše vyvěrá z pudů a stává se zdrojem aktivit. Naplňováním (aktivizací) pudů se tvoří hodnoty“.*
- **Hodnoty jako nástroj a výsledek skupinové kontroly** – chování jedince musí odpovídat zájmům skupiny. *„Jestliže jedinec působí pro skupinu prospěšně, náleží mu sociální odměna, pokud ne, skupina jej trestá. Odměna stimuluje jedince k žádoucím hodnotám, trest vytváří mechanismy seberegulace a příslušné pocity studu“* (Prudký, 2009, s. 25–27).

Klasifikace hodnot podle Lindy a Richarda Eyrovi

Rozdělení hodnot podle této klasifikace není založeno na tom, co člověk získá či co vlastní, ale uváděné hodnoty souvisejí s bytím a dáváním. Jedná se o dva hlavní způsoby, jak se hodnotám učit. Buď jsme nositeli určité hodnoty, nebo ji ke vztahu k druhým projevujeme. Hodnoty jsou rozděleny na dvě základní skupiny:

- **První skupina** – hodnoty bytí (kdo jsme). Za univerzální hodnoty v této první skupině považují: poctivost, odvahu, mírumilovnost, samostatnost a výkonnost, sebekázeň a střídmost, věrnost a zdrženlivost.
- **Druhá skupina** – hodnoty dávání (co dáváme druhým). Za univerzální hodnoty v druhé skupině považují: Oddanost a spolehlivost, respekt a úctu, lásku, nesobeckost a citlivost, vlídnost a srdečnost, spravedlnost a milosrdnost (Eyrovi, 2000).

Klasifikace hodnot podle Saka

Sak (2000) rozlišuje ve svých výzkumech z devadesátých let sedm hodnotových orientací:

- **Materiálně – egocentrická / egoisticko – materialistická orientace**, cílová hodnota je tvořena získáváním majetku, platu a společenské prestiže. Nositel chce být v centru pozornosti, ale pro společnost a druhé lidi nic nepřináší. Jeho prioritou je majetek.
- **Profesně – rozvojová hodnotová orientace**, zahrnuje hodnoty vzdělání, osobní rozvoj, úspěšnost. Cílem jedince je seberozvoj a seberealizace. Nositelé tohoto faktoru hodnot se staví k životu tvořivě a aktivně.
- **Reprodukční hodnotová orientace**, je orientace na rodinu, partnera, děti – tento faktor saturuje naprogramování jedince v reprodukčním věku na zachování lidského rodu.
- **Globální hodnotová orientace**, vyjadřuje zájmy lidského rodu, které jsou podmínkou naší existence – zdraví, mír, životní prostředí vytvářející celkovou globální hodnotovou orientaci.
- **Liberální hodnotová orientace**, cení především svobodu, demokracii a soukromé podnikání. Na prvním místě je svoboda, která nejvíce vystihuje podstatu liberální orientace, příjmy nejsou obsahem. Demokracie a soukromé podnikání se týká oblasti politické a ekonomické.
- **Sociálně – hodnotová orientace**, upřednostňuje hodnoty jako být užitečný druhým, veřejně prospěšná práce nebo politická angažovanost. Sociální orientace bezprostředně navazuje na sociální potřeby a je významná zejména v době dospívání (15 – 19 let) z důvodu hledání vlastní identity, které probíhá prostřednictvím vrstevnických vztahů. Sociální orientace se pohybuje ve třech rovinách. V rovině intimní ve vztahu člověka

k člověku „být užitečný druhým lidem“, v komunální rovině „veřejně prospěšné práce“ a v rovině politického systému „politická angažovanost“.

- **Hédonistická hodnotová orientace**, je orientací na zájmy, záliby, přátelství, lásku. Její součástí jsou i nesvazující mezilidské vztahy nevyžadující odpovědnost. Tyto aktivity mají většinou nezávazný charakter s malou odpovědností (Sak, 2000).

Funkce hodnot

Základní funkce hodnot mohou fungovat podle Prudkého (2009) jako:

- **Stavební kameny kultury** - kultura je vždy historickým produktem a je předávaná mezi generacemi. Prezentuje se obvykle symboly a abstrakcemi z chování a produktů chování. Mezi tyto abstrakce či symboly patří také hodnoty.
- **Součástí utváření obsahu sociálních fenoménů a vztahů** – „*Parsonsovo (např. Pardone, Shils 1951) propojování dílčích systémů přikládá jádru kulturního systému – hodnotám a normám chování – stěžejní význam pro určování obsahu očekávaného chování (sociálních rolí), a tedy i pro působení na chování, interakce, komunikace a sociopreferenční vztahy*“ (Parsons, Shils, 1951 In. Prudký, 2009, s. 47).
- **Jeden z definičních znaků osobnosti** – „*V sociálně – psychologické literatuře nacházíme bohaté analýzy vztahů hodnot k pojmům vyjadřujícím obsahy motivace, potřeb, osobnosti, aktivit, chování, dispozic, vloh, schopností, ale i temperamentu*“ (Prudký, 2009, s. 48).
- **Zdroj motivace chování.**
- **Součástí identifikátorů skupiny či etnika, společenství nebo i institucí.**
- **Zdroje sociální a kulturní soudržnosti.**
- **Zdroje a charakteristiky rozvrstvení a hierarchizace společnosti.**
- **Atribut morálky.**
- **Základy politických filozofií a ideologií (přístupu ke světu jako ideologickému objektu).**

1.4 Poruchy chování

V této podkapitole se budeme věnovat problematice chování a poruchám chování. V centru naší pozornosti jsou klienti s poruchami chování, kteří tvoří výzkumný soubor a s tímto souborem budeme nadále pracovat v rámci výzkumného šetření. Považujeme tedy za důležité definovat a charakterizovat ve vztahu k tématu poruchy chování. Poruchové chování u dětí jak z pohledu kauzálního, tak z pohledu symptomatologického ovlivňuje jaké potřeby a hodnoty dítě bude upřednostňovat. Pokud dítě pochází z patologického prostředí a hned v raném dětství se setkává s negativními projevy v chování svých rodičů, žije v chudém prostředí na pozitivně laděné podněty, tak se s tímto prostředím začíná postupně identifikovat a bere tento stav událostí jako něco samozřejmého a správného. Chování by se dalo říci, že je souborem vnějších pozorovatelných projevů člověka, živočichů a jiných organismů ve vztahu k prostředí. Studium chování se zabývá řada oborů, kde namátkou lze vyjmenovat obor etologie či psychologie. Etologie zkoumá chování a prožívání člověka chápe ji jako adaptaci organismu na změny v prostředí. V psychologii znamená chování pozorovatelné projevy prožívání (v protikladu k nepozorovatelným vnitřním stavům). Sociologie studuje chování v rámci lidských společností, včetně chování skupinových a kolektivních. Ve vztahu ke společnosti lze rozlišit chování prosociální, které je skupině prospěšné, chování asociální, které nedbá na normy společnosti, a chování antisociální, zaměřené proti skupině. Chování žáků a jeho poruchy jsou důležitým problémem pedagogiky. Chování se tradičně hodnotí na vysvědčení. Současná pedagogika však hledá hlavně cesty, jak nežádoucímu chování předcházet a omezovat jeho důsledky. Vágnerová (2008) popisuje chování, kdy se lidé projevují různým způsobem a je možné pozorovat, jak danou situaci prožívají, jak ji hodnotí a jak o ní uvažují. Tyto projevy mohou nebo nemusí odpovídat našemu očekávání. Většinou k odlišným reakcím na chování dochází při zátěžových a méně obvyklých situacích.

1.4.1 Morální vývoj

Velmi důležitým aspektem, který ovlivňuje naše chování, je náš morální vývoj a hledání identity. To, jak je naše chování hodnoceno okolím, je podle Slowíka (2007) závislé na nastavení sociálních norem společnosti, na nastaveném tolerančním limitu, který je daný

tradicemi a náboženstvím a od toho se zároveň odvíjí i uznávaný soubor hodnot napříč celé společností, kterou nazýváme morálka. V psychologii existují tři tradiční teorie, které se zabývají vývojem identity tj. našeho „já“ a s tím souvisí morální aspekty, jedná se o analytickou psychologii E.H. Eriksona kognitivní psychologii J. Piageta a L. Kohlberga a teorii jednání symbolického interakcionismu G.H. Meada. My se zmíníme o teorii amerického psychologa L. Kohlberga (1927-1987). Vytvořil koncepci morálního vývoje, v níž je patrný vliv Piagetovy koncepce kognitivního vývoje a jež se stala podobně známou a vlivnou. Kohlberg rozlišuje tři hlavní fáze morálního vývoje a každou z nich dále člení do dvou stupňů.

1. Fáze prekonvenční morálky (předškolní dětství): dítě přebírá kulturní pravidla dle dualismu dobře/špatně.

- První stupeň je charakterizován poslušností a orientací na vyhnutí se trestu.
- Druhý stupeň je dán účelově a směnou. Dítě se přizpůsobuje, aby získalo odměnu a vrátilo se mu to, co poskytlo svým dřívějším jednáním.

2. Fáze konvenční morálky (školní věk): zde platí za hodnotu to, co odpovídá očekávání rodiny, skupiny nebo celé společnosti.

- Třetí stupeň charakterizuje konformita, souhra mezi lidmi. Orientace na to být hodným dítětem.
- Čtvrtý stupeň charakterizuje sociální souhra a uchování systému. Orientace na autoritu, na právo a řád. Dodržuje zákony, aby se vyhnulo odsouzení ze strany autorit a vzniku vlastních pocitů viny.

3. Fáze postkonvenční morálky (dospělost): toto období se vyznačuje úsilím definovat morální hodnoty a principy, které nejsou závislé na autoritě.

- Pátý stupeň odpovídá společenské smlouvě, užitečnosti, právům jedince jako obecnějším principům. Lidé jsou nositeli rozmanitých hodnot, názorů a přesvědčení; většina hodnot je relativní, přesto je dobré je v rámci společenské smlouvy dodržovat, některé hodnoty (život, svoboda) ale relativní nejsou, musí se chránit bez ohledu na názor většiny. K přesunu do tohoto stadia dochází asi ve třiceti letech.

- Šestý stupeň se vyznačuje zaměřením na obecné etické principy. Takový jedinec jedná podle samostatně zvolených etických principů, kterých si cení (např. Spravedlnost, důstojnost, čestnost aj.). Tohoto stadia dosahuje velmi málo lidí. Snad 15% dospělých (článek, „Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga“, charakteristika [online]).

1.4.2 Definice poruch chování

Nejvíce ustálenou a používanou definicí poruchy chování je definice podle (MKN 10). Diagnostická kritéria dle 10. revize Mezinárodní klasifikace definuje poruchy chování, jako *„opakující se a trvalý (v trvání nejméně 6 měsíců) vzorec disociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které porušuje sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte“*. Poruchami chování se zabývá v rámci Speciální pedagogiky obor „Etopedie“. Poruchou chování se obecně dá říci, že se jedná o chování, kdy jedinec porušuje normy a obecně přijímaná pravidla dané společnosti. Pro vysvětlení co je porucha chování, existuje mnoho definic od různých autorů zabývajících se touto problematikou. Například Slowik poukazuje na to, že *„problémy spojené s přizpůsobivostí v běžném sociálním prostředí, respektováním autorit a obecně přijímaných pravidel společenského soužití mohou být zpravidla zahrnuty pod pojem poruchy chování, které patří v rámci speciální pedagogiky do oblasti etopedie“* (Slowik, 2007, s. 135). Poruchu chování Vágnerová vysvětluje *„jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností“* (Vágnerová, 2008, s. 779). V Psychologickém slovníku *„porucha chování vyjadřuje narušené sociální vztahy k druhým lidem, též vztahy k sobě, což je zdrojem konfliktů a ztíženého společenského soužití“* (Hartl, 1996, s. 150). Violet Oaklander ve své knize „Třinácté komnaty dětské duše“ definuje poruchy chování u dětí z pohledu své praxe klinické psycholožky. Poznává, že nepovažuje chování dítěte, byť co nejvíce obtěžující, za nemoc, ale vnímá ho jako projev dětské touhy a síly po přežití. Ve své praxi se zabývá různými způsoby chování dětí. V kapitole výše uvedené knihy „Agresivní chování“, která zahrnuje destruktivní projevy, jako je ničení majetku, žhářství a krádeže a dítě, které se tak chová *„vnímá jako někoho, kdo se v hloubi duše velmi zlobí, kdo má pocity odmítnutí, ohrožení, kdo zažívá úzkost, cítí se zraněný a často je*

osobnostně nevyrovnaný“ (Oaklander, 2010, s. 172). Clark Moustakas „tamtéž“ v knize „Psychoterapy with children“ říká, že problematické dítě je hnáno nějakou nediferencovanou silou hněvu a strachu a může se tak nepřátelsky chovat téměř ke každému. Rodiče a učitelé se domnívají, že dítě pro své chování má nějaký vnitřní důvod. Podle Oaklander (2010) je tu však životní prostředí, které dítě negativně ovlivňuje a provokuje, než by jej k tomu nutil nějaký vnitřní přetlak. Dítě „tamtéž“ se nedokáže vyrovnat s nároky a neví, jak zacházet s pocity, které v něm vyvolává nepřívětivé okolí, což jej pak činí hněvivým a vystrašeným (Oaklander, 2010). V článku „poruchy chování u dětí a dospívajících“ se píše, že jedním z nejobtížnějších aspektů při diagnostice poruch chování je, jak odlišit normální agresi a nepsychiatrické problémové chování od trvalejšího a pervazivního problémového chování. Za důvod pro psychiatrickou diagnózu nelze považovat ojedinělé disociální činy či kriminální činy, vzdorovité chování, záškoláctví, občasná krádeže a rvačky, i když se jedná o typické projevy poruchy chování. Teprve až tyto projevy problémového chování jsou přítomny trvale, jsou extrémní a hrubě překračují vzory chování příslušné pro určitý věk, lze o diagnóze poruchy chování uvažovat (článek, „Poruchy chování u dětí a dospívajících“, charakteristika [online]).

Obecně podle Vágnerové lze za poruchové označit takové chování dětí a dospívajících, které má následující znaky:

- **Chování nerespektuje sociální normy (platné v dané společnosti)** – o poruchu se jedná v takovém případě, kdy jedinec normy chápe, ale neakceptuje, a nebo se jimi nedokáže řídit.
- **Neschopnost navázat a udržet přijatelné sociální vztahy** – závažným nedostatkem je v tomto případě nedostatek empatie, zaměření se na sebe (egoismus), na uspokojování svých vlastních potřeb. Tento stav je dán především tím, že tito jedinci sami nezažili vřelý citový vztah, který by jim poskytl pozitivní zkušenosti vcítění se a pochopili nezbytnost přizpůsobit se standardnímu sociálnímu očekávání společnosti pro udržení nezbytného pořádku a řádu.
- **Přechodný charakter v dětském věku** – poruchy v dětství mohou mít přechodný charakter, ale také to může být signál začínající a rozvíjející se poruchy osobnosti a s tím

spojené zvýšené riziko trvalejší tendence k problematickým projevům (Vágnerová, 2008).

1.4.3 Etiologie

V centru naší pozornosti ve vztahu k danému tématu budou především poruchy chování zapříčiněné vnějšími vlivy. V rámci výzkumného šetření jsme vybrali vzorek dětí, kde zdrojem výchovných problémů je především nefungující, patologické a nepodnětné rodinné prostředí a v návaznosti na to pak rozvíjející se socializované poruchy (závadové vrstevnické skupiny). V praktické části výzkumu se budeme zaměřovat na vzorek dětí, jejichž příčiny vzniku poruchového chování je způsobeno především vnějšími vlivy prostředí a výchovy. V tomto kontextu se proto zaměříme v této kapitole na základní klasifikaci příčin poruch chování a na podrobnější popis jejich nejčastějších symptomů, které negativně ovlivňují další pozitivní rozvoj osobnosti, potřeby a hodnotové preference. Nejobecnější rozdělení příčin poruch chování je na:

- **exogenní** (vnější) příčiny: vlivy prostředí a výchovy;
- **endogenní** (vnitřní) příčiny: specifické psychiatrické příčiny a dědičnost.

Podle Slowíka (2007) jsou nejčastěji příčiny poruchového chování vázány na sociálně podmíněné příčiny, což především představuje nepodnětné nebo patologické rodinné prostředí, nesprávné výchovné postupy, vliv negativně orientovaných vrstevnických skupin atd. Více podrobněji se o klasifikaci příčin poruch chování zmiňuje Kocurová, která dělí etiologické faktory poruch chování do tří skupin na:

- **Predisponující** – ta zahrnuje dědičnost, pohlaví, disociální poruchu osobnosti, LMD apod.
- **Preformující (socializační)** – ta obsahuje vliv rodiny, školy a vrstevnických skupin apod.
- **Provokující** – jedná se o krizová období např. období prvního vzdoru či adolescenci apod. (Kocurová In. Slowík, 2007).

Příčiny vzniku poruch chování jsou charakterizovány jako multifaktoriální, kdy více faktorů může být příčinou vzniku poruchy chování a mohou být ve vzájemné interakci.

Vágnerová člení příčiny vzniku poruch chování na:

- **Genetické dispozice** – ta se v dětství projevuje především na úrovni temperamentu. Rizikovým faktorem bývá dráždivost a impulzivita, potřeba vyhledávat vzrušení, snížený sklon k úzkostnému prožívání, menší citlivost ke zpětné vazbě a lhostejnost k odezvě. Tyto faktory se projevují v raném věku a výchovně jsou málo ovlivnitelné. Typické je odmítavý postoj k běžným sociálním normám a středem zájmu je uspokojování svých vlastních potřeb.
- **Biologické dispozice** – zde se jedná o narušení struktury či funkcí centrální nervové soustavy, která má různé příčiny. Může to být důsledkem porodního postižení, úrazem hlavy, zánětlivá onemocnění mozku apod.
- **Úroveň inteligence** – úroveň inteligence není přímo faktorem, který by významně ovlivňoval míru pravděpodobnosti vzniku poruchového chování, ale děti i dospívající s narušeným chováním mají v průměru o něco nižší inteligenci, než je průměr populace.
- **Vlivy sociálního prostředí** – vlivy sociálního prostředí na vznik nežádoucích způsobů chování a nepříznivých osobnostních charakteristik jsou velmi významné. Za nejdůležitější sociální prostředí je považována *rodina*, kde dítě získává první sociální zkušenosti. Pokud je rodinné prostředí málo podnětné či patologické, může si dítě pomocí nápodoby a identifikace s rodiči osvojit poruchové chování a přijmout odlišný normativní a hodnotový systém. Velkou roli při osvojování odlišných způsobů chování od normy zde hraje citová deprivace
- Další významnou sociální skupinou, která může negativně ovlivnit vývoj dítěte, je vrstevnická asociálně zaměřená skupina se specifickými normami a hodnotami (Vágnerová, 2008).

1.4.4 Projevy poruch chování

To jak se projevujeme na veřejnosti, tak jsme také hodnoceni svým okolím a jsme označováni díky svým projevům buď za jedince s projevy v chování, které se neslučuje s normami společnosti, a naopak. Poruchy chování mají širokou škálu svých projevů a u dětí

a dospívajících jsou uváděny nejčastěji. „Zlozvyky, lhaní, krádeže, záškoláctví, útěky, toulání, agresivita a šikanování, patologické závislosti (drogové závislosti včetně alkoholismu a nikotinismu, gamblerství, závislosti na kultech nebo sektách apod.), sexuální deviace a sebevražedné (suicidiální) jednání atd.“ (Slowík, 2007, s.136). „V závislosti na charakteru poruch lze formálně diferencovat neagresivní porušování sociálních norem (lži, záškoláctví, útěky a toulání) a agresivní poruchy chování (šikana, vandalismus, rvačky a jiné násilnosti“ (Vágnerová, 2008, s. 792). Mezi nejčastější projevy u dětí a dospívajících ve skupině neagresivních poruch řadí Vágnerová následující:

- **Lhaní** – lhaní lze chápat jako způsob úniku z nepříjemné situace. Rozlišujeme pravou lež, která je charakteristická tím, že jedinec má úmysl někoho vědomě oklamat za účelem získání nějaké výhody nebo uniknout z nepříjemné situace či vyhnout se plnění určité povinnosti. Bájevá lhavost uspokojuje na symbolické úrovni ty potřeby, které nelze jiným způsobem naplnovat. V takovém případě nejde o poruchu chování. U dětí středního a staršího školního věku je lhaní v rámci vrstevnických norem tolerováno a je chápáno jako nezbytná ochrana v situaci ohrožení. Sklon ke lhaní může být trvalejším rysem, který může vést k patologickému lhaní, které je jedním ze symptomů disociální poruchy osobnosti (Vágnerová, 2008).
- **Záškoláctví, útěky a toulání** – obecným znakem u těchto projevů je tendence odněkud utíkat, což lze charakterizovat jako formu určitého obranného únikového jednání, kdy tímto způsobem dítě řeší svůj problém. Děti utíkají z domova, což je příznakem, že rodina nefunguje, ze školy nebo z ústavního zařízení. Záškoláctví bývá spojeno v obecné rovině s negativním postojem ke škole nebo může být reakcí na prospěchové selhání. Důležité je zjistit příčinu a vyloučit možnost školní fobie, kdy v tomto případě by se nemohlo jednat o záškoláctví jako o poruchu chování. Důležitým faktorem záškoláctví je jeho četnost a plánovitost. To pak je určitým signálem odlišnosti socializačního vývoje, postoje k autoritám a k povinnostem. (Vágnerová, 2008). Útěky mohou být reaktivní a impulzivní jež jsou uskutečňovány na základě zkratového jednání, jsou neplánované a většinou není cílem dítěte se nevrátit domů. „Jeho smyslem může být potřeba úniku – před trestem, který dítě prožívá jako nesnesitelný, nebo od člověka, s nímž dítě nechce žít apod.“ (Vágnerová, 2008, s. 794). Dále Matějček upozorňuje na

fakt, že jde většinou o „*útěk před zahanbujícími, ponižujícími pocity, které by dítě nutně zažilo v konfrontaci s rodiči. Je to obrana před degradací vlastního já*“ (Matějček In. Vágnerová, 2008, s. 794). Další variantou jsou útky chronické, které bývají opakované, často plánované a připravované, které vyplývají z dlouhodobých problémů. Dítě se v takových případech většinou nechce vrátit zpět domů. Důvodem takových útěků může být narušená a nefunkční rodina (citová deprivace, týrání a zanedbávání) nebo se může vzácněji jednat o patologický vývoj osobnosti z důvodu duševního onemocnění. Případy útěků z ústavního zařízení (diagnostické či výchovné ústavy), které jsou spíše reakcí na pocit nedostatku svobody a odtržení ze svého přirozeného prostředí, pro něž představuje zázemí (Vágnerová, 2008). Bohužel ve většině případů u těchto dětí se jedná o patologické a nepodnětné rodinné prostředí. Toulání, které je charakteristické dlouhotrvajícím opuštěním domova, je výrazem nedostatečné citové vazby k lidem a k dysfunkčnímu zázemí, které dítě odmítá a nezáleží mu na něm. Toulání se projevuje většinou u starších jedinců a nabalují se na toto poruchové chování další, např. krádeže, zneužívání pro účely prostituce a je vysoce pravděpodobné, že následuje užívání drog a alkoholu (Vágnerová, 2008).

- **Krádeže** – charakteristickým znakem krádeží je jejich záměrnost jednání. Stále je však nutné brát na zřetel vývojové hledisko. O krádeži mluvíme tehdy, pokud dítě chápe pojem vlastnictví a je schopno akceptovat normu chování. Vágnerová (2008) rozděluje krádeže podle cíle a motivu na:
  - **Dítě krade samo pro sebe** - zde je patrná potřeba dosáhnout něčeho, čeho nelze dosáhnout jiným sociálně přijatelným způsobem nebo se dítě jinému způsobu uspokojování potřeb nenaučilo či nemělo možnost se naučit. V situaci, kdy selhává rodina, může jít v nouzovém případě o uspokojování základních potřeb, jako je jídlo, pití a ošacení (Vágnerová, 2008). Matějček upozorňuje ještě na jednu variantu, kdy uvádí, že krádež může být i projevem náhradního uspokojování citového strádání, má potřebu hromadit jídlo, věci jako náhradu (Matějček In. Vágnerová, 2008).

- **Dítě krade pro druhé** – příčinou je neuspokojená potřeba být akceptován a dosáhnout většího ohodnocení a uznání mezi svými vrstevníky. Typické jsou tyto krádeže pro děti, které jsou neatraktivní, neosvojily si dostatečně sociální dovednosti a přijatelnější způsoby udržení vztahů. Krádeže většinou probíhají mimo teritorium skupiny. Dítě může být k těmto krádežím i donuceno pod hrozbou trestu, kterého se bojí, což je příklad možné šikany (Vágnerová, 2008).
- **Dítě krade, aby demonstrovalo své kompetence** – jedná se o projev konformity k vrstevnickým normám a potřeba dosáhnout určité sociální prestiže ve skupině (Vágnerová, 2008).
- **Dítě či mladistvý krade s partou nebo pro partu** – tyto krádeže jsou dány normami skupiny a pro udržení pozice v partě jsou žádoucí. Při odmítnutí následuje potrestání (Vágnerová, 2008).

U skupiny agresivního poruchového chování, které se velmi často objevuje v pedagogickém prostředí a je velmi závažného charakteru, se zmíníme především o projevu:

- **Šikany** – „*Slovo šikana pochází z francouzštiny a jeho význam může být vyložen jako zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování apod.*“ (Řepová In. Slowík, 2007, s. 142). Šikanování zjevně se projevuje fyzickým násilím a ponižováním, psychickým ponižováním a vydíráním a destruktivními aktivitami zaměřenými na majetek oběti (Vágnerová, 2008). Bez ohledu na jakoukoli zde uvedenou formu je velmi obtížné tento velmi závažný problém vypořádat a odhalit. Vágnerová v tomto ohledu uvádí faktor anticipace beztrésnosti, kdy agresor se neobává trestu, neboť je přesvědčen, že se oběť nedokáže bránit a tudíž nikdo nebude tento problém řešit. Jako příčiny šikanování se nejčastěji uvádí, že vznikají v důsledku neuspokojování nebo deformování základních potřeb dítěte. Jedná se o nenaplněnou potřebu lásky, potřebu komunikace, potřebu zařazení do určitého společenství, o malou stimulaci k vytvoření pozitivních životních cílů nebo o nedostatečné rozvinutí schopností dětí žít zdravým způsobem ve skupině s hodnotnými mezilidskými vztahy.

1.4.5 charakteristiky z pohledu vývojových období

Psychologická charakteristika poruchového chování.

Základním diagnostickým znakem je odlišné chování, pro které je typická změna k určitým emočním reakcím, rozladěnosti a jinému způsobu uvažování (Vágnerová, 2008).

- **Emoční prožívání** – podle Vágnerové (2008) neadekvátní chování vyplývá z odlišného citového prožívání, ať je to z důvodu vrozeného či vypěstovaného sklonu k negativnímu emočnímu ladění. Dále uvádí (tamtéž), že děti s poruchami chování se projevují jako více mrzuté, úzkostné, nespokojené s častým emočním napětím, se zvýšenou dráždivostí a velmi často se vyznačují sníženou frustrační tolerancí k zátěži, kdy nejsou schopny odložit uspokojení svých vlastních potřeb.
- **Kognitivní funkce** – narušené chování velmi často vyplývá také z odlišného způsobu uvažování při hodnocení situace a interpretace reakcí jiných lidí. Tito jedinci mívají sníženou schopnost regulovat své chování, kdy se někdy může jednat až o narušení kognitivní orientace a to především v sociální oblasti. S odchylkou hodnocení okolního světa a jeho sociální složky souvisí i narušené sebehodnocení (pocity nadřazenosti nebo naopak pocity méněcennosti). Z takového sebehodnocení jedince vyplývá nutnost kompenzovat své problémy formou nápadné demonstrace vysoké sebedůvěry a sebejistoty, které mohou být jen obrannou reakcí. Dětem z určité sociální skupiny bývá mnohdy negace těchto obecně platných norem ceněna, imponuje jim ten, kdo nerespektuje autoritu a pohrdá běžnými hodnotami (Vágnerová, 2008).

Sociální charakteristika poruch chování

Většinová společnost posuzuje poruchy chování negativně a společenské odsouzení může někdy působit preventivně odstrašujícím způsobem. Většinou však jedinci (děti, dospívající) patřící do jiné sociální skupiny se necítí být součástí majoritní skupiny a v důsledku toho nepřejímají normy a hodnoty a neakceptují je a jejich negativní hodnocení odmítají. Naopak to někdy posiluje jejich postoj k negování všeho, co z této společnosti vychází. S tímto negativním postojem souvisí tendence ke značkování jedinců s problémovým chováním. Dítě s nežádoucím chováním, které bylo umístěno v ústavním zařízení získává značku asociála,

není jinými sociálními skupinami akceptován a ztrácí motivaci chovat se jinak (Vágnerová, 2008).

Vývojově podmíněné změny poruchového chování

Při diagnostikování poruch chování je velmi nutné brát v úvahu vývojové hledisko, neboť se může v některých případech jednat jen o přechodné výkyvy, které mohou být vývojově podmíněné. Touto problematikou se velmi podrobně zabývá Prof. PhDr. et. RNDr. Marie Vágnerová, CSc., která je českou psycholožkou a přední odbornicí v oblasti pedopsychologie, vývojové psychologie a psychologie handicapu. Ve svých publikacích autorka vysvětluje podstatu psychického vývoje člověka od prenatálního období až do jeho stáří. V rámci problematiky poruch chování by bylo dobré ve stručnosti zmínit některá vývojová období. Vágnerová (2008) člení jednotlivá vývojová období na:

- **Předškolní věk** – v tomto předškolním věku se většinou jedná o různé projevy vzteku, negativismu, děti jsou hůře ovladatelné, ale většinou jsou tyto projevy vývojově podmíněné nebo se jedná o opoždění při nástupu očekávaných mezníků. Avšak i v tomto věku se mohou již začít projevovat sklony k agresivitě (např. porucha opozičního vzdoru) (Vágnerová, 2008).
- **Raný školní věk** – i v tomto věkovém období jsou většinou různé nápadnosti v chování podmíněny vývojovým hlediskem. Tyto nestandardní projevy jsou způsobeny většinou proměnou dětského uvažování přechodem do stádia konkrétních logických operací (Vágnerová, 2008). Dále uvádí, že „*tyto projevy někdy působí jako lhavost, ale jde o konfabulaci, smyšlenku, tj. nepřesné odlišení skutečnosti a vzpomínek či fantazijní produkci, kterou dítě považuje za reálnou*“ (Vágnerová, 2008, s. 788).
- **Střední školní věk** – v tomto věkovém období již začíná vzrůstat význam skupiny vrstevníků a snaha získat co nejlepší pozici ve skupině. Začíná vytváření si vlastních norem ve skupině, které jsou radikálně generalizované a platné pro všechny. Kdo se těmto normám nepodřídí, je odmítán a stává se terčem jejich útočného chování (Vágnerová, 2008).
- **Období dospívání** – jedná se o přechodnou dobu mezi dětstvím a dospělostí a přibližně začíná v 11 letech a končí dosažením dospělosti ve 20 letech. První fáze začíná mezi 11.

a 15. rokem a je označováno pubescence (Vágnerová, 2000). Tato vývojová fáze je pro účely naší diplomové práce nejpodstatnější, neboť je zkoumaným vzorkem. V tomto vývojovém období dochází k zásadním tělesným proměnám a proměnám v prožívání. Vágnerová (2000) charakterizuje toto období, kde nejnápadnější je tělesné dospívání spojené s pohlavním dozráváním a kde také dochází ke změně způsobu myšlení. Dospívající je schopen abstraktně uvažovat, začíná se osamostatňovat z vlivu na rodiče, větší význam přikládá vrstevnické skupině, s kterou se více či méně ztotožňuje. Podle Eriksona (In. Vágnerová, 2000, s. 210) „*je dospívání charakteristické hledáním vlastní identity, bojem s nejistotou a pochybnostmi o sobě samém, o své pozici ve společnosti atd.*“. Důležitým mezníkem tohoto období je ukončení povinné školní docházky a volba dalšího profesního směřování, které lze chápat jako změnu, kdy se odpoutává z role žáka základní školy. Všechny (tamtéž) tyto změny vedou ke ztrátě starých jistot a k potřebě hledání nové přijatelné pozice ve světě a potřebě stabilizace. Obecnou charakteristikou vývojových změn dospívání se zabýval O. Čačka (2000) ve své knize „Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících“, kde píše, že na základě dvojího charakteru projevu při dospívání odlišujeme dvě navazující stádia:

- **Pubertu (dívky: 12-16 let, hoši: 13-17 let)** - puberta, která je první fází dospívání a je charakteristická vnitřním nesouladem v tom, co jedinec myslí, cítí a jak v konečné fázi jedná, je charakterizována projevy jako jsou labilita nálad, střídání podrážděnosti, porucha soustředění spojená s horším školním prospěchem, snadná unavitelnost, deprese, apatie, neklidný spánek apod., (Říčan In. Čačka, 2000).
- **Adolescenci (dívky: 17-19 let, hoši: 18-20 let)** - v tomto období dochází k ukončení somatického vývoje a dochází k dalším procesům vyhraňování se v kultivovanou osobnost. Jedinec prochází procesem, kdy si upevňuje svoji identitu, stává se ekonomicky nezávislým (sociální zralost), začíná navazovat heterosexuální vztahy (biologická zralost) a postupně si vytváří svůj životní program (osobní zralost) (Čačka, 2000). Dále „tamtéž“ uvádí, že tato dvě stádia jsou velmi obtížná, neboť musí během několika let dojít k proměnám tělesným, fyziologickým, psychickým a dochází ke zformování ucelené osobnosti, která je připravená zvládat své sociální role ve

společnosti. Dospívání v rámci životního vývoje je přechodem mezi dětstvím a dospělostí a lze jej tedy v tomto kontextu charakterizovat, „*jako přechod od nesamostatnosti k samostatnosti, od závislosti na dospělých k nezávislosti, od neodpovědnosti k morální zodpovědnosti, od konzumace společenských produktů a hodnot k jejich tvorbě; můžeme také mluvit o přechodu od učení řízeného zvnějšku ke stále výraznější míře samostatného studia a sebevzdělávání, od výchovy k převaze sebevýchovy, od poslušnosti a podřizování se požadavkům k nezávislosti a individualizaci*“ (Čačka, 2000, s. 222).

1.4.6 Klasifikace poruch chování

Vzhledem k tomu, že v předešlých kapitolách jsme se zmínili, že ve vztahu k tématu jsou v centru naší pozornosti především formy poruchového chování zapříčiněné vnějšími vlivy, omezíme se i v tomto duchu na jejich klasifikaci. Pro splnění účelu této práce jsme vybrali klasifikaci, kterou uvádí Slowík (2007) s tím, že klasifikace poruch chování a sociální přízpůsobivosti je možná na základě různých kritérií podle:

- **Vlivu na socializaci jedince** – sem patří „*socializované poruchy*“ (jedinec má přiměřené sociální vztahy v rodině) a „*nesocializované poruchy*“ (hlubší vazby jedince jsou narušené nebo chybí).
- **Příčin** – tady rozlišujeme „*psychologicky podmíněné poruchy*“ (na podkladě patologických stavů psychiky, psychických poruch či onemocnění) a „*sociálně podmíněné poruchy*“ (poruchy chování způsobené vlivem sociálního prostředí, rodina, přátelé, vrstevníci, škola).
- **Agresivity** – členíme na „*agresivní*“ a „*neagresivní*“ poruchy.
- **Stupně společenské závažnosti** – rozlišujeme „*disociální chování*“ (nepřiměřené a nespolečenské chování, které je možné zvládnout běžnými pedagogickými prostředky např. zlozvyky, vzdorovitost), „*asociální chování*“ (porušování společenských norem, které ještě svojí intenzitou nemusí překračovat právní předpisy např. záškoláctví či útěky z domova), „*antisociální chování*“ (jedná se o protispolečenské chování zaměřené proti společnosti a druhým lidem s porušením právních předpisů a zákonů např. krádeže, loupeže, zabití, vraždy).

- **Věku** – na skupinu děti (6-15 let), skupina mladiství (15-18 let), skupina dospělí (nad 18 let).

Klasifikace poruch chování (podle MKN – 10)

Poruchy chování lze rozlišovat podle toho, zda se projevují všude nebo jen ve vztahu na určité prostředí (Vágnerová, 2008). MKN 10 zařazuje poruchy chování do kategorie poruch chování a nemocí se začátkem obvykle v dětství a v adolescenci (F90–98). Dělí je dle prostředí, ve kterém se chování vyskytuje, dle závažnosti a dle socializace jedince na čtyři základní subtypy:

- **Porucha chování vázaná na vztahy v rodině** – obecně zahrnuje takové chování, které je výhradně orientované na rodinu a rodinné vztahy. Jedná se o disociální a agresivní chování, které se projevuje krádežemi v rodině, ničení věcí a majetku určitých členů rodiny, rozbíjení hraček, trhání šatů apod.
- **Nesocializovaná porucha chování** – je typem samotářského agresivního chování. Přestupky, kterých se tento jedinec dopouští, vykonává samo a není členem žádné skupiny ani party. Dopouští se tyranizování a vydírání slabších a projevují se u něj výbuchy zlosti. Jedná se o jedince, kteří mohou mít výrazně narušené vztahy k ostatním dětem z důvodu rané izolace a odmítání. K některým dospělým mohou být vztahy nepřátelské, k jiným dobré.
- **Socializovaná porucha chování** – je to porucha chování tzv. skupinového typu, která je vázaná na negativně orientované vrstevnické skupiny. Jedná se o krádeže s partou, záškoláctví a různé prohřešky v souvislosti se členstvím v gangu. Ne vždy se však jedná o skupiny s delikventním chováním.
- **Opoziční vzdorovité chování** – tyto projevy chování se podle Vágnerové (2008) objevují od dvou do 8-9 let. Tyto projevy „tamtéž“ signalizují narušený vztah k autoritě a nerespektováním běžných norem, které tato autorita prezentuje a to způsobem, který odpovídá úrovni daného věku. *„Děti s touto poruchou bývají neposlušné, vzdorovité a obtížně ovladatelné. K jiným lidem se chovají necitelně, hostilně a agresivně, ve vztahu k autoritě jsou negativistické a odmítavé. Bývají emočně dráždivé, labilní, mívají sníženou frustrační toleranci, snadno reagují zlostně (nadávkami, rozbíjením věcí či*

agresivními útoky)“ (Vágnerová, 2008, s. 788). Co je porucha opozičního vzdorů dále definuje Train (2001, s. 66), kde popisuje, že *„dítě s touto poruchou bude odmítavé, vzdorovité, neposlušné a nepřátelské vůči nadřazeným osobám“*.

V rámci klasifikace poruch chování, které je podmíněno především působením sociálních vnějších vlivů jsou poruchy vyvolané také účinkem návykových látek. Je to v dnešní době velmi závažný a rozšířený fenomén u dětí a dospívajících. Alain Train (2001) se tomuto tématu věnuje ve své knize *„Nejčastější poruchy chování dětí“*, kde rozděluje poruchy chování na poruchy, které souvisejí s hyperaktivitou, s asociálním chováním a užíváním návykových látek. Nás pro účely této práce budou zajímat poslední dvě zmíněné.

- **Asociální chování a neposlušnost** – zde uvádí Train (2001) za asociální projevy poruch chování agrese vůči lidem a zvířatům, ničení majetku, podvádění a krádeže. Uvádí, že existují dvě podskupiny, podskupina dětského věku (výskyt aspoň jednoho příznaku před desátým rokem) a podskupina dospívající mládež (žádný z příznaků se neobjeví před desátým rokem).
- **Porucha vyvolaná účinkem návykových látek** - dítě trpící touto poruchou bude brát návykové látky, i když mu vysvětlíte, že škodí jeho zdraví. Poruchy mohou být vyvolány používáním alkoholu, amfetaminu, nikotinu aj. U dítěte, které má závislost na návykových látkách, pozorujeme příznaky nutkání požívat návykovou látku (ztrácí kontrolu), růst tolerance na účinné látky (zvyšování dávky) a abstinční příznaky (nepříjemné pocity). Důsledkem užívání drogy se dítě dostává do tíživých sociálních i mezilidských problémů (záškoláctví, neplnění si svých povinností apod.). Při akutní intoxikaci dochází k poruše centrální nervové soustavy (Train, 2001). Podle výzkumu se odhaduje, že *„3-5% dětí ve věku mezi jedenáctým a šestnáctým rokem vyzkoušelo marihuanu a že toto číslo vzrůstá u dospívající mládeže až na 17%. Dramatický nárůst byl zaznamenán v počtu dětí, které vyzkoušely halucinogenní látky typu extáze nebo LSD. Těch, kteří berou heroin nebo kokain, je mnohem méně, má se však za to, že v určitých oblastech jejich počet roste“* (Train, 2001, s. 70). Mezi možné dopady na užívání drogy uvádí Train (2001) mimo jiné nedostatečné stravování, dávání přednosti droze, špatná osobní hygiena, může být agresivní či zamklé, vyvolání poruch spánku,

úzkostných či psychotických stavů. V rámci výzkumné práce budeme věnovat pozornost především skupině poruch chování, kde příčina jejich vzniku je spíše sociálně podmíněná vlivem sociokulturního prostředí.

1.5 Pojem dětský domov se školou

Vzhledem k tomu, že již v názvu diplomové práce se vyskytuje pojem dětský domov se školou, považujeme za důležité charakterizovat tato zařízení. Dětský domov se školou je jedním ze zařízení, které slouží pro děti s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou. Nařízená ústavní a ochranná výchova je jednou z forem náhradní rodinné výchovy a to v případě, kdy všechna předešlá opatření selhala a nesplnila tak svůj účel. Jedná se např. o pěstounskou péči nebo ambulantní formu ústavní péče. Již z podstaty věci, že cílovou skupinou a tedy součástí výzkumného souboru jsou právě děti s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou, je tedy na místě alespoň stručně charakterizovat některé pojmy. Omezíme se na zařízení, které spadají do resortu školství (MŠMT).

1.5.1 Zařízení v resortu Ministerstva školství (MŠMT)

Stěžejním předpisem upravující ústavní výchovu je zákon č. 94/1963 Sb. o rodině, který je podle nové úpravy součástí nového občanské zákoníku č. 89/2012 Sb. s účinností od 1.1.2014. Konkrétně hlava III. poručenství a jiné formy péče o dítě, díl 4 ústavní výchova. Dále zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí v platném znění a zákon č. 333/2012 Sb., kterým se ze dne 19. září 2012 mění zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších předpisů, a další související zákony. Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána. Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let, náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

Účelem středisek, dříve (středisko výchovné péče – SVP), je poskytovat preventivně výchovnou péči a tím zejména předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte.

- **Ústavní výchova (UV)** je nařízena v občanskoprávním řízení na základě soudního rozhodnutí dle občanského zákoníku, jehož součástí je rodinné právo, které nově řeší problematiku ústavní a ochranné výchovy a to ze stejných důvodů jako u dětí do 3 let (jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit).
- **Ochranná výchova (OV)** má účel preventivní, izolační a resocializační a ukládá se dle rozhodnutí soudu v občanskoprávním řízení, spáchá-li dítě mezi 12-15 rokem čin dle trestního zákona s výjimečným trestem, nebo v trestním řízení mladistvému 15-18 rokem dle zákona č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže a odpovědnosti mládeže za protiprávní činy může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud: *a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije, b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření.*

Ministerstvo školství (MŠMT) zajišťuje ústavní nebo ochrannou výchovu dětí od 3 do 18 (19) let, která probíhá ve školských zařízeních podle zákona č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Zařízeními podle tohoto zákona jsou:

- **Diagnostický ústav** - plní podle potřeby úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační. Na základě výsledků u výše uvedených činností zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb v zájmu rozvoje osobnosti. Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá nejvýše 8 týdnů.
- **Dětský domov** – pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb a plní především úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem zařízení je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Jsou tam umístřovány děti ve

věku zpravidla od 3 do 18 let. Rovněž jsou tam umístovány nezletilé matky spolu s jejich dětmi. Děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. (Dětský domov obecně je zařízení v gesci MŠMT poskytující péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a také dětem v předběžném opatření). Poskytuje dětem plné zaopatření do 18 let, případně až do věku 26 let, pokud se připravují na budoucí povolání. Podrobnosti o organizaci chodu daného konkrétního zařízení stanovuje vnitřní řád (zákon č. 109/2002 Sb., §1–4).

- **Dětský domov se školou** - zajišťuje péči o děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti:
  - S nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování, nebo potřebují výchovně léčebnou péči.
  - S uloženou ochrannou výchovou.
  - Jsou-li nezletilými matkami s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou.

Děti se vzdělávají ve školách, které jsou součástí dětského domova. Pokud v průběhu školní docházky pominuly důvody zařazení dítěte do školy zřízené v dětském domově, je dítě zařazeno na základě žádosti ředitele dětského domova, do školy, která není součástí zařízení dětského domova se školou. Pokud má dítě i po ukončení povinné školní docházky závažné poruchy chování a nemůže se tak vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovně právní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.

- **Výchovný ústav** - pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12-ti let s (OV), v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Základní organizační jednotkou je výchovná skupina 5-8 dětí. Počet skupin 4 s možnou výjimkou 5. skupiny. Výchovný ústav plní ve vztahu k umístěným dětem funkci výchovnou, vzdělávací a sociální. (Zákony pro lidi, charakteristika [online]).

1.5.2 Funkce ústavní výchovy

Cílem ústavní výchovy je formovat pozitivním směrem rozvoj osobnosti dítěte a naplňovat jeho základní životní potřeby a snažit se vypěstovat nebo usměrňovat hodnotové preference tak, aby byly v souladu s tím, co je společensky přijatelné a tolerované. Funkci výchovných ústavů popisuje Matoušek (1999) podle typu zařízení ve třech úrovních:

- **Podpora a péče** – tato funkce je nezbytná především tam, kde selhávala funkce rodiny. Tuto funkci plní např. kojenecké ústavy, dětské domovy, anebo zařízení pro těžce mentálně postižené jedince.
- **Léčba, výchova a resocializace** – tato funkce je důležitá a upřednostňovaná v ústavech typu léčebných a rehabilitačních nebo v zařízeních pro rizikovou mládež. Cílem je dosažení pozitivní změny u klienta.
- **Omezení, vyloučení a represe** – toto pojetí funkce je upřednostňováno v zařízeních, které chrání lidskou společnost před jedinci s kriminální činností nebo osobami psychicky narušenými. Jedná se o typ zařízení např. Vězení nebo psychiatrické léčebny s nedobrovolným pobytem (Matoušek 1999).

Funkce v zařízeních s nařízenou ústavní výchovou u dětí od 3 do 18 let (19 let) se řídí zákonem č. 109/2002 o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, kde plní tyto funkce:

- **Funkci vzdělávací** - vzdělávání je realizováno ve škole, která je zřízena jako součást výchovného ústavu ve většině případů se jedná o přípravu na budoucí povolání, která se uskutečňuje formou učebních oborů, dvouletých a tříletých, ukončených závěrečnou učňovskou zkouškou a získáním dokladu o dosažené kvalifikaci, tedy výučního listu.
- **Funkci sociální** - naplňována ve dvou významových rovinách: 1. *finanční a materiální*, kdy je dětem poskytováno „plné přímé zaopatření“ (strava, ošacení, obuv, hygienické a toaletní potřeby, učebnice, sešity a jiné školní pomůcky a veškeré vybavení a materiál pro jejich zájmovou činnost). V souladu se zákonem o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních je jim poskytováno kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu ze zařízení z důvodu zletilosti. 2. *Sociální diagnostika*: orientace v sociální síti dítěte, navázání

kontaktu, popř. doplnění sociální sítě a hlavně podpora pozitivních sociálních vztahů a vazeb dítěte a poskytování možnosti kontaktu.

- **Funkci výchovnou** - je zajišťována individuálně i skupinově prostřednictvím individuálního plánu rozvoje osobnosti, režimových opatření, systému výchovných opatření (odměn a trestů), zájmových a pracovních činností, komunitních kruhů a terapeutických činností.

2 Jevy ovlivňující potřeby, hodnoty a chování

V této kapitole bychom se chtěli stručně zmínit o fenoménu psychické deprivace, frustrace, motivech a zájmech, které dle odborných teoretických zdrojů mají bezesporu velký vliv na chování a prožívání dětí v ústavním zařízení a ovlivňuje jejich potřeby a hodnoty. Náš výzkumný vzorek dětí je charakteristický právě tím, že většina těchto dětí pochází z nepodnětného až patologického prostředí a má zkušenost z časnou citovou i podnětnou deprivací již z vlastní, adoptivní či pěstounské rodiny. To se nám jeví jako důvod, který může mít vliv na projevy v chování, ale také na to, jaké potřeby a hodnoty bude tato skupina dětí upřednostňovat. Pokud dítě, které pochází z nepodnětného a nízkého sociokulturního prostředí, kde je absence např. zájmových kroužků a navíc je přímým účastníkem patologických projevů svých rodičů či pečovatелů, je nanejvýš pravděpodobné, že se s těmito negativními projevy v rámci primární výchovy ztotožní a bere tyto projevy jako normu.

2.1 Poruchy chování

Poruchy chování, které z větší části u našich dětí, které jsou součástí výzkumného šetření, jsou zapříčiněny především nedůslednou výchovou v rodině, málo podnětným prostředím s projevy trestné činnosti a s prvky sociálně nežádoucího a rizikového chování členů rodiny. S těmito výše vyjmenovanými jevy se dítě již v časném období svého života identifikuje a vytváří si tak postupně žebříček svých hodnotových preferencí, které jsou bohužel většinovou společností neakceptovatelné. Kohoutek (1998) dává do souvislosti hierarchii hodnot s životním stylem člověka. To, jaký vyznáváme životní styl, je odvislé od výběru cílů a prostředků, které vedou k jejich dosažení. Mimo jiné se jedná o hodnoty, které souvisí se základním zajištěním člověka jako biologické bytosti, osobnosti a člověka, který je součástí celé společnosti. Pokud dojde k poruchám v osobní hierarchii hodnot a ideálů, mohou někdy vést až k duševním poruchám a k sebevražedným tendencím (Kohoutek, 1998). Mnoho dětí přicházejících do ústavního zařízení z nepodnětného a patologického prostředí trpí deprivací, která v dalším rozvoji osobnosti může do jisté míry negativně ovlivnit jejich motivy, potřeby, hodnoty, zájmy a postoje ke společnosti.

2.2 Deprivace

Většina dětí, které k nám přichází, mají zkušenost s časnou citovou, emocionální a podnětnou deprivací již z primární rodiny. Deprivace bezesporu má velký vliv na to, jakým směrem se bude vývoj dítěte dál ubírat, a proto považujeme za důležité se tomuto fenoménu krátce věnovat v této kapitole. Deprivaci můžeme jednoduše označit jako nedostatečné uspokojení některé důležité psychické či fyzické potřeby. Většina autorů chápe a popisuje deprivaci jako citové strádání, které je zapříčiněno nedostatkem lásky a emocí především v době raného dětství do jednoho roku (viz. níže vazebné chování). Slovo deprivace má svůj původ v latinském jazyce (privo – zbavit). Ve své české podobě vzniklo pravděpodobně odvozením od anglického slova „deprivation“, což by podstatného jména od slovesa „deprive“ – odeprít (něco někomu). V psychologickém slovníku se význam slova deprivace popisuje jako *„strádání, nedostatečné uspokojování základních potřeb; deprivaci lze dělit na biologickou kyslík, teplo, voda, chlad, motorickou – nemožnost pohybu, smyslovou – pobyt pod vodou, sociální – ztráta sociálních kontaktů, psychologickou - , u některých autorů též citovou – neuspokojení potřeby lásky a jistoty“* (Hartl, 1999, s. 34). Vágnerová popisuje deprivaci jako *„stav, kdy některá z objektivně významných potřeb, biologických či psychických, není uspokojována v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a v dostatečně dlouhou dobu“* (Vágnerová, 2008, s. 53). Dále „tamtéž“ uvádí, že deprivace patří k nezávažnějším zátěžovým vlivům, může ovlivnit aktuální psychický stav jedince a jeho psychický vývoj.

- **Deprivační syndrom** - většina psychologů zabývajících se tématem citové a psychické deprivace se shoduje na tom, že největší pozornost by měla být věnována dítěti v raném věku. Je-li strádání silné a navíc probíhá v období prvního roku života dítěte, dochází ke vzniku deprivačního syndromu. První příznak deprivačního syndromu popisuje Helus (1999) jako pasivní dítě, kdy je zaražené, málo se projevuje, nemá o nic zájem a je (apatické) s opožděným vývojem. Druhým příznakem je dítě aktivní: projevuje se velmi živým chováním, bývá považováno za vlezlé a dotěrné, mezi vrstevníky bývá agresivní a neustále na sebe upoutává za každou cenu pozornost. Která z těchto variant se rozvine, závisí na temperamentu dítěte a také z části na vnějších okolnostech (Helus, 1999).

- **Vazebné chování k matce** - John Bowlby (1907 – 1990) se ve svém díle „Vazba“ zabývá kvalitou raných vztahů mezi matkou a dítětem. Ve svém klasickém díle se zabývá procesem vazby a separace a ukazuje na základě experimentálních studií, které se týkají vývoje dětí, lze odvodit vzorce chování. Předpokládá, že tendence dítěte ke vztahové vazbě je instinktivní odpovědí na potřebu ochrany, a zastává názor, že dítě, které tuto vazbu nemá, bude projevovat známky deprivace. Začal se zabývat v rámci systematického výzkumu, jaké důsledky má na rozvoj osobnosti odloučení dítěte od matky v raném dětství. Na základě empirických pozorování spolu se svým kolegou J. Robertsonem vyslovili domněnku, že *„hlad malého dítěte po lásce a přítomnosti matky je stejně velký jako hlad po potravě, a že tudíž její nepřítomnost nutně vyvolává silný pocit ztráty a zlost“* (Bowlby, 2010, s.11). Zejména se Bowlby zabýval reakcemi dětí při odloučení od matky a reakcemi při jejich návratu zpátky opět k matce. Na jedné straně „intenzivní upnutí na matku“, jež může trvat týdny, ale i roky, a na straně druhé „odmítání matky jako objektu lásky, které může být dočasné nebo trvalé“. Tento druhý stav začali později nazývat citovým odcizením a za důsledek považovali to, že pocity dítěte k matce byly vytěsněny (Bowlby, 2010). Přestože, jak uvádí Bowlby ve své knize „Vazba“, všichni souhlasí s tím, že na základě empirických zjištění si během dvanácti měsíců všichni novorozenci vytvoří silné pouto k mateřské postavě, již taková shoda nepanuje v tom, jak rychle pouto vzniká, jakými procesy se udržuje, jakou plní funkci a jak dlouho přetrvává. Psychickou deprivaci ve smyslu naplňování psychických potřeb chápou Langmajer a Matějček, *„jako nedostatek podmínek pro účinnou interakci dítěte s prostředím, při čemž může jít o nedostatek celkové stimulace, nedostatek možností pro účinné učení, pro navázání specifických sociálních kontaktů a pro významnou integraci „já“*. (Langmajer, Matějček, 2011 s. 284).

2.2.1 Důsledky citové deprivace

Dětský psycholog Goldfarb popsal, s jakými následky se musí dítě potýkat, když je odvrženo od svých rodičů. Jedná se o problémy s učením a špatnou paměť, problémy s komunikací se špatnou skladbou řeči, porucha citového prožívání s projevem emoční plachosti, potřebou lásky a porozumění, kterou však doprovází nejistota a nedůvěra k osobám, které lásku a cit

nabízejí, dále narušení sebehodnocení a těžkostmi s přivyknutím na školní život (Goldfarb In. Posse, Melgosa, 2003). Psychické důsledky citové deprivace nepříznivě ovlivňují prožívání, uvažování a chování dítěte (Vágnerová, 2003). Nejčastěji „tamtéž“ se projevují v nedostatečném využívání rozumové schopnosti ve vztahu porozumět významu vlastního chování a chování jiných lidí a poučit se ze zpětné vazby. Dále „tamtéž“ dalším psychickým důsledkem citové deprivace je změna citového prožívání a vztahu k okolnímu světu. Vztahy k lidem jsou primitivní a povrchní s absencí empatie a s převažujícím egocentristem. Citově deprivované děti jsou emočně ploché, nedůvěřivé, s nízkou frustrační tolerancí a obtížně se vyznají ve vlastních pocitech. Dalším důsledkem citové deprivace podle Vágnerové (2003) je problém v sociální adaptaci.

2.3 Frustrace

Neuspokojování či oddalování našich potřeb může vyvolávat nepříznivé psychické stavy v našem organismu. Týká se to především takových jevů jako je frustrace, stres či konflikt. Význam slova frustrace lze stručně vyjádřit slovem zmaření nebo zabránění. Jinými slovy oddálení něčeho nějaké situace, jevu, který jsme neočekávali a nyní jsme z toho frustrováni. Pojem slova frustrace popisuje Hartl (1996, s. 56) v psychologickém slovníku jako „*psychický stav vyvolaný překážkou na cestě k cíli, respektive ohrožení, oddálení nebo znemožnění uspokojit určitou potřebu; překážka může být vnější, tj. fyzická nebo způsobená jednáním jiné osoby, anebo vnitřní, tj. stydlivost, plachost, pocity viny, výčitky svědomí aj.*“. Helus (1999) ve své knize „Psychologie pro střední školy“ to velmi pěkně popisuje s uváděním příkladu zamilovaného chlapce, kterému brání (pozvat dívku na schůzku) jeho vnitřní překážka, která je vytvořena jeho morálními zábrany. Dále se v této knize také zmiňuje o mechanismech reagování na frustraci, jako je útek do fantazie, vyvolávání agrese, nebo naopak apatie a rezignace, regrese, projekce a nakonec vytěsnění určitých skutečností spojené s frustrací. O vztahu frustrace k agresi se také vyjadřuje Nakonečný (1996) ve své knize „Motivace lidského chování“, kdy podle některých autorů je vyvolávání agrese reakcí na frustraci. Přitom je však důležité rozlišovat mezi aktivací agresivních tendencí a skutečně projevenou agresi. Dále píše, že frustrace je tlumena očekáváním trestu a další projevy agrese tak jsou

transformovány do méně zjevných projevů agrese jako je např. ironie, zesměšňování nebo sarkasmus. „*Nepodaří-li se vytěsnění frustrovaného objektu a kompenzace dovršující reakce s ním spojené, může mít frustrace, jak již bylo označeno, vážné důsledky pro psychické zdraví jedince, což se může projevit i poruchami v jeho psychice*“ (Nakonečný, 1996, s. 125). Vágnerová (2008) ve své knize „Psychopatologie pro pomáhající profese“ označuje frustraci „jako situaci, kdy je člověku znemožněno dosáhnout uspokojení nějaké subjektivně důležité potřeby, ačkoli byl přesvědčen, že tomu tak nebude. Jak se lze frustraci vyhnout záleží také v jakém emocionálním rozpoložení se zrovna nacházíme. Vágnerová (2008, s.48) vysvětluje, že „*frustrace může být překonána prostým odložením uspokojení, posílením vytrvalosti a úsilí, změnou motivů či rezignace*“. Frustraci lze přijímat pozitivně s tím, že je pro nás signálem ke zvýšení našeho úsilí a k posilování našich schopností. „*Bezprostřední důsledky frustrace jsou negativní (zklamání, pocity neuspokojení, selhání, narůstající tenze a další), není-li zvládnuta (zlověstné vytěsnění, nebo nezdařený pokus o substituci či kompenzaci atd.), může vést až k poruchám chování*“ (Nakonečný, 1996, s.127).

2.4 Motivace, motivy

Potřeby, jak popisuje Helus (1998), vznikají z určitých popudů, které mohou vzniknout na základě naší vnitřní motivace nebo na základě vnějších popudů (incentiva- motiv vycházející z vnějšího prostředí). Jako příklad vnitřní motivace uvádí potřebu jídla, tedy nasycení. Příkladem vnější motivace „tamtéž“ je žák, který se učí jen proto, jelikož ví, že v případě špatného výsledku ve škole může následovat trest, nebo v případě dobrého školního výsledku následuje naopak odměna. Tendence, sklony nebo pohnutky, které nás vedou k jednání, kde mohou převládat vnitřní potřeby nebo vnější pohnutky, se v psychologii označuje termínem motivace (Helus, 1999). To potvrzuje i Kohoutek (1998), který přímo říká, že „*potřeby, pudy, zájmy, sklony, postoje, vztahy a tendence všeho druhu se v psychologii nazývají motivy neboli pohnutky. Jsou příčinami (tj. vnitřními důvody) našeho jednání a chování. Způsobují stav určitého vnitřního napětí, který člověka determinuje. Každá lidská činnost je nějak motivována, ať už za ní stojí jakákoliv potřeba nebo zájem*“ (Kohoutek 1998, s. 58). Slovo „motiv“ pochází z latinského termínu *moveo-ere* = hýbu. Jedná se tedy o určitou hnací sílu

a Smékal (2004, s. 232) pojem motiv vysvětluje tak, že „jde tedy o pojmenování hnacích sil lidské činnosti, které se nacházejí v individuu, na rozdíl od incentiv, které představují pobídky k jednání přicházející zvenčí (příkaz, úkol, očekávaná odměna či trest apod.)“. Pokud bychom vycházeli z této definice, tak platí, že motivem je naše vnitřní přání bez jakéhokoli stimulu a podněcování zvenčí jinými subjekty. Motiv je tedy neznámou hnací silou, která je příčinou našeho jednání. Za zdroj určitého lidského jednání lze považovat snahy, sklony, zájmy a záliby. Pokud se podíváme do historie, zjistíme, že již tenkrát se za hnací sílu naší lidské činnosti považovaly pudy. V psychologickém slovníku je pojem motiv definován jako „*pohnutka, příčina činnosti, jednání člověka zaměřené na uspokojení určité potřeby*“ (Hartl, 1996, s.110). V současné psychologii, jak uvádí Smékal (2004), se motivy nejčastěji označují termínem „*potřeba*“. Dále uvádí „*tamtéž*“, že za motivy se v současnosti považují i názory, zásady, ideály a hodnotové orientace. Nejčastějšími motivy uvádí Kohoutek (1998) zájmy, hodnoty, ideály a potřeby. Z výše řečeného lze odvodit, že motivace je hnací silou k dosažení (ať se jedná o vnitřní či vnější motivaci) našich cílů a snah a je určujícím elementem našich zájmů, potřeb a hodnot.

2.5 Zájmy

Jednou z hlavních složek motivace, kterou lze považovat za hnací sílu naší lidské činnosti, jsou zájmy. V této podkapitole si alespoň ve stručnosti objasníme pojem slova „zájem“ na základě některých definic od autorů zabývajících se touto problematikou. Pokud chceme v celistvosti porozumět potřebám, měli bychom se ve stručnosti zmínit i o pojmu slova zájem, který s potřebami v rámci její zaměřenosti na lidskou činnost bezesporu souvisí. V rámci lidské činnosti převažují z pohledu individua takové činnosti, které jsou středem jeho zájmu a tím zákonitě jsou hnací silou k dosažení určitého námi preferovaného cíle. Původní filozofický význam slova zájem, který byl prezentován francouzskými filozofy, jako byli Holbach, Diderot nebo Helvétius, je zcela již pozapomenut. Zájem vysvětlovali jako vlastnost člověka, kterou jsou podněcovány k vyhledávání pohody a slasti. Podle Heluse (1999) jsou významným činitelem zaměřenosti osobnosti zájmy. Dále uvádí, že „*slovem zájem označujeme uvědomělé, dlouhodobé a soustavné zaměření aktivity jedince na vybranou oblast*

poznávání a činorodé seberealizace. Zájmy sjednocují (integrují) řadu oblastí osobnosti a dávají jim aktivní nasměrování“ (Helus, 1999, s. 48). K lepšímu pochopení této definice si vysvětlíme, jak konkrétně a v kterých oblastech se zájmy podle Heluse (1999) sjednocují. Jedná se o oblast poznávací zaměřenosti (četba), sociální (navazování kontaktů), prakticko – prováděcí (třídění objektů sbírky), hodnotové (vyzdvihování určitých cílů, jako hodnot) a životně stylové (organizace životních plánů). Kohoutek (1998) k této problematice dodává, že je potřeba rozlišovat zájmy od svých přání tak, aby nebyly v rozporu s našimi schopnostmi. Dále “tamtéž” můžeme rozlišovat zájmy podle aktivity a pasivity, slabosti či síly nebo podle stálosti (dospělý člověk) či přelétavosti (charakteristické pro děti) zájmů. Smékal (2004) ve své knize zmiňuje definici polského sociologa J. Sczespaňski, jehož definice výstižně charakterizuje původní význam slova zájem. „Definují-li zájem psychologové, kladou důraz na pocit žádosti a to na volní akty k dosažení něčeho, ekonomové mají tendenci zdůrazňovat objektivní stav věci, kterého má být dosaženo. V každém případě se však ve společenských podmínkách přeměňují lidské potřeby na zájmy“ (Sczespaňski In. Smékal, 2004, s. 250).

3 Výzkum v oblasti životních hodnot

Abychom se dokázali v této oblasti lépe orientovat, budeme se v této kapitole věnovat některým současným výzkumům, které se dotýkají problematiky v oblasti hodnot, a tomu, k jakému poznání došly některé výzkumné týmy. Výzkumem hodnotové orientace a preferencemi dnešní mládeže se zabývají různé výzkumné týmy v rámci České republiky. My zmíníme zatím jen jmenovitě např. výzkum, který probíhal v roce 1997 a vyvrcholil v letech 2004–2006. Jednalo se o komplexní výzkum zaměřený na děti ve věku 11 a 13 let, jehož výsledky byly publikovány jednak knižně (Radka Michalčáková: *Strachy v období rané adolescence*, Lenka Lacinová, Petr Macek: *Vztahy v dospívání*, Vladimír Smékal, Lenka Lacinová, Lubomír Kukla: *Dítě na prahu dospívání*, Ivo Plaňava, Milan Pilát: *Děti, mládež a rodiny v období transformace*, Vladimír Smékal, Petr Macek: *Utváření a vývoj osobnosti*) a jednak dílčí témata byla publikována i formou internetových prezentací (např. Petr Macek, Jan Širůček: *Percepce rodičovského chování a její souvislost se sebehodnocením*, Jan Mareš a spol.: *Způsoby zvládání zátěže v adolescenci*). Specifickým a důležitým zdrojem zejména z hlediska inspirace byla publikace týmu CESES FSV UK *Inventura hodnot* (Libor Prudký a kol., 2009). Hodnotová orientace v České republice podle výsledků výzkumu, který provedl Josef Štefanovič je následující:

- „Na prvním místě je rodina,
- vzdělání,
- společenská práce,
- práce v zaměstnání,
- výdělek a ostatní“ (Štefanovič In. Kohoutek, 1998, s. 62).

3.1 Hodnotová orientace (L. Prudký)

Libor Prudký se ve své knize „Inventura hodnot“ zabýval hodnotami a hodnotovou orientací v celé české společnosti u dospělé populace, kde vycházel z dostupných empirických sociologických šetření. Jen pro ilustraci, jaké jsou hodnotové preference a orientace u dospělé populace jsme vybrali přístup, který se opíral o nový koncept výzkumu hodnot. Hodnotová

orientace u dospělé populace může ledacos vypovídat o hodnotové orientaci dětí a mládeže, která se bezpochybně v rámci vlivu rodiny a výchovy na výše zmíněnou populaci přenáší a děti a mládež mají tendenci se s ní ztotožňovat. Tento koncept, který probíhal v letech 1997 – 2007, pracuje se čtyřmi dimenzemi. Hodnotové preference, hodnotové orientace, rámce a normy chování. My se zmíníme o prvních dvou v pořadí:

Hodnotové preference – hodnotové preference se vztahují k hodnotovým cílům. Výsledky výzkumu preferencí v české společnosti jsou následující. Na prvním místě je „rodina“, na druhém místě „přátelé a známí“, pak následuje „volný čas“ spojený s hédonismem a mimopracovní činností, na čtvrtém místě „práce“ a na pátém místě s velkým odstupem „politika a náboženství“.

Hodnotové orientace – hodnotová orientace v české společnosti v letech 1997- 2007 z pohledu stupně diferenciaci, anebo shody a rozšířenosti je v následující podobě:

- Nejrozšířenějším typem je „**hédonistický typ**“, který představuje oblast příjemného prožívání života. Na otázku „*život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné*“ se přihlásilo 90% dospělé populace v ČR. Je nejméně diferencované bez ohledu na pohlaví, vzdělání, příjem, společenský status.
- Nejvíce vnitřně diferencovaný z hlediska nositelů je „**rovnostářský typ**“. Na položenou otázku „*rozdíly v příjmech by se měly zmenšit*“ se přihlásilo téměř 75% dospělé populace, která dává přednost snižování rozdílů před orientací na růst diferenciací. Tady se již projevuje vliv vzdělání a politické orientace. Lidé s vyšším vzděláním, s vyšším společenským postavením a většinou pravicově smýšlející jsou spíše pro diferenciaci. Platí samozřejmě i opaky.
- Téměř se stejnou mírou diferenciaci se řadí „**typ konformní versus nonkonformita**“. Zde platí, že konformita roste s věkem (důchodci nebo nezaměstnaní), ale nonkonformita je doménou lidí s vyšším společenským statusem (podnikatelé, vysokoškoláci, zaměstnanci). Na otázku „*nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů*“ se přihlásilo necelých 60% dospělé populace.

- **„Hodnotové orientace náboženské“** ty jsou zase jasně identifikovatelné, ale menší rozsahem. Na otázku „*bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha*“, vyslovilo souhlas asi 20% a nesouhlas kolem 60% dospělé populace. Vliv na to má věk, pohlaví, vzdělání, příjem, socioekonomické postavení aj.
- Dalším typem hodnotové orientace je **„typ liberální“**. Jedná se o preferenci svobody proti bohatství a jistotám. Na otázku „*jistota a blahobyt je důležitější než svoboda*“ vyslovilo souhlas 28% a nesouhlas 61%. Svobodu oproti jistotám preferují více lidé s vyšším vzděláním, sociálním a ekonomickým postavením a z větších měst.
- Dalším typem je **„etatistický typ“**. Na otázku „*problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané*“ se vyslovily oba směry (souhlas a nesouhlas) půl na půl.
- **„Xenofobní typ“** je v naší společnosti obdobný jako u etatistického typu, kde to vychází také půl na půl. Na otázku „*cizincům by se měla zakázat veškerá politická činnost*“ vyslovilo souhlas i nesouhlas 41 % dospělé populace. Nositeli těchto orientací jsou především lidé s nižším vzděláním, sociálním a ekonomickým postavením a lidé pocházející z menších obcí.
- **„Individualistický typ“**. Na otázku „*každý musí své problémy řešit sám*“ vyslovilo souhlas téměř 75 % a nesouhlas 20% dospělé populace. Ukázalo se že, v individualistickém trendu nehraje žádnou roli věk, pohlaví, vzdělání ani demografie. Prokazatelné je to u jedinců, kteří se řadí do vyšších vrstev a jsou pravicově orientovaní.

Hodnotové orientace ve výzkumném období v průběhu let 1997-2007 měly kolísavou, jak vzestupnou tak sestupnou tendenci. Pokud to shrneme v rámci diferenciaci, tak největší shoda je u hédonistické a individualistické hodnotové orientace, které tvoří hlavní proud v současné české společnosti (Prudký, 2009). V článku Grafologie a psychologie se uvádí dlouhodobě převažující hodnoty:

- **1) rodina, 2) přátelé a známí, 3) volný čas, 4) práce.**
- **Ve srovnání s jinými státy je nízký zájem o politiku a náboženství.**
- **Hédonismus vůči skromnosti a altruismu převažuje v poměru 18:1.**
- **Individualismus a osobní odpovědnost vůči přenášení odpovědnosti na druhé a kooperaci 14:1.**

- **1997-2007: nárůst hédonismu, konformismu, rovnostářství, fatalismu a nihilismu.**
- **Mírný pokles zájmu o rodinu, snížení občanského angažování se v politice.**
- **Klesá preference svobody vůči bohatství** (článek „Grafologie a psychologie“, charakteristika [online]).

3.2 Hodnotová orientace (P. Sak)

Hodnotovou orientací a proměnou české mládeže se zabýval P. Sak (2000), který prováděl výzkumy u věkové populace 15-30 let v oblasti životních cílů. Sak zastává názor, že člověk není jen určitá struktura osobnosti, ale prochází určitým procesem, kdy každý jedinec je spolutvůrcem tohoto procesu, pro který použil termín „projekt sama sebe“. Tím, že plánujeme a podílíme se na vytváření svých životních cílů, nevytváříme jen např. budování své profesní kariéry, ale také většinou nevědomě vytváříme sami sebe (Sak, 2000). V projektu životních cílů kladl základní otázku „*Máte cíle a plány pro blízkou i vzdálenou budoucnost?*“. Časová osa byla ve výzkumu strukturována životními cíli v nadcházejícím měsíci, roce a v budoucích 30 letech. Dalším bodem bylo kladení životních cílů ve 14 letech. Předkládáme stručný přehled odpovědí výzkumného souboru:

- **Cíle ve 14 letech** – nejčastější odpovědi na volně kladené otázky byly seřazeny do následujících kategorií: škola a studium, profese, kamarádi a přátelé, partner, rodiče, původní rodina atd. Pro normální soubor je dominantou v plánech do budoucna studium.
- **Plány a cíle pro následující měsíc** – partner, manželství, rodina rodiče, škola, vzdělání, studium, kvalifikace, profese, úspěch, místo, podnikání, materiální zabezpečení životního stylu (byt, dům, video, auto), cestování. V měsíčních plánech je u normální mládeže nejčastějším tématem studium.
- **Plány a cíle pro následující rok** – partner, manželství, rodina, rodiče, škola, vzdělání, studium, kvalifikace, profese, úspěch, místo, podnikání, materiální zabezpečení životního stylu (byt, dům, video, auto), cestování, peníze, plat, majetek. Pro všechny soubory je pro budoucnost dominantním cílem rodina. Pro normální mládež jsou dalšími cíli vzdělání a profese (Sak, 2000).

Hierarchie hodnot

Tabulka obsahuje údaje o souboru ve věku 15 - 30 let a o souboru ve věku 15 - 18 let. Věnujme pozornost hierarchii hodnot souboru ve věku 15 - 30 let.

- **Na prvním místě hodnotové hierarchie mládeže se nachází hodnota zdraví** - index 4,83 vypovídá o jednoznačné pozici této hodnoty u mládeže i u všech jejích skupin. Navzdory dominantní pozici hodnoty zdraví u mládeže, ale i celkově v populaci, značná část lidí jedná přímo v rozporu s touto hodnotou. Nejvíce patrné to je v případě značně rozšířeného nikotinu, alkoholismu a nyní již i při konzumaci drog.
- **Na druhém místě je hodnota mír** - index 4,59. Také z hlediska podílu respondentů, kteří význam hodnoty vyjádřili nejvyšším stupněm pět, je mír na druhém místě pořadí. Mír znamená pro lidské společenství totéž, co zdraví pro jedince.
- **Třetí místo hodnotového pořadí zaujímá láska** - index 4,57. Tato hodnota a mezilidský vztah je nejsilnějším pojítkem mezi "já" a "ne já", mezi jedincem a druhým člověkem a mezi individuem a společností.
- **Hodnota životní partner na čtvrtém místě úzce navazuje na předchozí hodnotu** - index hodnoty životní partner je 4,55. Ve vztahu k této hodnotě je mládež silně homogenní. Předchozí hodnota má obecnější platnost. Hodnota životní partner je konkretizací a omezením hodnoty láska. Za pozornost stojí předstih této hodnoty před "rodinou a dětmi".
- **Na pátém místě je hodnota spojená ve světě i u nás s mládeží, životní prostředí** - životní prostředí má index 4,55. Životní prostředí patří ke globálním hodnotám, a proto patří v současnosti ke společnému jmenovateli politických směrů, zemí, regionů, generací a ras.
- **Přátelství zaujímá šestou pozici v pořadí hodnot** - s indexem 4,44. Také u této hodnoty lze položit stejné otázky jako u hodnoty láska. Znamená vysoká pozice hodnoty přátelství, že mládež zakomponovala tuto hodnotu do vzorců svého chování, či naopak tato hodnota absentuje v každodennosti mládeže? Každopádně je pozoruhodné, že na prvních šesti místech jsou globální hodnoty a hodnoty spojené s mezilidskými vztahy, resp. sociabilní hodnoty.

- **Hodnota rodina** - děti s indexem 4,43, avšak s vyšší směrodatnou odchylkou, a tedy také s menší homogenitou souboru, zaujímá sedmé místo. Rodina a děti jsou tradiční hodnotou české společnosti všech sociálních skupin a vrstev.
- **Hodnota svoboda** - je na osmém místě hodnotového žebříčku. Index hodnoty je 4,41. Právě tato hodnota bývá uváděna jak v oficiálních dokumentech a vystoupeních ústavních činitelů, tak občanskou veřejností jako charakteristika současného společenského uspořádání v protikladu k předchozí společnosti. Absence svobody je uváděna občany jako jeden z hlavních negativ předlistopadové společnosti.
- **Pravda, poznání** - je hodnotou na devátém místě žebříčku hodnot s indexem 4,18. Největší význam vyjádřený stupněm pět přikládá pravdě 49 % mladých lidí. Pravda a poznání jsou abstraktní hodnoty, které nabývají na významu teprve na určitém stupni sociálního zrání a individuálního duchovního vývoje. Dominantní význam poznání je u lidí spíše vzácný. Poznávání jako svůj hlavní životní cíl uvádí ve výzkumech méně než 0,5 % respondentů.
- **Zajímavá práce** - je hodnotou na desátém místě s indexem 4,13. U této hodnoty se již uplatňuje výraznější diferenciaci. Více než pro polovinu mladých lidí má zajímavá práce průměrný či mírně nadprůměrný význam. Zajímavá práce je hodnota s odlišným významem. Pro některé lidi je práce pouze prostředkem k získání peněz a svou realizaci vidí jen v čase mimo práci a v aktivitách ve volném čase. Pro druhý typ lidí je práce důležitou sférou seberealizace, a proto je pro jejich život důležité, aby byla zajímavá.
- **Hodnota demokracie** - na jedenáctém místě, hodnota plat na dvanáctém místě, rozvoj osobnosti na třináctém místě, pozici hodnoty úspěšnost v zaměstnání mezi mládeží vyjadřuje index 3,95 a řadí tuto hodnotu na čtrnácté místo hodnotového pořadí, index 3,76 přiřazuje hodnotě vzdělání patnácté místo žebříčku hodnot mládeže, pořadí hodnoty "být užitečný druhým lidem" na šestnáctém místě určuje index 3,76, uspokojování svých zájmů a koníčků s indexem 3,73 zaujímá sedmnácté místo, majetek na osmnáctém místě má index 3,54, společenská prestiž na devatenáctém místě s indexem 2,83 je první z trojice hodnot, vyjadřujících různé roviny sociální skutečnosti (Sak, 2000).

3.3 Projekt klíč pro život

Dalším významným projektem, který se zabýval výzkumem dětí a mládeže, vznikl v rámci projektu „*Klíč pro život*“, jehož cílem bylo zaměřením se na zjišťování hodnotových orientací u dětí ve věku 6–15 let. Šetření bylo rozděleno na pět tematických okruhů: 1. rodina, 2. škola, 3. volný čas, 4. média, 5. hodnoty a životní postoje dětí. Nás z pohledu tematicky zaměřené práce na potřeby a hodnoty bude zajímat poslední oblast šetření a to hodnoty a životní postoje dětí. Tato oblast výzkumu hodnotových orientací je jednou z nejproblematictějších oblastí, neboť je velmi široká a je ovlivněna faktorem rodinného prostředí, školy, způsobem trávení volného času a celkově postoji k nejbližšímu okolí a společnosti. Celá oblast šetření byla rozložena na sedm částí. Každá část se zabývala určitou problematikou. Jednalo se o problematiku životních priorit dnešních dětí, jaké mají vzory a idoly, proč si těchto vzorů váží, co by udělaly s 10000,- Kč, toleranci, pocity štěstí v životě, životní aspiraci a v neposlední řadě o problematiku obavy z budoucnosti.

- **Životní priority** - v oblasti životních priorit se na prvním a druhém místě u celé zkoumané populace řadí „*rodina*“ a pak „*mít dobré přátele*“. Na třetím místě se u kategorie do 12 let řadí „*dobře se učit*“ u kategorie 13-15 let to je „*mít hodně peněz*“. Životní preference u mladších dětí jsou ovlivněny hodnotami obecně přijímanými a deklarovanými společností. U starších dětí stoupá autonomie, klesá respekt k autoritám a dochází k vytváření vlastních postojů. Víru v boha a zájem o politiku je v tomto věkovém spektru jen marginální záležitostí. Na hodnotovou orientaci má vliv mimo věku i socioekonomické postavení rodiny a dosažené vzdělání rodičů. Pro děti z dobře situovaných rodin jsou důležité jak sociální kompetence (chovat se slušně, dobře se učit, chránit přírodu, pomáhat druhým), vnější hodnoty (vypadat dobře, peníze, pěkné oblečení), tak i rodina a přátelé. Méně příznivě to vychází u dětí pocházejících z rodin hůře situovaných, vyjma vnějších hodnot nejsou pro ně sociální kompetence, rodina a přátelé tak důležité.

- **Vzory a idoly** - v oblasti vzorů a idolů polovina respondentů uvedla, že svůj vzor má, třetina nikoliv a dalších 14 % neuvedlo žádnou konkrétní osobu. Poměrně vysoké číslo těch, kteří svůj idol nemají, je možné vysvětlit nebo se domnívat, že s rostoucím věkem roste autonomie jedince, inklinuje spíše zařadit se do vrstevnické skupiny, kterou preferuje anebo tím, že současný hektický svět žádné vzory a osobnosti nenabízí, s kterými by se mohli identifikovat. U poloviny dětí, které své vzory mají, se tyto vzory rekrutují ze dvou skupin. První skupinou jsou vzory z blízkého okolí. Především je to rodina, přátelé, učitelé, trenéři a příbuzní. Druhou skupinu nabízí média. Převážně se jedná o zpěváky, herce, sportovce apod.
- **Co by děti udělaly s 10 000 Kč** - z výzkumu je patrné, že dnešní děti znají celkem dobře hodnotu peněz a stojí celkem vysoko v jejich hodnotovém žebříčku. Za deklarovanou částku 10 000,- Kč by si nejčastěji pořídily počítač, pak oblečení, mobil, jinou elektroniku, kola nebo sportovní vybavení. Další významná skupina dětí by si odložila peníze na výdaje, které mohou v budoucnu nastat. Další skupina dětí, což je velmi pozitivní zjištění, by věnovala peníze pro své blízké nebo by je někomu věnovala (charitativní účel). Na to, jak dítě naloží s penězi a v jaké výši, má vliv věk, pohlaví či socioekonomický status dané rodiny.
- **Tolerance** - děti vzhledem k velké medializaci toho, co se děje ve světě jsou si vědomy válečných konfliktů, dalšího bezpráví, živelných katastrof, ekologických krizí apod. Proto snad nejčastěji označily, že jim velmi vadí války ve světě. Nejsou tolerantní k odhazování odpadků na veřejném prostranství, ale paradoxně jim nevadí, že se netřídí komunální odpad, dále ke kouření a vulgárnímu vyjadřování na veřejných místech. Na druhou stranu je zvláštní, že jim nevadí opisování ve škole. I zde platí, že to, jak jsme tolerantní, se odvíjí od věku. S vyšším věkem stoupá tolerance ke kouření, lhaní, opisování, k vulgární mluvě. Důležitým zjištěním je, že děti pocházející z rodin hůře nebo špatně situovaných, vykazují větší toleranci k jevům, které nesou určité znaky rizikového chování, jako je kouření, vulgární mluva a občasné lhaní. Podobně to platí

i u nižšího vzdělání rodičů, kdy ani jeden nemá úplné středoškolské vzdělání s maturitou.

- **Pocity štěstí v životě** - výsledky v této problematice u českých dětí ve věku 6–15 let jsou následující. Rozhodně šťastnými se cítí být ve svém životě 47 %, spíše 46 %, pouze 3 %. Důležité je, že čím je respondent starší, tak tím méně uvádí že je ve svém životě šťastný. To samé platí pro vyšší vzdělání a socioekonomický status rodičů. Obráceně tedy lze říci, čím lépe je rodina situována a čím vyššího vzdělání rodiče dítěte dosáhli, tím častěji respondent uvedl, že se cítí být v životě rozhodně šťastný.
- **Životní aspirace** - nejčastěji označované životní cíle lze zařadit do kategorie vzdělání. Velká část respondentů má svoji budoucnost spojenou s výkonem konkrétní profese. Nejčastěji byly v odpovědích uváděny povolání: lékař/ka, učitel/ka zvěrolékař/ka a zpěvák/čka. Mezi další uvedené cíle oslovených dětí patří dobrá a zajímavá práce a uplatnění se v životě, úspěch ve sportu, sláva a bohatství. Tak jak ve výše uvedených zkoumaných oblastech zde hraje významnou roli opět věk a pohlaví respondenta, tak také především postavení rodiny a vzdělání. U rodin s vyšším socioekonomickým postavením a s vyšším vzděláním rodičů převládají aspirace, které jsou zaměřeny na vykonávání určitého povolání či profese a orientaci na úspěchy v oblasti sportu. Orientace na bohatství a slávu je typická pro respondenty ze spíše či hůře situovaných rodin, nebo u dětí, jejichž rodiče disponují nižším vzdělanostním kapitálem.
- **Obavy z budoucna** - pozitivním zjištěním je, že největší část dětí uvedla, že nemá žádné obavy z budoucna. Pokud respondenti nějaké obavy nebo strach z budoucna mají, nejčastěji si je spojují se školou, se zdravím, s hrozbou ekonomických problémů a nezaměstnanosti a poslední početnější skupinu odpovědí tvoří ty, ve kterých respondenti projevují obavy z válek a katastrof, jako jsou povodně a zemětřesení. Je možné konstatovat, že s výjimkou školy se obavy a problémy dětí ve věku 6–15 let výrazně neliší od starostí dospělé české populace. S věkem respondenta klesá podíl těch, kteří uvádějí, že nemají žádné obavy, a stoupá naopak počet těch, jež uvádějí konkrétní

odpovědi (zatímco v kategorii 6–9 let to bylo jen 34 %, u 13–15letých to bylo 46 %). Více obav spojených se školou mají respondenti nejmladší, kteří jsou teprve na začátku školní docházky, a také respondenti nejstarší, jež se naopak již připravují na přechod na střední školu. Ekonomických problémů se v budoucnu častěji obávají respondenti z nejstarší věkové kategorie, nejmladší děti pocítují méně strach o zdraví své nebo svojí rodiny. Na tom, zda děti pocítují strach nebo obavy ze své budoucnosti, a to, jakého jsou charakteru, se částečně podepisuje také socioekonomický status rodiny, ze které pocházejí. Nejméně mají strach děti z lépe situovaných rodin, nejvíce obav naopak mají respondenti z rodin hůře postavených. Jejich obavy jsou častěji spojené zejména s ekonomickými problémy a nezaměstnaností, než problémy se školou. Žebříček životních preferencí zůstává i u starších dětí přibližně stejný, nicméně postupně se mění a vyvíjí důležitost jednotlivých položek. Pro děti ve věku 10–12 let je opět nejdůležitější „mít dobré přátele“, „šťastnou rodinu“ (pouze v opačném pořadí) a „dobře se učit“. Pro mladé lidi z nejstarší věkové kategorie 13–15 let zůstávají první dvě položky v žebříčku stejné, nicméně důležitost dalších většinou klesá. Se vzrůstajícím věkem celkově stoupá důležitost přátel (zatímco v nejmladší věkové kategorii jsou rozhodně důležití pro dvě třetiny, ve věku 13–15 let tuto odpověď uvedly již tři čtvrtiny respondentů). Čím jsou respondenti starší, tím častěji za rozhodně důležité označují „mít hodně peněz“ (43 % v kategorii 6–9 let až na 48 % v kategorii 13–15 let) a také ve srovnání s kategorií 10–12 let zcela pochopitelně „mít partnera(ku)/s někým chodit“ (rozhodně důležité pro 17 % 10–12letých a pro 29 % v kategorii 13–15 let). Mírně se rovněž zvyšuje důležitost „cestovat, poznávat svět“ a „mít značkové oblečení“ (článek „Hodnotová orientace dětí ve věku 6-15 let“, charakteristika [online]).

Praktická část

4 Popis Dětského domova se školou, základní školou a SVP v Šumperku

Cílovou skupinou, která tvoří vzorek výzkumného šetření, jsou děti se soudně nařízenou ústavní a ochrannou výchovou, a proto považujeme za vhodné se v této práci zmínit, v jakém prostředí tyto děti žijí dnes, a udělat si představu o možnostech v rámci jejich osobnostního rozvoje spojeného s naplňováním životních potřeb. Důvodem je přiblížit pro lepší představu čtenářům současné sociální podmínky a možnosti, které se nabízí dnešním dětem v zařízení dětského domova, kde probíhalo výzkumné šetření. Ještě možná mnozí z nás mají představu z dob zatížených komunismem, kdy výchovné ústavy byly zřizovány ve starých objektech zámků s mřížemi na oknech. Většina těchto budov, které sloužily k těmto účelům, jsou buď zrekonstruované, zrušené nebo nově postavené moderní zařízení. Takovým je i Dětský domov se školou v Šumperku, které splňuje všechna kritéria pro výchovu a převýchovu dětí se speciálními potřebami. Dětský domov se nachází v lokalitě Olomouckého kraje v podhůří Jeseníků v Šumperku. Město Šumperk se rozkládá v malebném údolí řeky Desné, chráněné od severu masivem jesenických hřebenů, a je správním, kulturním, hospodářským a v neposlední řadě politickým centrem v severní části Olomouckého kraje a tvoří obrazně vstupní bránu do chráněné krajinné oblasti zmíněné lokality. Dětský domov je moderní areál, který nabízí bohaté kulturní, sportovní a společenské vyžití dětí. Má moderně vybavenou tělocvičnu, posilovnu s moderním sociálním zázemím. K dispozici mají děti i venkovní areál s hřištěm s širokou možností využití sportovních aktivit, zejména lze zmínit volejbal, basketbal, florbal, kopaná či tenis. Děti mají možnost sportovního využití jak v letních měsících, kde se mohou věnovat např. cykloturistice, jízdě na kolečkových bruslích, koupání v bazénu, tak i v zimních měsících, kdy se pořádají výjezdy do blízkých jesenických hor na běžky či návštěvy zimního stadionu s možností bruslení. V rámci mimoškolní výchovy mají děti možnost navštěvovat zájmové kroužky např. výtvarný, keramický, hudební, turisticky sportovní, kosmetický, aerobic, kroužek vaření nebo dramatický, kde mohou získávat nové znalosti a dovednosti. Děti zde mají plné zaopatření po stránce sociální, výchovné a vzdělávací. Od 1. září 2012 došlo ke změně názvu zařízení na Dětský domov se školou a základní školou v Šumperku. Kapacita zařízení byla snížena na 40 dětí. V roce 2013 jsme se po domluvě se zřizovatelem rozhodli

rozšířit služby našeho zařízení v oblasti preventivní péče o ohrožené děti. Proto od 1.1.2014 vzniklo při dětském domově se školou středisko výchovné péče, jehož posláním je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování nebo narušení zdravého vývoje dětí, případně odstraňovat příčiny nebo důsledky již rozvinutých poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a přispívat ke zdravému osobnostnímu rozvoji dětí a dospívající mládeže. Služby poskytujeme ambulantně jak v individuální péči o děti, tak i v práci s celou rodinou a to v oblasti diagnostické, preventivně výchovné, poradenské, sociální a informační. Ve středisku pracují čtyři odborní pracovníci – psycholog, dva speciální pedagogové a sociální pracovníce.

Charakteristika jednotlivých součástí zařízení a jejich úkolů

Dětský domov se školou - pečuje o děti se specifickými i nespecifickými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova, nebo uloženo předběžné opatření, případně s uloženou ochrannou výchovou. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální, s plným přímým zaopatřením. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovně právní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.

Základní škola praktická / dle ŠVP pro LMP /– výchovně vzdělávací práce je zaměřena na rozvíjení a kultivaci osobnosti a návyků potřebných k uplatnění žáků v praktickém životě. Cílem je vybavit absolventy takovými vědomostmi, dovednostmi a návyky, které je připraví na vstup do odborného učiliště nebo praktické školy.

Základní škola - poskytuje pomocí zvláštních výchovných a vyučovacích metod, prostředků a forem výchovu a vzdělávání žáků obtížně vychovatelných. Přípravují tyto žáky ke vstupu do odborného učiliště nebo střední školy a k začlenění do pracovního procesu a života společnosti.

Středisko výchovné péče (dále jen SVP) - nabízí pouze ambulantní služby. Poskytuje klientům preventivní, poradenskou, výchovně vzdělávací, reedukační a terapeutickou péči jestliže se ocitli v tíživých životních situacích. Nabízí a vytváří podmínky pro předcházení vzniku rizikového chování a doporučuje na základě vyšetření vhodnou formu následné péče. Zároveň poskytuje následnou péči klientům po ukončení pobytu v některém ze zařízení pro

výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. SVP poskytuje své služby dětem a mládeži ve věku od 3 do 18 let nebo starším klientům, kteří se soustavným studiem připravují na své budoucí povolání. Dále rodičům, zákonným zástupcům, osobám zodpovědným za výchovu, školám a jiným odborným institucím.

Organizace výchovně vzdělávacích činností v zařízení

Maximální kapacita zařízení je 40 dětí rozdělených do 5 rodinných skupin. O každou rodinnou skupinu se starají 2 vychovatelé, zpravidla muž a žena, v případě možnosti i asistent pedagoga. V nočních hodinách zabezpečují dozor nad dětmi celkem 3 pedagogičtí asistenti. Organizace výchovných činností vychází především z ŠVP pro VMV a z ročního plánu práce, na který vedoucí vychovatel navazuje rámcovým aktualizovaným měsíčním plánem. Ten pak skupinový vychovatel podrobněji a konkrétně rozpracovává do týdenního plánu práce a plně za něj odpovídá. V týdenním plánu práce jsou zastoupeny rovnoměrně všechny základní složky výchovy mimo vyučování – tělesná, pracovní, estetická, rozumová, nabídka výběrových zájmových činností, především kroužků – sportovní, ručních prací, keramický, hudebně taneční, kosmetický, kroužek vaření a dále činnosti vyplývající z organizace dne - jak ve všední dny, tak ve dnech volna (např.: příprava na vyučování, víkendové kluby, zájmová činnost na PC, výběrové společné akce – společné vycházky, návštěvy bazénu, zimního stadionu, kina, divadla, koncertů).

Koncepce výchovy

Koncepce reedukace vychází ze základních charakteristik vývojových období psychosociálního vývoje člověka. Cílem reedukace je vytvořit systém sebehodnocení, vytvoření souboru sociálních dovedností, volba pozitivních cílů, stimulovat motivaci a rozhodnutí dítěte ke změně, zvládnání úzkosti a stresu, vnímání následků svého jednání. V koncepci reedukace vycházíme ze základních charakteristik dětí umístěných do institucionální péče. Většinou jsou vytvořeny silné obranné systémy, které jsou důsledkem citového strádání.

5 Výzkumná část

5.1 Stanovení cílů kvalitativního výzkumu

- **Hlavním cílem výzkumného šetření je analyzovat, jaké životní potřeby a hodnoty dětí s poruchami chování s nařízenou ústavní výchovou preferují a jak vnímají ze svého subjektivního pohledu jejich naplňování.**

Cílem bylo zjistit poznatky a informace, které by bylo možné aplikovat v praxi pro efektivnější práci s dětmi z pohledu lepšího osobnostního rozvoje dětí. Hlavní výzkumný cíl jsme rozdělili do dílčích cílů tak, abychom se drželi daného tématu a neodklonili jsme se od původního záměru výzkumného šetření.

Dílčí cíle:

- **Do jaké míry jsou naplňovány a uspokojovány životní potřeby dětí v ústavní péči z jejich subjektivního pohledu.**
- **Jaké preferují hodnoty a jaké zaujímají postoje k životu.**

Doplňující částí diplomové práce jsme pro ucelený přehled a obraz naší cílové skupiny doplnili o údaje z osobní a rodinné anamnézy a o jejich vlastní písemné vyjádření jak ony samy hodnotí své rodinné prostředí, z kterého pochází. Rodina a její prostředí má z našeho pohledu, především v raném vývoji, zásadní a rozhodující vliv, jakým směrem se bude vývoj dítěte ubírat a jaké bude preferovat potřeby a hodnoty.

Doplňující cíle:

- **Popsat rodinné prostředí klientů odkud přichází do ústavní péče.**

5.2 Výzkumný problém a výzkumné otázky

Vlivem rozvoje stále lepších a dokonalejších technologií, změnami v politické, kulturní, hospodářské a mediální oblasti je na nás obecně vyvíjen stále větší sociální tlak, kdy jsme konfrontováni s mnoha situacemi, které musíme v životě řešit. To se samozřejmě odráží i v přístupu k hodnotám a potřebám, které se mění u celé populace nevyjímaje mladou

generaci v tak choulostivém a citlivém období jako je období puberty a adolescence. Výše zmíněné jevy nás nutí se problémem hodnot a potřeb zabývat a ujasňovat si jevy, které jsou pro nás v některých oblastech nejasné a těžko pochopitelné. Je otázkou, proč se mohou životní potřeby a hodnoty dětí s poruchami chování odlišovat od běžné populace a zda se tak významně odlišují. Není vyloučeno, a ze své praxe vychovatele to mohu konstatovat, že potřeby a hodnoty dětí vlivem patologického působení, vlivem především citové a podnětné deprivace, ke kterému dochází v přirozeném prostředí rodiny a z kterého k nám přicházejí do našeho zařízení, se mohou výrazně lišit od potřeb dětí běžné populace a od toho, co je společnost ještě ochotna tolerovat. To, jaké potřeby a hodnoty preferují, je z velké části dáno jejich osobnostmi, která se utváří během socializace, která ovlivňuje jejich charakter, schopnosti a dovednosti, formuje jejich zájmy a motivaci, které jsou hnací silou lidské činnosti. Jsme si vědomi, že svoji roli zde hrají i biologičtí činitelé, především temperament jedince. Chtěli bychom se ještě hlouběji zmínit o fenoménu deprivace, který může ovlivnit směr preferencí životních potřeb a hodnot u dětí s poruchami chování. Mnoho se napsalo o tom, že děti v ústavní péči trpí psychickou deprivací a nejsou v dostatečné míře uspokojovány jejich základní psychické potřeby, což má vliv na celkový rozvoj osobnosti jedince (Langmajer, Matějček, 2011). Děti, které se v ústavní péči pohybují od narození, kdy z kojeneckého ústavu jdou do dětského domova a setrvávají tam celé období dětství a dospívání, mohou být psychickou deprivací postiženy, což dokazují nesčetné výzkumy. To samé však platí pro děti, které do ústavní péče přichází z patologického a málo podnětného prostředí z rodin, které jsou problémové a neplní svoji primární výchovnou funkci. Jejich přirozené sociální prostředí je chudé na pozitivní podněty, proto si osvojují špatné návyky a vzorce chování. Děti z takových rodin citově, emocionálně a podnětně strádají a do ústavní péče přicházejí již psychicky deprivované. To jsou právě ty děti, které z větší části tvoří naši klientelu a tvořily také výzkumný vzorek našeho šetření. Jsou to děti, které za sebou ve většině případů mají drobnou trestnou činnost, zkušenosti s návykovými látkami, záškoláctvím, útěky z domova apod. Studie, které uvádí Langmajer a Matějček (2011) se shodují v tom, že nevýhoda ústavního prostředí se dotýká nejvíce dětí do 3 až 5 let. Děti přicházející do ústavního zařízení ve školním věku jsou ústavní výchovou postiženy, v daleko menší míře. Předmětem výzkumu byly především životní tzv. vyšší potřeby dětí, jejich způsob naplňování a převažující hodnoty

a hodnotové preference dětí s poruchami chování nacházející se v ústavní péči v dětském domově se školou. Naším záměrem bylo především zjistit poznatky a informace, které se týkají této problematiky v oblasti naplňování životních potřeb a preferencí životních hodnot výzkumného souboru. V souladu s výše řečeným jsme si položili výzkumnou otázku:

- **Jak vnímají naplňování a uspokojování životních potřeb a jaká je preference hodnot dětí s poruchami chování v prostředí ústavní péče?**

Dílčí výzkumné otázky:

- **Jak jsou děti s naplňováním životních potřeb spokojeny?**
- **Jak hodnotí uspokojování životních potřeb samotné děti?**
- **Jaké potřeby postrádají?**
- **Jaká je jejich hodnotová orientace?**
- **Jaké zaujímají postoje k životu, k rodině a ke společnosti?**
- **Jak hodnotí své rodinné prostředí?**
- **Jaké životní hodnoty upřednostňují?**

5.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Na začátek bych chtěl zmínit, že pro účastníky výzkumného souboru budeme používat označení termínem „dětí“, podle platné legislativy. Výběr výzkumného souboru probíhal metodou záměrného prostého výběru z potencionálních účastníků v našem zařízení. Důvodem vhodnosti zvolené metody bylo, že se nejednalo o velký soubor. Výzkumný vzorek obsahoval skupinu šesti dětí. Výhodou byla snadná dostupnost respondentů, kdy jsme se vzájemně znali a mohli tak do určité míry předpokládat svá očekávání. Složení výzkumného souboru respondentů se odvíjelo od několika kritérií. Prvním kritériem byla diagnóza poruchy chování (socializovaná porucha chování). Druhým kritériem pro výběr vzorku byly charakterové vlastnosti a osobnostní rysy dítěte (eliminace možného zkreslení výzkumu), ale především ochota spolupracovat a podílet se na výzkumném šetření. Dalšími kritérii při výběru vzorku byl věk a pohlaví. Jako první kritérium jsme zvolili výběr diagnózy, která je pro tento výzkum zásadní a určující. Domníváme se, že respondenti se socializovanou poruchou chování tvoří velkou část naší klientely a jsou i z velké části reprezentativním vzorkem potencionálních

klientů, kteří k nám přicházejí ze svého přirozeného prostředí. Druhé kritérium je z našeho pohledu také velmi zásadní. Nelze očekávat, že každý je vhodným kandidátem na určitou spolupráci při výzkumném šetření. Abychom dosáhli co nejobektivnějších výsledků a zkrácení zjištěných dat bylo co nejmenší, bylo nutným předpokladem vybrat jedince, kteří po patřičném vysvětlení, co je hlavním cílem výzkumu, budou ochotni s námi spolupracovat, budou komunikativní a dokáží se podřídit určitým pravidlům, které jsou pro výzkum zásadní. Kritérium pohlaví nám sloužilo k určitému srovnání k jakým významným či méně významným rozdílům může docházet. Věk výzkumného souboru se pohyboval v rozmezí 12 až 18 let. Všechna uvedená jména byla v rámci anonymity změněna a tudíž jsou fiktivní.

Počet dětí ve výzkumném souboru:

- 1. Karolína (dívka 15 let)**
- 2. Denisa (dívka 15 let)**
- 3. Julie (dívka 16 let)**
- 4. Adéla (dívka 16 let)**
- 5. Nikolas (chlapec 15 let)**
- 6. Jessica (dívka, 15 let)**

Charakteristické pro tento soubor je, že děti preferují spíše pasivní, konzumní a v mnoha případech i zákon překračující způsob života. Víme, že pochází z patologického, nízkého sociokulturního a nepodnětného rodinného prostředí. Tyto rodiny většinou neplní svoji primární výchovnou funkci, kdy se děti velmi rychle ztotožňují s negativními osobnostními vzory a vzorci chování. Dalším charakteristickým znakem výzkumného souboru je citová deprivace, kterou je tato skupina dětí postižena již ve svém přirozeném prostředí, kdy jim nebyla věnována dostatečná pozornost ze strany rodičů či jiné blízké pečující osoby. Tento významný fenomén (deprivace) se velmi negativně odráží na dalším osobnostním rozvoji.

5.4 Metody sběru dat

Ve výzkumném šetření jsme použili ke sběru dat metodu polo-strukturovaného rozhovoru u vybraného výzkumného souboru. Součástí výzkumného šetření pro lepší objektivnost získávaných dat nám posloužila anamnestická metoda v kombinaci s projektivní technikou

nedokončených vět. Z anamnestické metody nám pro naše účely stačilo seznámení se s anamnézou konkrétního dítěte a to především z jakého rodinného prostředí pochází, vztahy v rodině, v blízkém okolí a pravděpodobné důvody, které byly příčinou k nařízení ústavní výchovy. Do výzkumného šetření jsme také zahrnuly poznatky z písemných prací dětí na téma, jak ony ze svého pohledu vnímají svoji rodinu a rodinné prostředí. Od projektivní techniky nedokončených vět jsme si slibovali větší objektivnost získaných dat s cílem minimalizovat jejich zkreslení a zajistit tak její větší validitu a reliabilitu. Polo-strukturovaný rozhovor byl sestaven z otevřených otázek tak, aby se děti mohly volně vyjádřit a reprezentovat své názory. Spolehlivost neboli reliabilita získaných dat se podle našeho mínění zvýšila tím, že jednotlivé kladené otázky byly stejné pro celý výzkumný soubor. Aby nedocházelo k odklonění od daného tématu a byly tak splněny dílčí cíle a výzkumné otázky, byly v rozhovoru kladeny doplňující otázky, které vedly k identifikaci výzkumného cíle. Záměrně byly některé otázky v rámci rozhovoru kladeny vícekrát s mírně pozměněným textem, ale pokud možno se zachováním stejného obsahu otázky. Cílem bylo zjistit, zda děti odpovídají stejně nebo alespoň přibližně na jinak formulovanou otázku, či se odpovědi diametrálně odlišují. Rozhovor byl rozdělen do tří hlavních oblastí

- První oblast měla za cíl posoudit rodinné prostředí dítěte, které bylo doplněno o informace získané z osobní dokumentace dítěte a z osobně písemně zpracovaného pohledu samotného dítěte, jak on vnímá svoji rodinu a rodinné prostředí.
- Druhá oblast rozhovoru měla za cíl zanalyzovat naplňování životních potřeb v kategorii psychických, emocionálních, sociálních a duchovních tak, jak to vidí a vnímají ze svého pohledu samotné děti.
- Třetí oblast rozhovoru byly životní hodnoty a jejich analýza. Tato oblast byla rozdělena na podskupinu postojů a hodnot.

Metodu polo-strukturovaného rozhovoru jsme si vybrali z důvodu některých výhod, které skýtá oproti nestrukturovanému a strukturovanému rozhovoru. Mezi výhody této metody patří, že dokáže eliminovat nevýhody obou zbývajících variant, dává nám možnost pokládat doplňující otázky i u odpovědí, které dává na pevně strukturované podněty (tj. když klademe otázky v pevně daném prostředí a striktně závaznou formou). Další výhodou je kreativní využívání interview v místech, kde dochází k přirozené komunikaci účastníků, ale můžeme

také využít, pokud to účastník vyžaduje, i prostředí standardizované s vyšší mírou strukturovaného rozhovoru. Jinými slovy je to metoda, která nám dává více prostoru ke změnám a přizpůsobování se momentálním podmínkám jak výzkumníka tak účastníků výzkumu a dává větší prostor pro improvizaci. Vytváříme určité schéma, které je pro tazatele závazné. Toto schéma specifikuje okruh otázek, na které se budeme ptát. Obvykle je možné měnit pořadí okruhů, na které se budeme účastníků ptát a, toto pořadí lze podle potřeby různě upravovat tak, abychom tím maximalizovali výtěžnost rozhovoru. Nevýhodou může být, že doplňující otázky mohou narušit konzistenci odpovědí, také tím, že tazatelem je osoba dětem důvěrně známá a podílí se přímo na výchovném působení. Lze předpokládat, že tázaní děti budou odpovědi formulovat do podoby co si myslí, že by tazatel chtěl slyšet, než jak to cítí a vidí ony samy a lze tak předpokládat určité zkreslení odpovědí. Polo-strukturovaný rozhovor jsme doplnili o metodu „Nedokončených vět“ (Demuthová, 2006). Jedná se o projektivní techniku, která byla zaměřená na aktuální vztahy vybraných oblastí. Tato technika nám posloužila, jak bylo již výše řečeno, jako doplňující metoda k polo-strukturovanému rozhovoru při sběru dat. Cílem této metody bylo ověřit si platnost a věrohodnost odpovědí tázaných v rámci rozhovorů a zmírnit tak možné zkreslení při vyhodnocování získaných dat, při interpretacích a závěrečném hodnocení. Příklady oblastí, na které jsme se dotazovali byly např.–vztah k matce, vztah k minulosti, vztah k budoucnosti, vztah ke škole, vztah k trestnému činu apod. Jednotlivé rozhovory probíhaly v předem připravené místnosti, která splňovala určitá kritéria. Místnost je oddělená od ubytovacích prostor dětí tak, aby rozhovor mohl nerušeně probíhat. Místnost je řádně osvětlená, prostorná, vybavená stolem a pohodlnými židlemi, bez vnějších rušivých elementů. Důležitým faktem je, že rozhovory probíhaly v prostorách zařízení, které je pro všechny děti důvěrně známé. To samé platí pro tazatele, který je pro děti známou osobou, což zmírňovalo do určité míry napětí mezi tazatelem a dotazovaným, což bylo také důvodem k snadnějšímu vytvoření optimální atmosféry a vytvoření vzájemné důvěry během rozhovoru. Nevýhoda a možné zkreslení zjištěných dat může být dané tím, že před důvěrně známou osobou mohou dotazovaní odpovídat tak, jak si myslí, co by dotazovaný chtěl slyšet. Doba rozhovoru byla naplánována na cca 60 minut s možností dalšího pokračování po přestávce na případnou relaxaci, čehož nebylo nutné využívat, neboť rozhovory limit 1 hodiny nikdy nepřesáhly. V úvodu bylo každé tázané dítě

srozumitelně seznámeno s obsahem rozhovoru, jaký je jeho smysl a co je jeho cílem. Všichni dotazovaní byli ujištěni o tom, že bude respektována jejich anonymita a odpovědi nebudou zneužity tak, aby dotazovaného nějakým způsobem poškodily. Každý rozhovor byl zaznamenáván tazatelem heslovitě na záznamový arch s předem připravenými otázkami, které byly rozděleny do tří základních oblastí. Rozhovor byl se souhlasem dítěte nahráván na diktafon. Způsob a zvolený slovník byl vždy přiměřený věku a intelektu daného dítěte. Většina kladených otázek musela být dotazovaným dětem upřesňována tak, aby byla správně pochopena obsahová stránka a smysl otázky. Na závěr rozhovoru následovalo poděkování a byla vždy oceněna ochota spolupracovat.

5.5 Metoda zpracování dat

K fixaci dat jsme použili formulář s předem připravenými otázkami rozhovoru, do kterého jsme si heslovitě zaznamenávali jednotlivé odpovědi. Vzhledem k tomu, že není možné zachytit během rozhovoru věrohodně plnou odpověď tázaného dítěte, byl celý rozhovor zaznamenáván (audiozáznam) za pomoci nahrávacího zařízení, v našem případě diktafonu, který nám pak posloužil k fixaci dat a pozdějšímu přepisu jednotlivých rozhovorů. Audiozáznam nám při pozdějším přepisu sloužil také k připomenutí s jakou intonací, ironií, smíchem, žertem či s pomlčkami v hlase dotazovaní odpovídali, což také něco vypovídá o pravdivosti zjištěných dat. „Zcela nezbytné pro jakoukoli práci s daty je přesný přepis nahrávek rozhovorů. „Tento požadavek formuluje například Silverman (2005), Rubin a Rubinová (2005). Díky přesnému přepisu dojde k uchování původních nasbíraných dat a posléze to umožní čtenáři formulovat vlastní domněnky (Bryman, 2004b)“ (Silverman, Rubin a Rubinová, Bryman, In. Miovský, 2006, s. 41). Co nejpřesnější přepis vede k tomu, aby obecně jakýkoli badatel byl schopen si vzpomenout na intonaci účastníka rozhovoru, na jeho zámlky či ironii v hlase. Přepsané rozhovory se zpravidla nedávají do přílohy výzkumné zprávy, ale doporučuje se ukázat, jakým způsobem byla data analyzována, jak vznikaly kategorie (Šed'ová, 2007).

5.6 Analýza sběru dat

Kvalitní deskripce (popis) by měla předcházet jakékoli interpretaci. Mezi metody analýzy kvalitativních dat uvádí Miovský metodu vytváření trsů, metodu zachycení vzorců (gestaltů), metodu prostého výčtu, metodu kontrastování a srovnávání, metodu užívání metafor, metodu vyhledávání a vyznačování vztahů, metoda fakturování aj. (Miovský, 2006). Ve výzkumném šetření bylo použito metody vytváření trsů, kdy jednotlivé kategorie byly vytvářeny na základě nejčastěji shodných či podobných odpovědí tázaných dětí. Miovský (2006) metodu vytváření trsů popisuje jako metodu, která slouží především k seskupení určitých výroků do skupin dle rozlišení určitých jevů, případů, místa apod. Dále „tamtéž“ uvádí, že tyto trsy by měly vznikat na základě vzájemného překrytí (podobnosti) mezi identifikovanými jednotkami a tímto procesem tak vznikají obecnější, induktivně zformované kategorie, jejichž zařazení do dané skupiny (trsů) je asociováno s určitými opakujícími se znaky, určitým charakteristickým uspořádáním.

5.7 Struktura výzkumného šetření

Celé výzkumné šetření jsme rozdělili do několika oblastí, které budeme následně popisovat a členit do jednotlivých významových celků a kategorií. Je potřeba na začátek upozornit na to, že první oblast, kterou v přehledu zmiňuji, nebyla zjištěna z rozhovorů, ale z osobní dokumentace dětí. Zde ji uvádíme jen pro úplnost a pro ucelený obraz toho, čemu jsme se v této práci věnovali a podrobněji se této oblasti budeme věnovat v samostatné podkapitole níže. Práce je strukturovaná do šesti případových studií z kterých se skládal výzkumný vzorek dětí. Druhá až pátá oblast je součástí jednotlivých případových studií.

- První oblastí je rodinná a sociální anamnéza (není získaná z rozhovorů).
- Druhou oblastí je rodinné prostředí (získaná z rozhovorů).
- Třetí oblast, naplňování životních potřeb (získaná z rozhovorů).
- Čtvrtá oblast, životní hodnoty (získaná z rozhovorů).
- Pátá oblast – projektivní technika nedokončených vět.

5.7.1 Rodinná a sociální anamnéza

Anamnéza vznikala způsobem, že část informací o rodinné a sociální anamnéze pochází s osobních spisů, které jsou součástí dokumentace dítěte, které přichází do našeho zařízení. Většina těchto dat, která jsou ve spisech interpretována, je v praxi ověřována v běžných interakcích a potvrzována jednotlivými výpověďmi dětí v rámci individuálních či skupinových pohovorů, které jsou nezbytnou součástí celého výchovně vzdělávacího procesu s cílem dosáhnout lepšího rozvoje osobnosti dítěte a eliminovat tak sociální vyloučení ze společnosti. Obsah anamnézy je doplňován i z vlastních zkušeností při práci s dětmi v zařízení, především jak se chovají v různých zátěžových situacích a jak se s nimi dokáží či nedokáží vyrovnávat. Důvodem, proč se zabýváme v této práci i anamnestickými údaji je předpoklad, že možné odchylky a nerovnoměrnosti ve vývoji dítěte v raném období mohou mít vliv na utváření hodnotového systému, postojů, motivů a zájmů a mohou nám podat možná vysvětlení ke zjištěným datům z výzkumného šetření. Z výše uvedeného překládáme jednotlivé anamnézy:

Anamnéza

1. Karolína (fiktivní jméno, dívka, 15 let).

Jedná se o velmi temperamentní, neklidnou dospívající dívku s výchovnými problémy, jak ve škole, tak v rodině, která velmi často jedná zkratově, má sklony ke lhaní a k podvádění. Byla narozena v manželství a s dřívějších vztahů matky byly v rodině ještě další sourozenci. Karolína nerespektovala matčinu autoritu, bez jejího svolení často opouštěla domov a přespávala mimo domov. Scházela se závadovou partou starších kamarádů, kde požívala alkoholické nápoje a dopouštěla se přestupků proti majetku. Začátkem roku 2013 přestala navštěvovat školu, kde byla podle jejich slov nespokojená, stěžovala si na učitele, které nerespektovala a měla velkou neomluvenou absenci. Později přiznala, že prvním podnětem nebyla nechuť ke škole, ale kamarád, který ji byl vzorem v chození „za školu“. Karolína je velmi živá dívka s projevy socializované poruchy chování. Během pobytu v DDÚ (diagnostický ústav) bylo její chování nevyrovnané. Řešily se časté přestupky a útěky ze zařízení a z rodiny, kdy utíkala za svými kamarády a zábavou. Na útěcích a na dovolenkách byla uživatelkou marihuany, s kterou tak jako s alkoholem má zkušenosti již z dřívější doby.

Karolína matku nerespektuje, matka je v dceřině výchově nedůsledná, je pracovně velmi vytížená, takže nad dcerou chybí patřičný dohled a otec se na výchově prakticky nepodílí. Dříve než začaly její výchovné problémy, tak se ráda věnovala výtvarným činnostem, především malování, pro které má nadání. Karolína se v ústavní výchově nachází již něco přes rok. Matka má poslední ukončené vzdělání základní a pracuje jako servírka. Otec je stavební dělník, ale s rodinou nežije.

2. Denisa (fiktivní jméno, dívka, 15 let)

Jedná se o dívku, která se narodila z družského poměru. V současnosti žije ve společné domácnosti s matkou a s jejím přítelem. S matkou a s Denisou byly následně řešeny výchovné problémy spočívající v tom, že nezletilá matku nerespektovala, chodila pozdě domů, dopouštěla se drobných krádeží, ve škole neprospívala, zapomínala úkoly, zvýšil se počet absencí a zejména se vyhroutily konflikty s matkou, jejímž důsledkem bylo sebepoškozování nezletilé Denisy. Na základě sebepoškozování byla hospitalizována v PL(psychiatrická léčebna), kde se její výchovné problémy taktéž projevovaly hned v počátcích pobytu. Následovalo sebepoškozování a manipulace s dospělými. Denisa neustále prohlašovala, že se domů vrátit nechce. Vzhledem k tomu, že v dosavadním výchovném prostředí neustále dochází k problémovému chování nezletilé, která si neplní své školní povinnosti, nerespektuje autority, manipuluje s dospělými a navíc stále hrozí projevy sebepoškozování, se doporučuje umístění do neutrálního prostředí. Výchovné problémy mohou být pravděpodobně důsledkem narušené citové vazby mezi matkou a dcerou, nedostatkem vřelosti a ocenění a také ze strany rodiny malým důrazem na určitý pravidelný režim a hranice chování. Vzhledem k tomu, že Denisa opětovně odmítala žít v rodinném prostředí a nacházela se ve stavu nedostatku řádné péče, kdy rodina nebyla schopna péči o dítě zvládnout, bylo soudem rozhodnuto o ústavní výchově. Před nastoupením do ústavní výchovy navštěvovala zájmové kroužky taneční, florbal a výtvarný kroužek. Denisa se nachází v ústavní výchově již více než půl roku. Nejvyšší ukončené vzdělání matky je základní. Nejvyšší ukončené vzdělání biologického otce není známo, neboť se o dotyčnou nestaral a nebyl s ní až donedávna v kontaktu. Pracuje asi u stavební firmy jako stavební dělník.

3. Julie (fiktivní jméno, dívka 15 let)

Pochází z manželství z velmi početné rodiny, kde většina dětí vyrůstá v ústavní péči nebo v náhradní rodinné péči a to z důvodu špatné sociální situace rodiny, výchovných nebo zdravotních problémů dětí. Oba rodiče jsou nezaměstnaní. Dívka vyrůstala v nepodnětném, patologickém a nízkém socioekonomickém rodinném prostředí a nenavštěvovala žádné zájmové kroužky. Děti byly v rodině za krádeže a lži, které jim přinášely prospěch, rodiči chváleny a k takovému chování i povzbuzovány. Dívka se pohybuje v ústavní péči již od roku 2006 za závažné výchovné problémy, kdy byla výchovně nezvladatelná, nerespektovala rodiče, byla vulgární, utíkala z domu, toulala se, vracela se v noci nebo až ráno a dopouštěla se krádeží. Dívka je méně intelektově vybavená na hraničním pásmu LMR (lehká mentální retardace), s poruchami chování, se sníženou sociabilitou a výchovně nezvládnutá. Během ústavní péče ji nikdo z rodiny nekontaktoval, neodpovídali ani na její dopisy, což ji mrzelo. Rodičům byla zrušena rodičovská zodpovědnost a nezletilá šla do pěstounské péče, kde bylo o ni řádně pečováno, ale u dívky nedošlo k citové vazbě. V té době měla možnost se kontaktovat se svojí biologickou sestrou. V období puberty začala být dívka vztahovačná, málo komunikativní a začalo se zhoršovat její chování především k pěstounům. Uváděla, že se cítí být v rodině omezována a přála si vrátit se zpátky do dětského domova, což se také později stalo. Poručnicí se stala její sestra, která si ji začala brát domů. Z poslední dovolenky ji vrátila zpět s tím, že si ji už nechce brát pro její vulgární chování a fyzické napadávání. V současnosti se nachází Julie v našem zařízení. Se sestrou se vztahy vylepšily, proto je s ní v občasném kontaktu. Její výchovné problémy bohužel však stále přetrvávají.

4. Adéla (fiktivní jméno, dívka, 16 let)

Dívka se nachází v poručenské péči od roku 2001 a z původní rodiny má sedm sourozenců, s kterými však není v kontaktu. O své biologické rodině nemá dosud žádné informace a nemá na ně ani žádné vzpomínky. Rodiče byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, kdy byly dívce 3 roky. Z důvodu dlouhodobých výchovných problémů a po opakovaných pokusech dívky o suicidium poručnice uvedla, že péči o Adélu nezvládají. Uvedla, že nerespektuje domácí pravidla a zpět do výchovy ji nechťejí z důvodu, že se bojí o svoji rodinu. Adéla vykazovala problémové chování v rodině i ve škole (dle zpráv je konfliktní, výbušná, hrubým způsobem narušuje výuku, zhoršený prospěch, důtka ředitele), doma kradla peníze, potulovala se

s kamarádkami, vyhrožovala pořezáním nožem sebe i poručnice. Po konfliktu v rodině pokus o suicidium, kde jako hlavní důvod uvedla špatné vztahy v rodině, především s poručníci. Následoval pobyt v PL. Došlo ke změně poručenské péče, kterou od roku 2012 vykonává syn poručníků. I tak nadále pokračovaly její výchovné problémy. Nerespektovala daná pravidla v rodině, chodila ven na jak dlouho chtěla, vracela se v noci nebo časně ráno. Čas trávila s partou starších kamarádů, s kterými se také dopouštěla krádeží v obchodních centrech. Adéla je silná kuřačka, přiznává experimentování s alkoholem a s marihuanou v partě. Je to dívka disharmonicky se vyvíjející, emočně nestabilní, s poruchami chování, se složitou anamnézou a mj. s ranou deprivací. V jejím chování se projevila nezvládnutá výchova výchovně náročného dítěte v poručnické rodině. Svoji roli zde zřejmě hrají hereditární vlivy a vliv závadové party. Vzdělání biologických rodičů není známo. V současné době se dívka nachází v našem zařízení. Její délka pobytu v zařízení je jeden rok.

5. Nikolas (fiktivní jméno, chlapec, 15 let)

Chlapec se narodil z družského poměru. Situace v rodině je velmi komplikovaná. Narušený vztah mezi rodiči, otec s rodinou nebydlel, protože byl dlouho ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS). Rodina je nestabilní, nízký sociální status, malá spolupráce s institucemi a špatné materiální zajištění. Otec vyučený zedník, matka vyučená kuchařka. Dlouhodobě však bez zaměstnání. K dětem jsou nad míru ochranitelští, neobjektivní, omlouvají i závažné trestné činy a z dětí dělají oběti rasismu. Na druhou stranu je však patrný nezáměr rodičů o děti. Nespolupracují se školou, nezajímají se, co děti dělají, nepodporují děti v jakýchkoliv aktivitách. O děti se prakticky stará babička. Ze strany rodičů chybí snaha vést děti pozitivním směrem a péče je na velmi nízké úrovni. Chybí kroužky, volno-časové aktivity a jedná se celkově o sociálně-kulturní nepodnětné rodinné prostředí. V roce 2008 se u Nikolase začínají projevovat první problémy v chování. Se svým bratrem se dopouštěl krádeží, zhoršení školní docházky, neomluvené hodiny ve škole, stupňují se problémy v chování, afektivně a násilně reaguje na drobné podněty, jeho stavy se někdy proměňovaly v zuřivost, kdy se zcela přestával ovládat a vyhrožoval učitelům zabitím. Veškeré ambulantní formy se neosvědčily a nedošlo k žádnému zlepšení, ba naopak docházelo ke zhoršování chování, proto bylo soudem nařízeno

předběžné opatření a umístění do ústavní péče. V zařízení dětského domova se školou setrvává již půl roku.

6. Jessica (fiktivní jméno, dívka, 15 let)

Dívka pochází z manželského soužití, z kterého se narodili ještě dva bratři. Otec s rodinou dlouhou dobu nežil z důvodu pobytu v Anglii a později z důvodu výkonu trestu odnětí svobody (VTOS). Matka je bez zaměstnání a jedná se o sociálně slabou rodinu, která žije z dávek státní sociální podpory a z dávek hmotné nouze. Jedná se o pubertální dívku, která se jeví, že je rodinou výchovně a sociálně zanedbaná bez dostatečných pozitivních podnětů, kde chybí účast v zájmových kroužcích a jiných smysluplných aktivitách. Je to dívka velmi temperamentní, upovídaná, hlučná a bystrá. V zátěžových situacích jedná impulzivně, nemá vypěstované potřebné morální zábrany, má sklony ke lhaní a podvádění. Dívce byl pro opakované činy jinak trestné soudem nařízen dohled probačního úředníka a zařazení do terapeuticko-psychologického programu. Pro neúčelnost byla tato opatření zrušena. Matka s OSPOD (orgán sociálně právní ochrany dítěte) nespolupracuje a je stíhána za ohrožování mravní výchovy dítěte. Dívka vykazovala velkou neomluvenou absenci ve školní docházce již od 3. ročníku na základní škole, nedostatečný prospěch, opakování ročníků, důtky třídního učitele a ředitele školy. Spolužáky napadá slovně i fyzicky, vyhrožuje i bezdůvodně. To samé platí ve směru k učitelům, kdy je slovně napadá a také jim vyhrožuje. Spolupráce matky se školou je špatná, na plánované schůzky se nedostavuje a když tak neplánovaně, v době vyučování, kde před dětmi křičí a vyhrožuje. Důvodem umístění do ústavní výchovy bylo uložení ochranné výchovy za opakované krádeže na různých místech republiky, kdy v obchodních centrech odcizovala kabelky, platební karty, mobilní telefony, finanční hotovosti aj. Dívka byla k těmto protiprávním činům rodinou zneužívána a podporována. V našem zařízení je již druhým rokem a její výchovné problémy stále přetrvávají.

5.7.2 Shrnutí interpretace anamnézy

Společným znakem výzkumného souboru z pohledu rodinné anamnézy je, že se jedná o děti sociálně a výchovně zanedbané, které pochází z nepodnětného rodinného prostředí (absence zájmových kroužků) s patologickými projevy a v některých případech i s nevytvořenou

citovou vazbou. Často ve výchově chybí mužský element. Dalším společným znakem těchto dětí je obecně nerespektování autorit, nerespektování rodičovské autority, sklony k sebepoškozování, k trestné činnosti, jako jsou především krádeže, záškoláctví, vyhrožování jak slovní, tak fyzické, lži, podvádění, užívání návykových látek a manipulace. Jedná se o děti, které pochází ze sociálně-ekonomicky slabších rodin (rodiče dlouhodobě nezaměstnaní) s nižším statusem, špatným materiálním zajištěním a kde rodiče mají nižší stupeň vzdělání většinou jen základní. Častým důvodem, který předchází umístění do ústavní výchovy je, nezvládnutá, benevolentní a nedůsledná výchova v primární rodině, která má u dětí za následek vznik záškoláctví, drobné trestné činnosti (krádeže), užívání návykových látek, alkoholu, nerespektování autorit, sebepoškozování, toulání, útky z domova aj.

5.8 Případová kvalitativní studie

Jako výzkumnou strategii pro výzkumné šetření jsme zvolili sociální více případovou studii, která se nám jevila pro naše účely vhodnou, především z pohledu výzkumného cíle a z pohledu, že se jedná o případ s jasně vymezenou menší skupinou se specifickými vzájemnými vazbami v určitém prostoru. Švaříček a Šedřová (2006, s. 97) uvádí, „že *případová studie, jak vyplývá z názvu, je empirickým designem, jehož smyslem je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málu případů*“. Dále „tamtéž“ uvádí, že základem případového šetření musí být sběr skutečných dat vztahujících se k objektu výzkumu (případu). Vzhledem k tomu, že výzkumníkem je osoba, která přímo s výzkumným souborem pracuje celoročně, je zde i vysoký stupeň kontroly nad zkoumaným jevem. V ústavním zařízení pro děti s poruchami chování tyto specifické vazby bezesporu existují. Jedná se především o vztahové vazby mezi dětmi v rámci rodinné skupiny a o interpersonální vztahy mezi ostatními vrstevníky a vztahy k vychovatelům. Středem naší pozornosti bude sledovat v rámci výzkumného vzorku jak se vyvíjí (v reálném kontextu ústavního zařízení) vztahy a postoje dětí k životním potřebám a hodnotám. Za pomoci zvoleného designu případové studie budeme ilustrovat upřednostňování, naplňování a uspokojování životních potřeb a hodnot v prostředí ústavní péče.

5.9 Kódování a interpretace rozhovorů a nedokončených vět

Ve všech oblastech probíhalo kódování způsobem, kdy jsme si vytvářeli jednotlivé kategorie. Významnost a hodnota jednotlivých kategorií byla především dána shodnými či přibližnými odpověďmi na daný jev. V našem případě na položenou otázku a na jejich počtu k danému jevu.

- **Interpretace rozhovoru - rodinné prostředí, potřeby a hodnoty** - tato oblast mimo pokládané otázky v rámci polo-strukturovaného rozhovoru byla ještě navíc obohacena o pohled samotných dětí, jak ony samy vnímají své rodinné prostředí a vztahy v rodině. Tento svůj pohled měly možnost vyjádřit vlastním písemným zpracováním, které je v autentické podobě prezentováno vždy na konci odstavce značené kurzívou. Jako velmi významné celky se ze získaných dat vyprofilovaly především kategorie, které jsou uvedeny níže v celkovém shrnutí získaných dat. Oblast naplňování životních potřeb v zařízení jsme rozdělili do několika podskupin, které v předkládaných shrnutích a závěrech budou vyhodnocovány. Životní potřeby byly rozděleny do podskupin psychické potřeby, emocionální potřeby, sociální potřeby a duchovní potřeby. Jsme si vědomi, že existují podle různých autorů i jiné klasifikace životních potřeb, ale pro naše účely vzhledem k tématu práce a jejímu obsahu se nám jevila tato klasifikace jako nejvhodnější. Pro úplnost je ještě důležité znovu připomenout, že v centru naší pozornosti nejsou základní biologické životní potřeby, ale potřeby vyšší (seberealizace, sounáležitost). Snahou bylo sestavit rozhovor tak, aby pokládané otázky co nejlépe korespondovaly s obsahem názvu jednotlivých podskupin životních potřeb. Oblast životních hodnot byla rozdělena na podskupinu postojů a hodnot. Jedná se o postoje dětí, jaké zaujímají v oblasti vzoru či idolu, tolerance, aspirace a určitých snah, v oblasti pocitů a štěstí, v oblastí financí a pohledu na budoucnost. Jednotlivé přepisy hovorů jsou uvedeny v souboru příloh, příloha č. 1. Tištěná forma diplomové práce má jednotlivé přepisy rozhovorů nahrané digitálně ve formátu CD disku.
- **Interpretace projektivní techniky nedokončených vět** - projektivní technika nedokončených vět byla rozdělena do tří oblastí.

- Oblasti rodinného prostředí,
- oblasti životních potřeb,
- oblasti hodnot.

Tyto oblasti více méně měly korespondovat s oblastmi polo-strukturovaného rozhovoru ve vybraných kategoriích, jejichž cílem bylo pokud možno eliminovat zkreslení zjištěných dat a optimalizovat co největší objektivnost získaných dat jak z rozhovorů, tak z projektivní techniky nedokončených vět. Seznam otázek nedokončených vět je uveden v souboru příloh pod číslem 2 v seznamu příloh. Jednotlivé konkrétní odpovědi dětí jsou zaznamenány digitálně na CD disku, který bude součástí diplomové práce v tištěné formě.

5.9.1 Případová studie – Karolína (fiktivní jméno, dívka, 15 let).

Oblast rodinné prostředí (rozhovory)

Karolína na otázky týkajících se jejího rodinného prostředí odpovídala ze svého pohledu, jak to ona sama vnímá, v celku pozitivně. V rodině se cítí dobře, nic jí nechybí a jako největší oporu uvádí svoji babičku. Volný čas s rodinou, jak přiznává tráví, velmi minimálně. Většinu volného času v současné době tráví s kamarády velmi povrchním a spíše pasivním, konzumním způsobem. Většinu volného času doma tráví na sociálních sítích a jen sporadicky tráví čas s rodinou (návštěvou bazénu, procházky či oběd v restauraci). Jako pravidelnou povinnost v rodině uvádí vynášení koše a mytí nádobí. Při nesplnění svých povinností nedostává kapesné. Zájmové kroužky navštěvovala od 7 do 11 let (mažoretky, koně a keramický kroužek), kdy všechny kroužky přestala navštěvovat. Svůj současný život ze svého pohledu hodnotí velmi pozitivně. Ovšem na své začátky doma, kdy se zhoršilo její chování, moc dobře nevzpomíná. Zhroutil se jí, jak stručně popisuje ve své odpovědi, její vysněný pohádkový život. Byla to doba, kdy začala užívat alkohol, drogy a chodila tzv. za školu. Dnes si uvědomila, že to tak asi mělo být a že školu by pravděpodobně ve svém přirozeném prostředí nedokončila.

Autentická písemná prezentace dítěte o rodinném prostředí:

„Vždycky jsem chtěla pohádkový život, ale pak se změnil v moji noční můru. Začala jsem se chovat jako typická puberťačka. Začala jsem kouřit, pít a hulit trávu. Nechodila jsem do školy a pak to začalo. Škola podala návrh na pastáak a nepomohlo mi už nic. Ale potom, když jsem skončila v pastáaku, tak jsem si uvědomila, že to tak asi být mělo. Začala jsem uvažovat o tom, že by ze mě mohlo něco být a že doma bych školu nedodělala. Ted' tady mám však jistotu a naději, že si tu školu dodělám, že něčím budu a že začnu nový lepší život. Našla jsem tu rodinu a přátele. Konečně mám pocit, že si věřím a že tu pro něco jsem, když už jsem se narodila. Svoji rodinu miluji a vím, že to se mnou myslí dobře. Chce to jen odvahu a sebejistotu. Víím, že až se odtud dostanu, budu žít ten svůj vysněný pohádkový život, který jsem si tak přála“.

Oblast - Rodinné prostředí (nedokončené věty)

Rodinné prostředí ke vztahu k matce vnímá velmi ambivalentně. Má ji ráda, ale někdy si spolu nerozumí. Chybí ji větší zájem ze strany matky. Otec v jejím životě nic neznamená a vztah k němu má velmi negativní. Rodinu vnímá jinak velmi pozitivně. Vztah k minulosti a svoje chyby omlouvá především svoji hloupostí a nedomyšlením možných negativních dopadů. Pocity viny si vyčítá především ve vztahu k matce, kdy se k ní velmi dobře nechovala. I zde se potvrzuje, že volný čas trávila více s přítelem, venku s kamarády než s rodinou. Povinnosti doma vykonává tak, jako v každé rodině a to běžné domácí práce. Ze životních potřeb ji v rodině nic nechybí až na větší zájem o její osobu ze strany mámy.

Oblast naplňování životních potřeb (rozhovory)

- **Psychické potřeby** - Karolína je velmi silnou osobností, která se celkem na ústavní zařízení velmi rychle zadaptovala a v oblasti psychických potřeb není patrné, že by strádala. Jediné, co není z jejího pohledu splněno je naplňování potřeb a je tím frustrována je kouření cigaret, marihuany, větší volnost a chybí jí přítel. Za životní potřeby považuje rodinu, kamarády a face book. V zařízení má vytvořené různě silné citové vazby jak ke kamarádkám, tak k vychovatelům. Z odpovědí je patrné, že se necítí

být přehlížena a že jí je věnována ze strany vychovatelů dostatečná pozornost. Rozdíl mezi rodinou a ústavním zařízením vidí Karolína v tom, že doma odmlouvá a tady musí poslouchat a chovat se slušně. K uspokojování potřeb jí nic a nikdo nebrání až na kouření cigaret. Podle jejich slov jí v tom brání vychovatelé. Nejdůležitější osobou v zařízení je pro ni kamarádka z vedlejší skupiny, ale když potřebuje s něčím poradit, jde za svým vychovatelem/kou.

- **Emocionální potřeby** - Karolína je emocionálně vybavená dívka, která své emoce dokáže velmi silně vyjádřit. Z odpovědí vyplývá, že své emoce uplatňuje ke vztahu k matce. Netrpí tím, že by emocionálně strádala z pohledu nezájmu svého blízkého okolí. V zařízení se ohrožená necítí, nemá pocit ubližování a může vyjádřit svůj názor, když má potřebu. Za nejdůležitější osobu v životě uvádí svoji matku. Místem, kam se může kdykoliv vrátit, je pro ni domov nebo bydliště kamarádky. Je přesvědčená, že existují lidé, kteří ji mají rádi. Z odpovědí vyplývá, že své emoce si vybíjí v případě špatné nálady a to především, když ji nikdo nevidí.
- **Sociální potřeby** - v oblasti uspokojování sociálních potřeb se Karolína necítí dle odpovědí nijak omezována. Na otázky, zda má možnost využít své dovednosti či ovlivnit nějakým způsobem činnost na skupině, odpovídala v celku pozitivně. Spíše však preferuje volnější aktivity, např. tančení, zpívání, malování dle momentální nálady, než pravidelné zájmové kroužky. V zařízení by nic neměnila až na zásadní otázku, která se velmi často opakuje a to možnost kouření cigaret. Na otázku, co nejvíce jí v zařízení chybí, odpověděla, „*že nic, co chce, tak to udělá*“. Do činností na skupině uvádí, že mohou zasahovat a mají určitou volnost ve výběru aktivit. Činnost dle vlastního výběru uváděla, že by *byla „venku, někde se procházela, kouřila, chodila do kina a občas někde zašla se najíst a tak*“. Spíše takové nevázané, volné konzumní činnosti dle nálady. Svůj volný čas vyplňuje psaním dopisů a zpívá si.
- **Duchovní potřeby** - v oblasti duchovních potřeb a vlastní seberealizace u Karolíny z odpovědí vyplývá, že má celkem vysoké aspirace na to, co by v životě chtěla dokázat. Na otázky, jak si plánuje svoji budoucnost a co by v životě chtěla dokázat, se objevují velké cíle. Chtěla by se stát herečkou nebo designérkou. Zároveň však přiznává, že by se měla více snažit jak ve škole, tak vylepšit i své chování. Od budoucnosti očekává, že

bude bydlet sama ve vlastním bytě, najde si práci a založí rodinu. Zároveň se však ale obává, že může přijít krize např. s nedostatkem peněz. Na smysl života má však celkem povrchní náhled, který spatřuje spíše dle svých odpovědí pobavit se s přáteli. Jejím životním snem je být tanečnicí a na otázku, jak by se chtěla v životě uplatnit odpověděla, „*že by chtěla být herečkou*“. Celkově z odpovědí se dá vyčíst, že svoji budoucnost plánuje, ale tato budoucnost je však zatím spíše na úrovni jejich snů a přání. Na otázku, co by chtěla v životě dokázat, odpověděla, „*že neví*“. Zda žije spíše přítomností nebo budoucností odpověděla, „*že žije přítomností*“ a na budoucnost si počká, až co sama přinese. Ze špatných vlastností přiznává, že je sprostá a drzá a z dobrých vlastností uvádí, že dokáže lidem pomáhat.

Oblast – Naplňování životních potřeb v zařízení (nedokončené věty)

I zde se potvrdilo, že v rámci naplňování životních potřeb je Karolína celkem uspokojována až na potřebu, kdy uvádí, že jí chybí rodina, přítel a kouření marihuany. To jsou atributy, které bohužel nejdou v rámci zákona povolit nebo nelze nikdy s ohledem na vnitřní řád, povahu a účelu soudního rozhodnutí v ústavní péči dostatečně naplnit. Ve vztahu k vychovatelům, ostatním dětem a k dětskému domovu můžeme i zde v rámci projektivní techniky nedokončených vět vypořádat celkem její pozitivní postoj. Ve vztahu k volnému času upřednostňuje neorganizované činnosti a volnou zábavu, např. nakupování, trávení času s přítelem, kouření marihuany, poslech hudby a sportování. Ve vztahu k činnostem jí nejvíce chybí kouření cigaret a hudba. Budoucnost si dopředu moc neplánuje a žije spíše přítomností. Ve vztahu ke koncepci vlastního života uvedla stejně jako v rozhovorech, že by se chtěla stát herečkou.

Oblast upřednostňování a uspokojování životních hodnot a postojů (rozhovory)

● **Postoje**

- **Vzor či idol** - v oblasti svého vzoru či idolu označila herce George Clooney a ze svého blízkého okolí to je její kamarádka a přítel. V ústavním zařízení označila trochu za svůj vzor jednu paní vychovatelku.

- **Tolerance** - v oblasti otázek, které se týkají tolerance, jí nejvíce na sobě vadí, že si kouše nehty a její chování. Na druhých lidech jí nejvíce vadí neupřímnost. V oblasti dění ve světě jí nejvíce vadí války např. na Ukrajině a přehnané útoky bulváru na slavné osobnosti např. Iveta Bartošová. Na sobě uvádí, že jí nic nevadí. Na otázku co jí nevadí na druhých lidech (přestože ví, že jejich jednání je špatné) odpověděla, „že na druhých lidech odsuzuje, když někdo někoho šikanuje“, ale sama je u toho, přihlíží, směje se tomu a nic s tím nedokáže udělat.
- **Aspirace** - její aspirací je, aby dokončila školu. Nechce být žádnou velkou hvězdou, což je v rozporu s tím, jak odpovídala na otázku v oblasti naplňování duchovních potřeb, že by chtěla být tanečnicí nebo herečkou.
- **Pocity štěstí** - štěstí v životě vnímá proměnlivě, ale z větší části se cítí být šťastná.
- **Finance** - Kdyby měla 20 000 Kč,- koupila by si věci pro sebe, např. oblečení, telefon, cigarety a něco by dala mamce a něco blízké rodině např. k narozeninám. Zda se cítí být v životě šťastná, odpovídá, „že někdy ano a někdy ne“, ale více se cítí být šťastná.
- **Budoucnost** - v budoucnosti se obává, že bude mít existenční problémy, že skončí na ulici a nebude mít peníze. Obává se dále, že bude mít brzy dítě a to nechce, ale zřejmě si v tom nevěří.
- **Hodnoty** - za nejdůležitější hodnotu uvádí rodinu, ale zároveň uvádí, že to musí být rodina, která je lepší, než má nyní. Dále za hodnotu uvádí svého přítele, nejlepší kamarádku, ale také děcka na ústavu. Za kladné hodnoty považuje spravedlnost, lásku, zdraví a rodinu. Za negativní hodnoty považuje zabíjení, chudobu, kritiku ve smyslu, že někdo někoho neustále kritizuje a sám přitom není lepší. Velmi negativně na ni působí hnusné chování lidí, přestože podle ní k tomu nemají žádný důvod. Na otázku, kterých pět věcí jsou pro ni nejdůležitější označila podle důležitosti na prvním místě počítač, dále kouření, sport, jídlo, no a na pátém místě styl oblečení a módu. Nejvíce si v životě váží „rodiny – brácha, mamka, babička, ale na prvním místě je mamka“. Na otázku jak si cení zdraví odpověděla, „že hodně a je ráda, že nemusí brát žádnou medikaci“. Z deseti nabídnutých možností životních hodnot je seřadila podle stupně důležitosti tak, že na první místo řadí rodinu, zdraví, spravedlnost, pravdu, svobodu, jídlo, práci, peníze,

krásu a sex. Nejvíce oceňovanou hodnotou v naší společnosti je podle ní práce. „Hodnotou je pro mě to, že se moje matka dokázala postarat o nás tři jako sourozence a je to mojí vinou, že jsem tady skončila. Takže neberu to za její vinu. No a dál, že si mě lidé třeba cení a mají mě tu rádi. Hodnota je pro mě třeba láska, zdraví ale i peníze, spravedlnost a tak“. Z dalších osmi nabídnutých hodnot je seřadila podle důležitosti následovně: Rodina, přátelé, láska, peníze, fyzická přitažlivost, kariéra, postavení ve společnosti a moc“. Životním cílem je stát se herečkou. V životě jí nejvíce chybí být se svojí rodinou doma. Kouření jí nevadí, i když přiznává, že je to špatné. Ke drogám má benevolentní přístup. Sama užívá marihuanu, i když je přesvědčená, že to nepotřebuje. Občas si dá s partou. Lhát se podle ní nemá. Jaký má vztah k trestné činnosti, nedokázala odpovědět. Z nabídnutých hodnot označila pro sebe tři nejdůležitější: rodinu, zdraví, přítel. Naopak za tři nejméně důležité hodnoty označila: demokracie, rozvoj vlastní osobnosti a uspokojování svých zájmů a koníčků.

Oblast - Hodnotová orientace (nedokončené věty)

V rámci svých postojů je Karolína velmi benevolentní. Školu vnímá jako nutnou potřebu a vztah k trestnému činu a svojí vinu při porušování zákona přiznává, ale spíše jen formálně. To samé platí o užívání drog a alkoholu jejichž účinky velmi podceňuje a je přesvědčená, že má všechno pod kontrolou. Marihuanu dokonce považuje spíše za léčivou rostlinu. Největším vzorem je pro ni její babička. Hodnoty, které nejvíce upřednostňuje, jsou cigarety, hudba, láska, lidi a jejím největším přáním (cíl=hodnota) je stát se herečkou. Není tolerantní ke lži a k lidem, kteří jsou sobečtí. Postoj k životu obecně má kladný a je o sobě přesvědčená, že se dokáže v případě finančního zisku s ostatními podělit, především s rodinou.

5.9.2 Případová studie – Denisa (fiktivní jméno, dívka, 15 let).

Oblast rodinného prostředí (rozhovory)

Rodinné vztahy vidí Denisa ze svého pohledu spíše negativně. Jako za nejdůležitější osobu v rodině nepovažuje mámu, ale svého bratra, který jí podle jejích slov se vším pomáhá.

V rodině jí nejvíce chybí upřímnost, to že se jako rodina nemají moc rádi a že si nerozumí. Osobu, kterou v rodině nemá ráda, je její nevlastní táta. S rodinou svůj volný čas prakticky netráví vůbec. Volný čas tráví většinou s kamarády, kdy se jen tak prochází a baví se. Doma si sama maluje nebo je na počítači. Z povinností pravidelně uklízí, pomáhá mámě při vaření, stará se o svoji malou sestru a někdy pomáhá na poli. Pokud je potrestána, tak má zákaz chození ven, telefon nebo počítač. Za odměnu je od mámy slovně pochválena, táta ten ji za odměnu koupí pizzu, kterou má hodně ráda. Ze zájmových kroužků navštěvovala kroužek florbalu, výtvarný kroužek (malování), taneční kroužek. Do výtvarného kroužku chodila již od školky, další dva kroužky navštěvovala zhruba v době mezi 12 až 15 rokem věku.

Autentická písemná prezentace dítěte o rodinném prostředí:

„Doma jsem moc často neposlouchala rodiče, ani je nerespektovala. Brala jsem je, jako by vůbec neexistovali a jako by co bylo jejich, bylo i moje. Brala jsem jim věci (oblečení, cigarety a peníze), prostě vše. Měli jsme veliký statek se spousty zvířaty a ani s tím jsem jim nepomáhala. Štítla jsem se toho, že se ušpiním, budu špinavá, no fuj. Kašlala jsem na všechno, na rodinu, na práci a dokonce i na školu a na svoje zdraví. Začala jsem se řezat po tom, co mi umřela babička a potom i nevlastní táta, o kterém jsem si myslela, že je můj pravý. Babička nežije již pět let a nevlastní táta už rok. Dvakrát jsem byl v nemocnici na sešití, tak mám pár jizev. Nechtěla jsem v té rodině být, protože jsem věděla, že jim to ubližuje, ale s těmi věcmi (řezání atd.) mi nešlo přestat. Tak jsem řekla paní ze sociálky, že tam nechci být a šla jsem do DDS v Šumperku. Mám se tu dobře, ale chci domů, tak se musím o hodně zlepšit a být hodná. Byla jsem zlá, ale to se změní. Začneme všichni od znova.

Oblast - Rodinné prostředí (nedokončené věty)

V rámci projektivní techniky nedokončených vět se u Denisy projevil velmi ambivalentní vztah ke své rodině a rodinnému prostředí. Touží po normálně fungující rodině, kde vládne láska a mír, což udává mimo jiné jako důležité životní potřeby, které jí v rodině chybí. Mámu vnímá jako hodnou a milou a o otci se domnívá, že ji nemá moc rád. Také s bratrem nemá dobrý vztah. S rodinou společně tráví velmi málo času, což dává za vinu rodině, která na ni

nemá čas. Volný čas tráví většinou venku s kamarády. V minulosti uvádí jako svoji největší hloupost, že se sebepoškozovala a svůj pocit viny vidí v tom, že dobrovolně chtěla odejít z rodiny do dětského domova. Ve vztahu k povinnostem v rodině uvedla, že doma moc neuklízí.

Oblast naplňování životních potřeb (rozhovory)

- **Psychické potřeby** - pod pojmem životní potřeba si Denisa představuje rodinu, ale vzápětí následují cigarety. Z Denisina pohledu jsou ze strany vychovatelů všechny děti brány stejně. Někomu věří víc, někomu méně, podle toho, jak se chovají. Za nejdůležitější osobu v zařízení považuje vždycky vychovatele, na kterého se, když potřebuje poradit, také obrací. Myslí si, že ze strany vychovatele je jí věnovaná dostatečná pozornost. Nejvíce jí v zařízení z pohledu potřeb chybí větší možnost volných vycházek. Nejvíce se jí v zařízení stýská po její malé tříleté sestře, která jí nejvíce chybí. Jako největší rozdíl života v zařízení a v rodině vidí v tom, že v zařízení se většina dětí přetvařuje a nezná je tak dobře jako třeba doma a neví, co si má o nich myslet. K uspokojování jejích potřeb jí z jejího pohledu nic nebrání. Jediné, co bere jako za bránění v jejích potřebách, je to, že jí vychovatelé brání v kouření cigaret. Co se týká vytvoření určité vzájemné pozitivní vazby, ten má vytvořen pouze ke skupinovým vychovatelům, ne k dětem.
- **Emocionální potřeby** - Denisa je dívka, která je uzavřená a trvá déle než se někomu emocionálně více otevře. V zařízení se necítí být ohrožená a strach má pouze ze špatných známek ze školy. Nemá ani pocit, že by nemohla, když se řeší nějaký problém, vyjádřit svůj názor. Za nejdůležitější osobu ve svém životě označuje babičku a minulého nevlastního tátu, protože si s nimi nejlépe rozuměla. Přesto stále považuje místo, kam patří u mámy a táty (myšleno její biologický otec, s kterým od narození není ve společné domácnosti). Na otázku, jestli existuje místo, kam se může vždycky vrátit, však odpověděla k tetě. Poslední dobrý skutek, který si pamatuje, byl ten, že o prázdninách uklidila tátovi celý dům. Když má špatnou náladu a vztek, tak se zavře do pokoje a maluje si. Když má pocit, že jí někdo ubližuje, tak se rozbere, což jak tvrdí, dělá pořádek.

- **Sociální potřeby** - v oblasti sociálních potřeb se necítí být nějak omezována. Sama na otázku, zda má možnost využít své dovednosti, odpovídá v celku pozitivně, kdy své záliby, které preferuje, zde může uplatňovat. Především se jedná o sport a výtvarné činnosti. Chtěla by jezdit na snowboardu, co z bezpečnostních důvodů většina zařízení neprovozuje. V nabídce zájmů jí chybí opět kouření, které je skloňováno ve všech pádech. Jako nejoblíbenější činnost označila kolektivní míčové hry, zejména přehazovanou. Za dobře vykonanou práci je ohodnocena pochvalou a ve škole hvězdičkou. Do výběru aktivit na skupině odpověděla, že zasahovat mohou, nebo že si mohou z určité nabídky vybrat. Svůj volný čas dle vlastního výběru by trávila venku, kde by se procházela nebo jezdila na kole. Na otázku, jak nejčastěji trávíš svůj volný čas v zařízení, odpověděla malováním nebo učením do školy. Vzhledem k tomu, že je Denisa v našem zařízení kratší dobu, nedokázala se ještě zorientovat v rámci zájmových kroužků, které tu jsou, ale ona o jejich existenci zatím neví. V zařízení jí nejvíce chybí její malá sestra a nakupování po obchodech např. oblečení. Kdyby mohla v zařízení něco změnit, tak by to bylo chování dětí.
- **Duchovní potřeby** - ze špatných vlastností přiznává, že je lenošná, a z dobrých vlastností, že je ukecaná a upovídaná. Do budoucna by se chtěla vyučit kadeřnicí. Vzdělání je pro ni velmi důležité. Nechce dopadnout jako máma, která nedodělala školu a má problém sehnat práci. Na otázku, jak pomáháš druhým, odpověděla, „*že když je někdo smutný, tak ho dokáže rozveselit*“. To může korespondovat s její dobrou vlastností, kde uváděla, že je upovídaná. V zařízení jí nejvíce vadí chování dětí a některé děti. Do budoucna se nejvíce těší, až bude mít svoji vlastní rodinu. Smysl života vidí ve vztazích mezi lidmi a poznání lásky. Na otázku, zda si plánuje budoucnost odpověděla, „*že ještě ne*“. V životě by se chtěla uplatnit třeba tak, že by pomáhala dětem v Africe. Jejím životním snem je, aby celá jejich rodina spolu dobře vycházela. Na otázku, zda žije přítomností nebo spíš budoucností, odpověděla, „*že žije spíš přítomností*“. V životě by chtěla dosáhnout toho, že by chtěla být někým, kdo o něčem rozhoduje a ne jen kadeřnicí.

Oblast – Životní potřeby v zařízení (nedokončené věty)

V rámci naplňování potřeb v zařízení se neukázalo, že by něčím v oblastech psychických, emocionálních, sociálních a duchovních významně strádala. Nejvíce jí v rámci pobytu v zařízení schází rodina. K vychovatelům obecně zaujímá kladný postoj, ale jinak přiznává, že se jí v dětském domově moc nelíbí. Emocionální potřeby má celkem pod svojí kontrolou a v případě potřeby se vždy obrací na vychovatele. Ze sociálních potřeb ve vztahu k činnostem uvádí, že jí chybí florbal. Ve vztahu k plánované budoucnosti se těší, až se znovu vrátí zpátky k rodině. Jejím přáním, když byla malá, uvádí, že se chtěla stát zdravotní sestrou.

Oblast upřednostňování a uspokojování životních hodnot a postojů (rozhovory)

- **Postoje**
  - **Vzor či idol** - jejím slavným vzorem je herec Robert Patison a z blízkého okolí to byla její babička. V dětském domově je pro ni vzor skupinový vychovatel
  - **Tolerance** - nejvíce jí na sobě vadí, že si myslí, že je tlustá. Na lidech z blízkého okolí jí vadí, že lžou a jsou ukecaní. Z globálního pohledu není tolerantní vůči lidem, kteří dělají experimenty na zvířatech. Je tolerantní vůči lidem, kteří lžou, ale jen v případě, že nelžou přímo jí. Nevadí jí, že je bláznivá, i když ví, že to může někomu ublížit.
  - **Finance** - kdyby měla větší finanční hotovost, věnovala by ji na charitu a pomohla by mámě dostavit dům.
  - **Pocity štěstí** - na otázku, zda se cítí být šťastná odpověděla, že „ne. Kdyby žila ještě babička, tak bych byla ještě šťastná a byla bych normální. Nedopadla bych tak, jak teď, nebyla bych na psychiatrii, neřezala bych se a nebyla bych nikdy v domově“.
  - **Aspirace** - myslí si, že by mohla být dobrou kadeřnicí. Jejím přáním bylo stát se slavnou umělkyní nebo sportovkyní, ale už si myslí, že je na to pozdě.
  - **Budoucnost** - největší obavy z budoucnosti má z nemocí a ze smrti.
- **Hodnoty** - pod pojmem životní hodnota si představuje být lepší než máma především v ohledu vzdělání, kdy máma školu nedodělala a jejím životním cílem je být v tomto

ohledu lepší. Za nejdůležitější hodnotu považuje být doma s rodinou. Mezi kladné hodnoty považuje zdraví, mít zdravou rodinu, vzdělání, mít dobrou rodinu, ne takovou, jakou má nyní. Negativně na ni působí, když na ni někdo zvýší hlas. Mezi negativní hodnoty řadí zabíjení, vraždy, když jsou bohatí, tak někoho podplatí. Mezi pět věcí, na kterých jí nejvíce záleží, napsala lásku, mír u nás, aby se lidé vzájemně respektovali, světový mír a aby lidé hlavně bohatí nebyli lakomí a více pomáhali chudým. V životě si nejvíce cení toho, že je zdravá. Z deseti nabídnutých hodnot je seřadila dle důležitosti v tomto pořadí - zdraví, rodina, pravda, práce, spravedlnost, peníze, jídlo, krása, sex. Podle jejího názoru je nejvíce ve společnosti uznávaná hodnota zdraví a být úspěšný. Další nabídnuté hodnoty (v počtu osmi) seřadila dle důležitosti následovně, na první místo dala rodinu, přátele, lásku, kariéru, moc, peníze, fyzickou přitažlivost a nakonec postavení ve společnosti. V životě jí nejvíce teď chybí rodina a do budoucna by chtěla mít postavení ve společnosti. Když v předešlé otázce dala postavení ve společnosti až na poslední místo. Nejdůležitější v životě je pro ni vzdělání a rodina. Chtěla by se vyučit kadeřnicí. Ke kouření je benevolentní, neboť sama kouří. Přiznává, že je někdy dobré lhát. Drogy odsuzuje, ale sama občas kouří marihuanu, což nepovažuje za drogu. O trestné činnosti se vyjadřuje odmítavě, přestože přiznala, že se dopustila krádeže. Z nabídnutých hodnot označila ze svého pohledu tyto tři nejdůležitější, zdraví, mír, život bez válek a rodinu s dětmi. Z deseti nabídnutých hodnot označila tři, které jsou pro ni nejméně důležité v tomto pořadí: zajímavá práce, úspěšnost v zaměstnání a uspokojování svých zájmů a koníčků.

Oblast - Hodnotová orientace (nedokončené věty)

Co se týká hodnotové orientace, tak její postoje jsou v celku pozitivní. Školu vnímá jako velmi důležitou hodnotu v životě a její prioritou je vyučit se. Za důležitou hodnotu, bez které by nemohla být považuje mít rodinu. Důvod, že se ocitla v ústavní péči, udává jako svoji vinu. Pravidla a zákony vnímá jako něco, co se musí dodržovat. Užívání návykových látek a alkoholu přiznává, že je špatné. Jejím největším vzorem, uvádí, je mámin přítel. Není tolerantní k lidem, kteří lžou. Vztah k životu má jinak kladný a štěstí vidí v tom, když se mají

lidé vzájemně mezi sebou rádi. Kdyby získala větší obnos peněz, dokázala by se rozdělit a pomoci potřebným, především v rámci rodiny.

5.9.3 Případová studie – Julie (fiktivní jméno, dívka, 15 let).

Oblast rodinného prostředí (rozhovory)

Julie rodinné prostředí popisuje celkem negativně jak ve vztazích k rodičům, tak celkově celé rodinné prostředí. Pokud se nestaví negativně, tak často zaujímá neutrální postoj. Matku vnímá velmi negativně a ve své odpovědi ji označila za osobu, kterou nemá vůbec v rámci rodiny ráda. Volný čas prakticky s rodinou netráví, ale trávího venku s kamarády a na diskotékách. Doma tráví volný čas pasivně u počítače nebo se dívá na televizi. Vyjma break dance, nenavštěvovala žádné jiné zájmové kroužky. Z povinností doma si jen uklízí po sobě. Pokud něco provede, není potrestaná a naopak ani pochválená.

Autentická písemná prezentace dítěte o rodinném prostředí:

„Svůj život jsem strávila od malička v dětském domově. Časem, až mi narůstaly roky, začala jsem dělat více problémů, a tak jsem skončila v pastáku. Moje problémy byly útěky, kradla jsem a měla jsem špatné chování. Vím, jak jsem se chovala nebylo vlastně k ničemu. Všechno vám vždycky dojde až na konec. A pak toho všeho litujete a chtěla byste to vrátit zpátky a mít se jinak. Být doma s rodinou a tak. To je asi všechno.“

Oblast - Rodinné prostředí (nedokončené věty)

Vztah k rodinnému prostředí má Julie velmi negativní. Zde se velmi negativně projevuje časná zkušenost citové deprivace a nepodnětné rodinné prostředí. Vztah k matce a k otci nemá v podstatě dle vlastních odpovědí žádný. Otec i matka ji nezajímají a dokonce na otázku, co jí v rodině nejvíce vadí, byla její odpověď, že je to právě matka. Ve vztahu k rodině odsuzuje „hnusné“ chování vůči její osobě. Jediné, co jí v rodině zajímá, jsou její sourozenci. Tomu také odpovídá i trávení volného času, které tráví mimo rodinu většinou se svými kamarády. Ve vztahu k minulosti se vidí jako bezproblémová a nemá žádné pocity svojí viny. Z povinností si

v rodině plní ty, že si doma po sobě uklízí. Přestože rodinu hodnotí velmi negativně, na otázku, jaké životní potřeby jí v rodině nejvíce chybí, odpověděla že „*nic*“.

Oblast naplňování životních potřeb (rozhovory)

- **Psychické potřeby** - Julie je dívka, která má zkušenost s časnou deprivací, a proto i její vztahy jsou vůči jejímu okolí chladné a povrchní. Julie si pod pojmem životní potřeba představuje volnost, která podle jejích slov není v zařízení zcela naplňována. Nejbližší osobou jí byla kamarádka, která již odešla. Teď jsou to kamarádky na skupině. V zařízení má pocit, že ji vychovatelé berou a že jí dokáží v případě potřeby poradit. Jediné co jí v zařízení chybí je, že nemůže kouřit a chtěla by více volných vycházek. Přestože o rodině téměř nemluví a když tak ne v dobrém, ji označila, že jí nejvíce chybí. Rozdíl mezi životem v rodině a v zařízení je podle ní především v tom, že v zařízení musí dělat věci, které nechce, a doma si žije svůj život podle svých představ. Vychovatele chápe jako ty, kteří jí brání v uspokojování její nejdůležitější potřeby a to je kouření cigaret. Vřelý citový vztah má vytvořený v zařízení k jedné dívce, ale nejedná se o vztah milostný.
- **Emocionální potřeby** - Julie se v zařízení necítí být ohrožená, co chce to řekne, jak sama tvrdí ve svých odpovědích. Má možnost vyjádřit svůj názor. V jejím životě neexistuje pro ni žádná důležitá osoba. Nejlépe se cítí být doma u sestry, která bydlí mimo rodinu. Na otázku, jestli existuje místo, kam se může kdykoliv vrátit, řekla, že je to dětský domov a potom rodina. Své emoce, když má špatnou náladu, nijak neprojevuje a když jí někdo ubližuje, tak nadává a když má nervy, tak ho zbije.
- **Sociální potřeby** – mezi své dovednosti, které může v zařízení provozovat, považuje to, že si večer čte knihy. V nabídce zájmů jí chybí hlavně kouření cigaret, větší svoboda a že nemůže být s rodinou. Nejráději svůj volný čas tráví na počítači, dívá se na filmy, v tělocvičně a v zimě ráda bruslí. Za dobře vykonanou práci uvádí, že dostane pochvalu, za špatné chování nejdříve varování a pak následuje omezení některých výhod. Do výběru aktivit může zasahovat někdy víc, někdy se musí zúčastnit. Kdyby mohla trávit svůj volný čas dle vlastního výběru, bylo by to chození ven, kouření cigaret, chodit do kina, muzea a divadla. O zájmové kroužky nejeví zájem a nejvíce jí v zařízení chybí

opět cigarety, větší volnost a jinak jí nic nechybí. Na otázku kdyby mohla, co by v zařízení změnila odpověděla: „*Aby každý den byly volné vycházky, abychom mohli mít u sebe pořád telefony, jak v jiných zařízeních to mají, jedině tady v Šumperku jsou jiné zákony. Večerku ve tři ráno, tak jak v Novém Jičíně. No to je asi všechno*“.

- **Duchovní potřeby** - ze špatných vlastností přiznává, že je drzá a tvrdohlavá. Za dobrou vlastnost považuje, že se dokáže se vším srovnat a je chápavá. V budoucnu by se chtěla vyučit cukrářkou, prodavačkou nebo kadeřnicí. Vzdělání pro ni však moc důležité není jenom aby se snad vyučila. Jak druhým pomáhá, nedokázala odpovědět. Svoji budoucnost a očekávání vidí v tom, že se vyučí, bude si vydělávat peníze a založí rodinu. Na otázku, co nebo kdo ti nejvíce vadí, odpověděla: „*nevím, že jsou tady takový blbý děcka. Jsou tady víc děcka postižení a rozum nikde nemají. Prostě nikdo mi tady jako tak nevadí, jenom ti postižení jak se chovají a tak*“. Smysl života vidí v tom, aby se vyučila a měla práci, což je jejím životním snem. Navíc by se v životě chtěla uplatnit tím, že by pomáhala dětem v Africe. Přiznává se, že se těší na budoucnost a to především proto, že půjde pryč z ústavní výchovy a začne znovu a lépe.

Oblast – Životní potřeby v zařízení (nedokončené věty)

Vztah k vychovatelům hodnotí jako celkem dobrý, což platí i ke vztahu k dětskému domovu. Co se týká uspokojení a naplňování životních potřeb v zařízení, tak nejvíce jí chybí kouření cigaret a větší volnost. Ze sociálních potřeb ve vztahu k činnostem uvádí, že jí chybí vaření, chtěla by se více pohybovat sama volně venku. Emocionální potřeby vyjadřuje velmi spontánně a nezakrytě. Ve vztahu k budoucnosti se těší, že přijde den, kdy odejde z dětského domova a bude normálně žít a pracovat. Když byla malá, tak chtěla být lékařkou. Je přesvědčená ve vztahu k svým schopnostem, že kdyby chtěla, tak dokáže víc.

Oblast upřednostňování a uspokojování životních hodnot a postojů (rozhovory)

- **Postoje**
  - **Vzor či idol** - ze slavných osobností je jejím vzorem zpěvačka Beyoncé. Jinak žádný vzor nemá ani ve svém blízkém okolí, doma, ani v dětském domově.

- **Tolerance** - Julii na sobě nejvíce vadí, že má špatné chování a občas provokuje vychovatele. Na lidech jí nevadí prakticky nic. Co jí vadí ve světě, jsou války např. v Rusku (myšleno asi na Ukrajině).
  - **Finance** - finance by použila výhradně pro sebe na cestování.
  - **Pocity štěstí** - celkově se cítí být šťastná, ale ne tady v dětském domově. Tady jen tak normálně.
  - **Aspirace** - v životě si myslí, že by mohla dokázat se vyučit a pracovat.
  - **Budoucnost** - větší obavy z budoucna nemá, myslí si, že to v životě zvládne. Strach má jen z havárky v autě nebo z možných válek.
- **Hodnoty** - pod pojmem životní hodnota si Julie představuje, že bude pracovat a bude mít peníze. Za nejdůležitější hodnotu považuje práci. Mezi kladné hodnoty v pořadí důležitosti za sebou uvádí práci, vlastní rodinu a mít děti. Negativně na Julii nepůsobí nic. Mezi negativní hodnoty řadí užívání drog, alkohol, hádky v rodině, špatné chování, umístění dětí do ústavní výchovy. Na otázku, vyjmenuj pět věcí, na kterých ti nejvíce záleží odpověděla, že na práci, rodině, neužívat drogy a nepít alkohol. Nejvíce si cení svojí sestry. Na otázku, jak si vážíš zdraví, odpověděla, že hodně, hlavně neužívat drogy a nepít alkohol. Z deseti nabídnutých možností životních hodnot podle důležitosti označila zdraví, rodina, spravedlnost, svoboda, peníze, pravda, práce, jídlo, krása a sex. Za nejvíce oceňovanou hodnotu naší společnosti považuje dle svého názoru spravedlnost. Z dalších osmi nabídnutých hodnot seřadila jednotlivé hodnoty dle stupně důležitosti následovně, na první místo dala kariéra, dále rodina, přátelé, láska, peníze, postavení ve společnosti, moc a fyzická přitažlivost. Životním cílem je vzdělání a práce. Nejvíce v životě jí chybí rodina. Chtěla by se vyučit kadeřnicí. Vztah ke kouření má kladný. Lež preferuje v případě vyšetřování trestného činu, při zatajování pravdy pro blízkou osobu, aby jí neublížila. Vztah k drogám má ambivalentní, ale již to, jak sama přiznává, zkusila. Vztah k trestné činnosti má velmi benevolentní. Z nabídnutých hodnot označila tři nejdůležitější hodnoty v tomto pořadí zdraví, rodina děti a zdravé životní prostředí. Z nabídnutých hodnot označila tři nejméně důležité hodnoty ze svého pohledu následovně životní partner, demokracie, uspokojování svých zájmů a koníčků a být užitečný druhým lidem.

Oblast - Hodnotová orientace (nedokončené věty)

Postoje a hodnotovou orientaci vidí Julie velmi zjednodušeně a všechno vnímá velmi povrchně a v některých případech jsou její odpovědi spíše formální. Vztah ke škole má ambivalentní, vztah k trestnému činu chápe jako něco, co by se nemělo porušovat, svoje přání a tužby omezuje na současný stav, v kterém se nachází, a to je odchod z ústavní péče. Co se týká vztahu k drogám ty odsuzuje, ale alkohol užívá a nevidí v tom nic špatného. Jako největší hodnotu, bez které by se neobešla, jsou peníze. Nejvíce jí na lidech vadí, když nedokáží člověka správně pochopit. Za vzor nemá nikoho a kdyby měla větší finanční hotovost, použila by ji jen pro sebe a odjela by do zahraničí. Vztah k životu má velmi zjednodušený.

5.9.4 Případová studie – Adéla (fiktivní jméno, dívka, 16 let)

Oblast rodinného prostředí (rozhovory)

Adéla vyrůstala v rodině poručníků, kde dle odpovědí byla evidentně nespokojená. Vztahy v rodině byly značně vypjaté a to především ve vztahu k matce (poručnice), kterou nerespektovala a uvádí ji jako osobu, kterou nemá ráda stejně jako své další sourozence, kteří v rodině vyrůstali. Nejraději z rodiny má tátu. Vinu za to, jak dopadla, dává rodině a svému okolí. Svoji vinu si připouští spíše formálně. V rodině jí nejvíce chybí láska a důvěra. Volný čas s rodinou tráví doma, na zahradě nebo ve městě. Přiznává však, že většinu času tráví mimo rodinu s kamarády venku, kdy se prochází, popijí alkohol a vyznávají spíše volnou zábavu. Svůj volný čas doma většinou prospí. Z povinností uvádí, že pomáhá mamě uklízet. Nic jí nezakazují, jako trest uvádí, že se s ní nebaví a nedostane kapesné. Za odměnu dostává větší kapesné. Ze zájmových kroužků uvádí hru na kytaru ve 14 letech a v 11 letech navštěvovala kroužek vaření a to jen půl roku, protože ji to nebavilo.

Autentická písemná prezentace dítěte o rodinném prostředí:

„No začalo to tak, že mé problémy doma začaly od mých 8 let. Bylo to tak, že vlastně jsem se dozvěděla od mámy a táty, že nejsem jejich vlastní dcera. To ve mně vzbudilo agresivitu, nenávisť, prázdnotu a nedůvěru hlavně k rodičům, i když jsem věděla, že jsou to právě rodiče,

kteří se o mě starají. Pokládala jsem si neustále otázku, když ne oni, tak kdo jsou mí rodiče a proč zrovna já nemám pravé rodiče. Byla jsem v té době malá, tak jsem si domyslela věci, které malé děti nechápu. V té době jsem začala být hnusnější, našla jsem si partu, ve které existoval jenom fet, krádeže, lež, alkohol a ty nejhorší věci. V mých 10 letech jsem šla poprvé do PL. Po nástupu jsem začala brečet, ale ne po mých rodičích, ale po kamarádech. Myslela jsem si v té době, že mě rodiče nemají rádi, protože mi to nedávali najevo. Ten kdo byl špatný jsem byla vždycky já a nikde mě nebrali, když jsem chtěla něco říci, tak se ke mně otočili zády a řekli, že nemají čas. Tak jsem se přestala svěřovat a byla jsem před rodinou uzavřená do sebe, nevěděla jsem, co je láska. To však byla chyba, neboť jsem začala dělat věci, které by se nestaly, pokud bych měla vše od rodičů. Když mi bylo 13 let, tak jsem se znovu dostala do PL z důvodu předávkování. Proč? Zhroutil se mi svět. Rodiče se mnou už vůbec nebavili, už jsem byla cizí a k nim jsem už rozhodně nepatřila. Moji kamarádi se na mě vykašlali a byla jsem úplně sama. A když jste sám, tak váš život je úplně k ničemu. Jste najednou bez rodiny a skončíte na ulici bez práce, alkohol, fet a ty zlé věci. Byla jsem hloupá a neuvědomovala jsem si, jak si můžu všechno pokazit a že jsou lidi, kteří mě mohou mít rádi. Když mi bylo 15 let, skončila jsem v diagnostáku, protože škola pro mě nic neznamenalala, rodiče také a bylo to stále horší a horší. Většinou jsem jen kouřila cigarety, trávu a užívala pervitin a to až do té doby, než jsem nastoupila do dětského domova. Tam jsem potkala osobu, která mě z toho vytáhla. Byla to moje skupinová vychovatelka. Moc jí za to děkuji. Doted' mi pomáhá k práci a k mé vlastní rodině. Nebýt jí, jsem v tom pořád.“

Oblast - Rodinné prostředí (nedokončené věty)

Vztah k rodině má Adéla velmi rozporuplný. Matku vnímá jako osobu, kterou někdy ráda má a někdy ne. Otec by měl podle ní být více upřímný. Rodinu vnímá jako instituci, která jí nevěnuje dostatečnou pozornost a která jí nevěří, že by mohla být lepší. Lepší vztah má k svému blízkému okolí, kam řadí především své kamarády, s kterými tráví většinu volného času mimo rodinu. Vztah k minulosti popisuje, že byla špatným člověkem a jako pocity viny přiznává své špatné chování. Povinnosti doma, jak uvádí možná měla, ale nic doma nedělala. Za životní potřebu, která jí v rodině nejvíce chybí, uvádí, že je to láska.

Oblast naplňování životních potřeb (rozhovory)

- **Psychické potřeby** - pod pojmem životní potřeba si představuje dodělat si školu, dělat všechno proto, aby měla střechu nad hlavou (bydlení), všechno proto, aby mohla být se svou rodinou. V zařízení ví, že dodělá školu, taky ví, že musí na tom zapracovat, aby se mohla dostat domů. Na ústavní zařízení si zvykala podle jejích slov asi tři měsíce. Důvodem byl kolektiv dívek, který nebyl příliš kamarádský. Ve své skupinové vychovatelce má velkou oporu, která jí pomáhá a může se jí i svěřit se svými problémy. Důležitá potřeba, která jí v zařízení chybí, je mít více volnosti. Osoba, která jí v zařízení nejvíce schází, je přítel. Jinak v naplňování ostatních potřeb jí nic a nikdo nebrání. Rozdíl mezi životem doma a v zařízení je ten, že doma jí nikdo nic nenařizuje a v zařízení musí dělat to, co se jí řekne.
- **Emocionální potřeby** - jedná se o dívku, která je emocionálně velmi nestabilní, ale snaží se své emoce ovládat. V zařízení se necítí být ohrožená ani nemá z ničeho strach. Prostor k tomu, aby mohla vyjádřit svůj názor, uvádí, že má dostatečný a co chce, to také řekne. Za nejdůležitější osobu v životě neuvedla nikoho a sounáležitost vidí tam, kde jí berou a chápou, ale její rodina to není, přesto uvádí, že místo, kam by se mohla kdykoli vrátit, je domů. Dobrý skutek dělá především pro sebe a to tím, že si řekla, že bude lepší, aby docílila toho, co si předsevzala. Když má špatnou náladu, tak se zavře do pokoje a přemýšlí, kde je vina. Občas své emoce však neudrží, řve a hádá se. Na otázku, zda jí někdo ubližuje, odpověděla, „že nikdo“.
- **Sociální potřeby** - za své dovednosti, které může využít, je hra na kytaru. V nabídce zájmů jí nejvíce chybí podle jejích slov tancování, ale tak jak by chtěla ona, pít alkohol, kouření cigaret, drogy zajít si mimo zařízení a pobavit se. Jinak tady všechno je. Nejoblíbenější činnost, kterou zde může vykonávat, je spánek, sport, míčové hry, stolní tenis a počítač. Za dobře vykonanou práci je oceněna pochvalou a naopak dostane pokárání a pak přestupek. Svobodu při volbě aktivit na skupině vnímá tak, že po domluvě s vychovateli má možnost si činnost vybrat, za podmínky dobrého chování. Ve svém osobním volnu si nejraději píše sama pro sebe, dívá se na televizi, je na počítači nebo si hraje na kytaru. V rámci zájmových kroužků navštěvuje hudební, sportovní

a turistický. V zařízení jí nejvíce chybí alkohol, kamarádi, drogy, kouření cigaret. Kdyby mohla v zařízení něco změnit, povolila by kouření.

- **Duchovní potřeby** - za špatnou vlastnost uvádí, že je agresivní a za svoji dobrou vlastnost považuje, že umí naslouchat lidem, což zároveň považuje za pomoc lidem. V budoucnu by chtěla být vychovatelkou u malých dětí v mateřské školce, což je zároveň jejím životním snem anebo u dětí v dětském domově. V soukromí by se chtěla dobře věnovat vlastní rodině. Vzdělání je pro ni velmi důležité. Na otázku, co nebo kdo jí v zařízení vadí, odpověděla: „*Vadí mi jaké tu vaří jídla, které mi nechutnají. Jinak mi tady nikdo nevadí*“. Do budoucna se těší na to, že dokáže rodičům, že je lepší než si myslí a udělá školu, kterou si rodiče myslí, že neudělá. Smysl života vidí v tom mít dobrou práci. Budoucnost tedy vidí především ve vzdělání, dobré práci a založení vlastní rodiny. Zatím žije spíše přítomností, ale těší se i na budoucnost. V životě by chtěla dosáhnout: „*Být vychovatelkou a být lepší než je má rodina. Být upřímná, více si všímat a dávat více lásky než v naší rodině*“.

Oblast – Životní potřeby v zařízení (nedokončené věty)

K vychovatelům a k dětskému domovu má celkem kladný postoj. Vychovatele vnímá pozitivně a někteří jsou pro ni i dokonce možným vzorem. Ostatní děti považuje za stejné, jako je ona sama, které mají podobné výchovné problémy. V rámci životních potřeb uvádí velmi vágně, že jí chybí všechno. Emocionálně je velmi nestabilní. Svě emoce se snaží ovládat, ale ne vždy to dokáže, jak by chtěla. Svě emocionální potřeby má možnost eliminovat tím, že jde za osobou, které věří (kamarádka, vychovatel), nebo se začne věnovat jiné činnosti (hra na kytaru...). V zařízení se necítí být ohrožená. Ve vztahu k volnému času jí podle odpovědí nic nechybí, jen by si chtěla více užívat. Ve vztahu k činnostem jí chybí její přátelé a velmi věří ve vlastní schopnosti, kdy tvrdí, že dokáže vše. Ve vztahu k budoucnosti si plánuje, že se těší na den, kdy všem dokáže, že může být lepší. Když byla malá, tak nejvíce toužila být doktorkou.

Oblast upřednostňování a uspokojování životních hodnot a postojů (rozhovory)

● **Postoje**

- **Vzor či idol** - za vzor ze svého blízkého okolí a ani v rámci médií nemá nikoho. V zařízení je pro ni vzorem jedna skupinová vychovatelka.
- **Tolerance** - na sobě jí nejvíce vadí, že je hloupá a nechá se lehce zmanipulovat k nějaké hlouposti. Na lidech z blízkého okolí jí vadí faleš a přetvářka a především, že má pocit že doma nikomu nechybí a je jim lhostejná. Nevadí jí však, že lidé lžou, i když ví, že to je špatné. Ve světě jí vadí, když někdo ubližuje malým dětem.
- **Finance** - finanční obnos by rozdělila tak, že půlku by si nechala a půlku by dala na charitu.
- **Pocity štěstí** - v životě se cítí být šťastná.
- **Aspirace** - v životě si myslí že by mohla dokázat získat si dobrou práci a být vychovatelkou u dětí.
- **Budoucnost** - obavy z budoucna má takové, že se jí nepodaří splnit to, co si předsevzala.

- **Hodnoty** - pod pojmem životní hodnota si Adéla představuje mít práci a mít v životě někoho rád, což také považuje za nejdůležitější hodnotu a k tomu přidává ještě domov a děti. Mezi kladné hodnoty v pořadí důležitosti za sebou uvádí mít dobré zázemí (bydlení). Na Adélu nepůsobí negativně nic. Mezi negativní hodnoty řadí alkoholismus, užívání drog, krádeže a špatné vztahy. Na otázku, vyjmenuj pět věcí, na kterých ti nejvíce záleží, odpověděla, že na důvěře, lásce, práci a rodině. Adéla si v životě nejvíce cení toho, že je v ústavní výchově a že má možnost se zlepšit a až se vrátí domů, tak ti, co ji znají, tak jim může dokázat, že je lepší než dříve. Na otázku, jak si vážíš zdraví, odpověděla, že hodně. Z deseti nabídnutých možností životních hodnot podle důležitosti označila svoboda, zdraví, práce, peníze, rodina, spravedlnost, sex, pravda, krása a jídlo. Za nejvíce oceňovanou hodnotu naší společnosti považuje dle svého názoru práci. Z dalších osmi nabídnutých hodnot seřadila jednotlivé hodnoty dle stupně důležitosti následovně, na první místo dala kariéru, následuje láska, peníze, rodina, přátelé, postavení ve společnosti, fyzická přitažlivost a moc. Životním cílem je

mít práci. Nejvíce v životě jí chybí láska. Jako povolání by chtěla vykonávat vychovatelku u dětí. Kouření jí vůbec nevádí. Lež neuznává. Vztah k drogám má celkem kladný, užívala pervitin a do dneška je uživatelkou marihuany. Trestnou činnost krádeží hlavně v partě přiznává. Omlouvá to vlastní hloupostí. Z nabídnutých hodnot označila tři nejdůležitější hodnoty v tomto pořadí úspěšnost v zaměstnání, rodina a děti a zdraví. Z nabídnutých hodnot označila tři nejméně důležité hodnoty ze svého pohledu následovně-životní partner, uspokojování svých zájmů a koníčků a být užitečná druhým lidem.

Oblast - Hodnotová orientace (nedokončené věty)

Svůj postoj ke škole prezentuje Adéla jako velmi důležitý atribut k dosažení svých preferovaných životních potřeb. Jejím vzorem je vychovatel a na lidech jí nejvíce vadí, že jsou falešní. Vztah k trestnému činu popisuje z pohledu umístění v ústavní péči jako svoji vinu a uvědomuje si své částečné zavinění. Ve vztahu k dodržování pravidel a zákonů si spojuje jejich dodržování se zákazem kouření mladistvých. Vztah k drogám uvádí jako svoji slabou stránku a užívání alkoholu dle odpovědi pro ni nic neznamena. Za velkou hodnotu považuje a velmi po ní touží mít svoji rodinu, ale také tam řadí kouření marihuany, užívání alkoholu, lásku a mít přátele. Vztah k životu má celkem pozitivní, protože žít je vlastností života a za štěstí považuje mít vše, co dělá člověka šťastným. Kdyby získala větší finanční hotovost rozdělila by se s rodinou a něco by si nechala pro sebe.

5.9.5 Případová studie – Nikolas (fiktivní jméno, chlapec, 15 let)

Oblast rodinného prostředí (rozhovory)

Nikolas se v rodině cítí celkem spokojený a jako za nejbližší osobu v rodině považuje svoji sestru, s kterou je společně nyní v dětském domově. Vztahy v rodině popisuje jako uspokojivé. V rodině neexistuje osoba, kterou by neměl rád. Volný čas však s rodinou téměř netráví. Veškerý volný čas tráví se svojí přítelkyní. Když je sám doma, tak čas tráví u počítače. Povinnosti doma žádné nemá. Jeho velkým zájmem je florbal, ale především

fotbal, kterému se věnoval do 13 let. Pak, jak uvádí, skončil kvůli přítelkyni. Na otázku, jak je potrestán, když něco provede nebo naopak, když něco udělá dobře, odpověděl, že nemůže jít ven nebo nedostane kapesné. V případě pochvaly může být za odměnu déle venku. Že se nachází v ústavním zařízení způsobily problémy ve škole.

Autentická písemná prezentace dítěte o rodinném prostředí:

„V rodině se cítím být spokojený, ale kvůli škole jsem skončil tady. Nerozuměl jsem si s učiteli. Ze začátku to bylo takový, že když jsem ani nic neudělal, tak byli na mě zasedlí a potom jsem už na ně byl taky hnusný. A proč jsem se ocitl v dětském domově? Bylo to proto, že jsem se ve škole neshodl s učiteli, kteří naráželi na moji barvu pleti a že jsem se bránil. Jednoho dne jsem ve škole dostal nervy a vyhrožoval jsem učitelům že je zmlátím a týden potom, co jsem jim vyhrožoval ve škole, tak jsem se ocitl v dětském domově.“

Oblast - Rodinné prostředí (nedokončené věty)

Vztah k rodině má Nikolas velmi ambivalentní. Matka, jak uvádí, je „*skvělá*“, ale otec byl podle jeho slov „*hnusný*“. Dále uvádí, že rodina, když byl doma, tak na něj neměla čas. Většinu času tráví mimo rodinu se svojí přítelkyní. V jeho blízkém okolí mu nejvíce vadí „*feťáci, alkoholici a bezdomovci*.“ Ve vztahu k minulosti uvádí, že byl zlý, kouřil marihuanu, což také uvádí jako svoji největší chybu v životě. V rodině nemá žádné povinnosti, a také doma nic nedělá. Z životních potřeb mu v rodině nejvíce chybí celá jeho rodina (otec, matka, sourozenci, babička, teta a přítelkyně). Nejspíš tuto otázku nepochopil a vztáhl to na to, co mu chybí momentálně v ústavní péči.

Oblast naplňování životních potřeb (rozhovory)

- **Psychické potřeby** - pod pojmem životní potřeba si představuje mít práci a bydlení. Na ústavní prostředí si zvyknul velmi rychle. Nejtěžší pro něj bylo zvyknout si na to, že nemá tolik volnosti, jak byl dříve zvyklý. Vychovatelé se k němu podle jeho slov chovají dobře, v kolektivu chlapců je akceptován a má tam mezi nimi kamaráda, kterému důvěřuje. Ze strany vychovatelů je mu poskytována dostatečná pozornost

v případě, když potřebuje s něčím pomoci či poradit. Nejdůležitější potřeba, která mu chybí, je větší volnost. Jinak uvádí, že mu nic nebrání v naplňování svých potřeb. Osoba, která mu v zařízení nejvíce chybí, je na prvním místě přítelkyně a rodina. Život v zařízení a v rodině se podle něj liší v tom, že doma nemusí dělat nic a v zařízení musí všichni dělat všechno.

- **Emocionální potřeby** - emocionálně působí Nikolas velmi vyrovnaně, i když dle anamnézy má za sebou velké problémy s zvládnutím svých emocí a to především ve školním prostředí. V ústavním zařízení dle odpovědí se necítí být nijak ohrožený a vždy má možnost vyjádřit, když je potřeba, svůj názor. Nejdůležitější osobou v životě je pro něho přítelkyně a má pocit sounáležitosti, že někam patří. Místo, kam se může kdykoliv vrátit, je u jeho přítelkyně a pak je to až rodina. Za dobrý skutek považuje to, že se snaží bránit slabší lidi. Když má špatnou náladu, tak své emoce tlumí tím, že poslouchá písničky. Nemá pocit, že by mu v zařízení někdo ubližoval.
- **Sociální potřeby:** - své dovednosti využívá především tím, že může hrát fotbal. V nabídce zájmů mu nechybí nic mimo větší volnosti. Nejoblíbenější činností je fotbal a florbal. Když má dobré chování, dostane pochvalu, za špatné chování dostane přestupek. Svobodu při volbě aktivit vnímá celkem pozitivně, kdy uvádí, že si mohou vybrat, co chtějí dělat, a svůj volný čas dle vlastního výběru by nejraději trávil na volných vycházkách. Jinak svůj volný čas tráví na počítači, sleduje filmy na počítači a na hřišti. Zájmové kroužky nenavštěvuje žádné a nejvíce mu v zařízení chybí svoboda. Na otázku, co by v zařízení změnil, kdyby mohl, odpověděl: „*Nevím, nic. Tady je všechno*“.
- **Duchovní potřeby** - ze špatných či dobrých vlastností neuvádí žádnou, neboť si není žádné vědom. Rád by se vyučil číšníkem. Vzdělání je pro něho důležité. Druhým pomáhá tím, že chrání slabší. V zařízení mu nic a nikdo nevádí. Od budoucnosti nic neočekává, ale raději by byl už doma. Smysl život má, ale nedokáže popsat, v čem ho vidí on. Do budoucnosti plánuje, aby se vyučil. V životě ještě nemá představu, jak by se měl uplatnit, ale jeho životním snem je být slavným fotbalistou a v soukromém životě by si chtěl založit svoji vlastní rodinu. Žije však zatím spíš přítomností.

Oblast – Životní potřeby v zařízení (nedokončené věty)

Vztah k vychovatelům v zařízení má Nikolas velmi kladný a v dětském domově se naučil většímu sebeovládání v interpersonálních vztazích. Jako potřebu, která mu nejvíce chybí uvádí svoji přítelkyni. Uspokojování svých emocionálních potřeb kompenzuje jinými činnostmi. Své emoce celkem dokáže ovládat a má je pod kontrolou a v případě potřeby využívá možnosti porady s vychovatelem. Dále uvádí, že by chtěl více času trávit fotbalem a na počítači. Ve vztahu k vlastním schopnostem věří tomu, že se dokáže vyučit. Jeho největším přáním je stát se fotbalistou, ale ví, že někdy může nastat den, kdy přestane fotbal hrát.

Oblast upřednostňování a uspokojování životních hodnot a postojů (rozhovory)

● **Postoje**

- **Vzor či idol** - za vzor z blízkého okolí v rodině nebo v zařízení nemá nikoho. Ze slavných osobností je to fotbalista Ronaldo.
- **Tolerance** - k sobě je velmi tolerantní a nic mu na sobě nevadí. Na lidech z blízkého okolí mu vadí hádky a celkově ve světě mu vadí rasismus. Co mu nevadí na druhých lidech, i když ví, že je to špatné, odpověděl, že neví.
- **Finance** - za 20 tisíc korun by si za půlku koupil oblečení a půlku by dal mámě. Kdyby měl milion, tak by je do něčeho investoval.
- **Pocity štěstí** - v životě se cítí být šťastný.
- **Aspirace** - v životě by chtěl dokázat, aby se mohl co nejdříve vrátit domů.
- **Budoucnost** - obavy z budoucnosti nemá. Má strach ze smrti.

- **Hodnoty** - pod pojmem životní hodnota si Nikolas představuje mít dobrou práci, ale za nejdůležitější hodnotu považuje vzdělání. Mezi kladné hodnoty v pořadí důležitosti za sebou uvádí vzdělání, rodinu, zdraví, bydlení a mít dobrou práci. Co působí negativně na Nikolaje, napsal, že neví. Mezi negativní hodnoty řadí války, zabíjení a rasismus. Na otázku, vyjmenuj pět věcí, na kterých ti nejvíce záleží odpověděl Nikolas, že na rodině, oblečení a na přítelkyni. Nejvíce si v životě cení být zdravý. Na otázku, jak si vážíš zdraví, odpověděl, že hodně. Z deseti nabídnutých možností životních hodnot podle důležitosti označil zdraví, rodina, práce, svoboda, peníze, spravedlnost, pravda, jídlo,

krása a sex. Za nejvíce oceňovanou hodnotu naší společnosti považuje dle svého názoru práci a vzdělání. Z dalších osmi nabídnutých hodnot seřadil jednotlivé hodnoty dle důležitosti následovně, na první místo dal rodina, láska, peníze, kariéra, fyzická přitažlivost, přátelé, postavení ve společnosti a moc. Životním cílem je mít vzdělání, vlastní rodinu a být zdravý. Nejvíce v životě mu chybí svoboda. Chtěl by se vyučit číšníkem. Ke kouření je tolerantní, i když uvádí, že je to nezdravé. Lež preferuje v rámci výslechu na policii. Vztah k drogám má negativní, jak přiznává, nemá s nimi žádnou zkušenost. Vztah k trestné činnosti nedokáže vysvětlit. Má za sebou trestnou činnost krádeže. Z nabídnutých hodnot označil tři nejdůležitější hodnoty v tomto pořadí-zdraví, rodina a děti, plat a další příjmy. Z nabídnutých hodnot označil tři nejméně důležité hodnoty ze svého pohledu následovně-uspokojování svých zájmů a koníčků, pravda a poznání a zajímavá práce.

Oblast - Hodnotová orientace (nedokončené věty)

Postoje a vztah k hodnotám má Nikolas celkem ujasněné v souladu s celospolečenským míněním. Vztah ke škole začíná chápat jako velmi důležitou potřebu. Naučil se v dětském domově rozlišovat, co je zlé a dobré. Mezi zakázané činnosti v rámci dodržování pravidel a zákonů považuje krádeže a prodávání drog. Vztah k drogám a alkoholu má negativní. Nejvíce touží v životě stát se fotbalistou a jeho největším vzorem je v tomto sportu Ronaldo. Za hodnotu bez které se v životě nikdy neobejde, jsou cigarety. Vztah k životu má pozitivní a být šťastný je pro život podle něho to nejdůležitější. Na lidech mu nejvíce vadí faleš. V případě získání vyšší finanční částky by půlku dal mámě a za půlku by si pro sebe pořídil věci.

5.9.6 Případová studie – Jessica (fiktivní jméno, dívka, 15 let)

Oblast rodinného prostředí (rozhovory)

Rodinu popisuje velmi pozitivně, v rodině je spokojená. Uvádí, že má všechny členy v rodině ráda a v rodině ji nic nechybí. Volný čas tráví jak s rodinou, kdy dělají neustále nějaké oslavy,

chodí do kina, ale také s kamarády venku, chodí do kina, do restaurace, kouří, někdy popíjí alkohol na diskotékách a tak. Volný čas rozděluje mezi rodinu a kamarády. Čas, když je sama doma, tráví spíše pasivně na počítači, dívá se na televizi a někdy uklízí. Uvedla, že ještě nepřečetla žádnou knihu. Doma jí nic nenařizují ani ji netrestají, když ji chválí, tak jí koupí všechno co chce. Zájmové kroužky nenavštěvovala žádné, vyjma kroužku keramiky ve školce nebo v první třídě.

Autentická písemná prezentace dítěte o rodinném prostředí:

„Máme velkou rodinu a mám ji moc, mocinky ráda. Pořád děláme velké oslavy. Pořád mi moje máma a můj táta kupují něco nového. Prostě si nemůžu stěžovat až na to, že jsem v dětském domově. Moje životní chyba byla, že jsem se nechala ovlivnit špatnou partou a naváděli mě k špatným věcem. Neuvědomila jsem si, že dělám špatnou věc, dokud jsem neskončila v Německu ve vězení. Od té doby si vážím svobody a všechno ostatní vnímám jinak.“

Oblast - Rodinné prostředí (nedokončené věty)

Vztah k rodině a rodinnému prostředí má Jessica velmi pozitivní. Matku i otce hodnotí ve vztahu k ní velmi kladně, kdy jí věnují velkou pozornost. V jejím blízkém okolí není nic, co by jí vadilo nebo někdo, kdo by jí vadil. Volný čas doma tráví jak s rodinou, tak s kamarády venku. V minulosti dle svých slov hodně zlobila a jako svoji největší chybu uvádí, že skončila v dětském domově. Vztah k povinnostem doma chápe ve smyslu, že musí být hodná, musí poslouchat a pomáhat. Jako největší životní potřebu, která jí doma chybí, je kouření cigaret.

Oblast naplňování životních potřeb (rozhovory)

- **Psychické potřeby** - pod pojmem životní potřeba si představuje vzduch, dýchání, jídlo, spánek, zábavu, peníze, štěstí, počítač, telefon a rodinu. Na ústavní prostředí, jak tvrdí, si ještě zcela nezvykla. V zařízení má pocit, že není pro své okolí nějak důležitá, ale přiznává, že když potřebuje poradit, tak se obrátí na vychovatele, kteří se celkem zajímají a dokáží pomoci. Mezi nejbližší a nejdůležitější osobu v zařízení považuje

vychovatelce a kamarádku. V zařízení se jí nejvíce stýská po mamě. Hlavní rozdíl v pobytu doma a v zařízení vidí v tom, že v zařízení má málo volnosti. Mezi potřeby, které jí nejvíce v zařízení chybí, jsou svoboda, rodina, cigarety, zábava. S tím souvisí další otázka, zda je něco nebo někdo, kdo jí brání v uspokojování životních potřeb, tak odpovídá, že jí chybí více volnosti a v tom jí brání tenhle ústav a nemůže tady kouřit. Dále jí v tom brání lidi, kteří jí nařídili ochrannou výchovu, a pracovníci ústavu.

- **Emocionální potřeby** - Jessica se cítí být vzhledem k tomu, že má nařízenou ochrannou výchovu, nejvíce ohrožená tím, že by nejela domů, kde si může zakouřit a z toho má pak velké nervy a brečí. Jinak osobně cítí, že prostor na vyjádření svého názoru má dostatečný. Za nejdůležitější osobu v životě uvádí sebe a pak celou rodinu. Rodinu chápe jako místo, kde jí mají rádi a také kam se může kdykoliv vrátit. Když jí někdo ubližuje z dívek, tak jim to vrátí. Vychovatelé jí ubližují tím, že jí nenechají kouřit. Dobré skutky vidí v tom, že lidem říká, ať nebrečí.
- **Sociální potřeby** - mezi dovednosti, které může v zařízení využít, patří sport, ale zároveň dodává, že doma vůbec nesportuje. Na otázku, co jí v nabídce zájmů nejvíce chybí odpověděla: „*Kouření, diskotéky (tam můžete všechno, kouřit, alkohol, zajímavý lidi a tady jen můžete tančit a to není ono).*“ Mezi nejoblíbenější činnost, kterou může v zařízení provádět, je počítač a ráda uklízí. Za dobře vykonanou práci je chválena, za špatné chování následuje omezení některých výhod např. počítač. Při volbě aktivit na skupině má možnost někdy zasahovat a někdy ne. Volný čas dle vlastního výběru by trávila tím, že by kouřila, byla by pořád venku a měla by u sebe nepřetržitě telefon. V rámci osobního volna tráví nejvíce času na počítači (face book – chatování). Ze zájmových kroužků navštěvuje hudební kroužek. V zařízení jí nejvíce chybí kouření, rodina a domov. Kdyby mohla v zařízení něco změnit, bylo by to opět kouření a aby mohla chodit častěji na vycházky a aby se zlepšilo chování dětí.
- **Duchovní potřeby** - za špatnou vlastnost uvádí, že dříve hodně kradla, za dobrou vlastnost uvádí, že je hodná. Chtěla by se vyučit kuchař – číšník anebo být barmankou. Vzdělání pro ni dříve důležité nebylo, teď však uvádí, že je důležité. Druhým pomáhá tím, že je na ně milá a když pěkně poprosí, tak jim pomůže nebo jim něco dá. Nikdo a nic jí v dětském domově nevádí. Od budoucnosti nejvíce očekává, že přijde den, kdy

už bude doma, bude chodit do školy, později bude pracovat, bude mít vlastní rodinu, děti a bude si užívat. Životním snem je být doma a mít šťastný život. Zároveň dodává, že by chtěla být slavná a dosáhnout velkých úspěchů např. jako advokátka. Žije spíše přítomností, když je v ústavu, tak se těší, až bude doma, a když je doma, tak se těší na všechno.

Oblast – Životní potřeby v zařízení (nedokončené věty)

Vztah k vychovatelům má Jessica velmi ambivalentní a v dětském domově přiznává, že se jí moc nelíbí. Ve vztahu k potřebám jí nejvíce chybí „*svoboda, rodina, cigarety, no prostě všechno.*“ Své emoce vyjadřuje většinou tím, že brečí, když se cítí být v úzkých, tak podporu čeká od rodiny, když má vztek, musí si zapálit. Bojí se budoucnosti. Ve vztahu k činnostem jí nejvíce chybí svoboda. Ve vztahu ke svým schopnostem si myslí, že dokáže všechno. Ve vztahu k volnému času by čas trávila doma s rodinou, nebo by byla venku s kamarády (otázka však byla směřována na volný čas v zařízení). O budoucnosti přemýšlí tak, že přijde den, kdy se bude muset postarat sama o sebe a nebude se spoléhat stále na rodinu. Když byla malá, tak chtěla být „*prezidentem Ameriky.*“

Oblast upřednostňování a uspokojování životních hodnot a postojů (rozhovory)

● **Postoje**

- **Vzor či idol** - uvádí, že vzory, s kterými by se mohla ztotožnit, nemá žádné.
- **Tolerance** - k sobě je velmi tolerantní, neboť jí na sobě nic nevadí. Na druhých lidech jí vadí, že jsou někteří tzv. cituji: „*blbí* „. Na světě jí nejvíce vadí, že jsou zařízení pro ústavní výchovu, nemůže se tam kouřit, a jsou na světě zlí lidé.
- **Finance** - za 20 tisíc korun by si užívala s kamarády, koupila by si oblečení a půlku by dala mámě.
- **Pocity štěstí** - v životě se cítí být šťastná.
- **Aspirace** - v životě si myslí, že by mohla dokázat všechno, např. udělat si školu s maturitou, kdyby ovšem chtěla.

- **Budoucnost** - na otázku, z čeho má do budoucna strach, odpověděla: „*Z toho, že budu tady nebo že budu někde zavřená ve vězení, že se mi zhroutlí život a nebudu mít peníze a tak.*“
- **Hodnoty** - pod pojmem životní hodnota si Jessica představuje zdraví, rodina, kouření cigaret, štěstí, což je pro ni zároveň i nejdůležitějšími hodnotami spolu se zábavou. Mezi kladné hodnoty v pořadí důležitosti za sebou uvádí zdraví, štěstí, lásku a kouření. Na Jessicu působí negativně uživatelé drog. Mezi negativní hodnoty řadí smůlu, vraždy, užívání drog a zákaz kouření ve školských zařízeních. Na otázku, vyjmenuj pět věcí, na kterých ti nejvíce záleží, odpověděla, že na vlasech, oblečení, na penězích, na cigaretách, na rodině a na hudbě. Jessica si nejvíce cení a váží svého vlastního života. Na otázku jak si vážíš zdraví odpověděla, že moc. Z deseti nabídnutých možností životních hodnot podle důležitosti označila-svoboda, zdraví, rodina, peníze, pravda, spravedlnost, sex, krása, práce, jídlo. Za nejvíce oceňovanou hodnotu naší společnosti považuje dle svého názoru peníze. Z dalších osmi nabídnutých hodnot seřadila jednotlivé hodnoty dle stupně důležitosti následovně, na první místo dala rodinu, dále přátele, lásku, peníze, postavení ve společnosti, kariéru a moc. Jejím životním cílem je být slavná. Nejvíce v životě jí chybí cigarety. Chtěla by se vyučit barmankou. Kouření jí nevadí, je to, jak uvádí, celý její život. Lež preferuje v případě, aby neublížila druhým lidem. Vztah k drogám má takový, občas si zakouří marihuanu. Trestnou činnost krádeží přiznává a omlouvá to vlastní hloupostí. Z nabídnutých hodnot označila tři nejdůležitější hodnoty v tomto pořadí-zdraví, rodina a děti a svoboda. Z nabídnutých hodnot označila tři nejméně důležité hodnoty ze svého pohledu následovně-demokracie, rozvoj vlastní osobnosti a mír a život bez válek.

Oblast - Hodnotová orientace (nedokončené věty)

Vztah ke škole hodnotí Jessica nyní jako něco, co je pro život důležité. Ve vztahu k trestnému činu si je vědoma své vlastní viny tím, že se dopouštěla trestného činu krádeže a tím i vyjadřuje svůj nevyjasněný vztah k pravidlům a zákonům. Vztah k drogám klasifikuje jako něco špatného, ale k užívání alkoholu je velmi benevolentní i v případě mladistvých, kdy v tom nevidí nic špatného. Ve vztahu k hodnotám se neobejde bez cigaret a rodiny. Největším

vzorem je pro ni slavná zpěvačka Jenifer Lopez. Není tolerantní k lidem, kteří jsou rasisti. Myslí si, že život je těžký a být šťastná je pro ni nepopsatelný pocit. Kdyby měla větší finanční hotovost, tak by ji utratila bez konkrétnějšího vysvětlení.

5.9.7 Shrnutí interpretace z rozhovorů - rodinné prostředí

Interpretace hodnocení vychází ze subjektivního pohledu tak, jak to vidí a vnímají děti z výzkumného souboru. V oblasti rodinného prostředí jsme si vyčlenili kategorie, v kterých se objevovaly nejčastěji shodné odpovědi a tudíž stojí za to se jim věnovat. Jedná se o kategorie vztah k rodině, volný čas, volný čas s rodinou, povinnosti v rodině, zájmové kroužky, nerespektování autorit, tresty a odměny.

Vztah k rodině – rodinné vztahy popisují v některých případech jako pozitivní (Karolína, Nikolas, Jessica) a v některých případech jako negativní, někdy až velmi nepřijatelné. (Denisa, Adéla, Julie). V našem šetření to vychází půl na půl.

Volný čas – v trávení volného času odpovídali všichni dotazovaní shodně a to tak, že většinu nebo téměř celý svůj volný čas tráví mimo rodinu pasivním, konzumním způsobem s kamarády venku, na diskotékách, popíjením alkoholu, kouřením cigaret, experimentováním s návykovými látkami, což samozřejmě něco vypovídá o vztahu k rodině a jejich vztazích. I tady se ukazuje, jak velmi pasivně tráví samotné děti svůj volný čas, když jsou samy doma. Velmi rozšířeným fenoménem jsou sociální sítě (počítač), kde pět z šesti dětí odpovědělo, že tak tráví většinu svého volného času a pak následuje sledování televize.

Volný čas trávený s rodinou – většinou děti uváděly, že volný čas s rodinou téměř netráví a když tak jen minimálně např. návštěvou kina, procházky, oběd v restauraci, ve městě, na zahradě, oslavy v rodině. Všechny tyto zájmy jsou zaměřeny na vlastní (hédonistické) uspokojení.

Povinnosti v rodině – víceméně minimální nebo vůbec žádné. Ve dvou případech nebyly povinnosti žádné a ostatní nejvíce uváděli za svoji povinnost uklízení, vynášení koše nebo umývání nádobí.

Zájmové kroužky – ve dvou případech byla úplná absence zájmových kroužků. V některých případech, kdy byly zájmy provozovány, tak se jednalo o kroužky keramiky, vaření, výtvarný, mažoretky, fotbal, florbal, koně hra na kytaru. Tyto kroužky byly provozovány většinou v raném věku, kdy s přibývajícím věkem docházely k výchovným problémům a benevolencí ze strany rodičů, u dětí docházelo ke ztrátě zájmu tyto kroužky dále navštěvovat.

Nerespektování autorit – z odpovědí bylo patrné, že většina odpovídajících měla problém s respektováním autorit v rodině. Toto nerespektování autorit se většinou projevovalo v rodinách, které se do určité míry snažily funkci rodiny plnit a měly na své ratolesti určité povinnosti. V případech, kde povinnosti vyžadovány nebyly, tak tyto děti popisují vztahy k rodině velmi pozitivně a tudíž nemají důvod být s rodinou v žádném konfliktu.

Tresty a odměny – tam, kde se projevuje benevolentní výchova, jsou spíše jen odměny a tresty vesměs žádné. V případě nesplnění určité povinnosti většina dětí uváděla, že jim je odebráno nebo sníženo kapesné.

5.9.8 Shrnutí interpretace z rozhovorů - naplňování životních potřeb v zařízení

Interpretace hodnocení vychází ze subjektivního pohledu tak, jak to vidí a vnímají děti z výzkumného souboru. V oblasti naplňování životních potřeb jsme si vyčlenili kategorie, ve kterých se objevovaly nejčastěji shodné odpovědi a tudíž stojí zato se věnovat její interpretaci více podrobněji. Je však potřeba říci směrem k vytvářeným kategoriím, že nejsou v rámci jednotlivých podskupin životních potřeb stejné, což je dáno vždy trochu jiným charakterem a obsahem.

● **Psychické potřeby**

- **Kategorie adaptace** - v oblasti psychických potřeb je patrné, že adaptace na ústavní prostředí je u zkoumaného vzorku velmi variabilní a je dána individuálními předpoklady, mírou adaptability každého jedince, která vychází z předešlých životních zkušeností.

- **Kategorie životní potřeby** - životní potřeby vidí každý v jiném a velmi odlišném rozměru. Pod pojmem životní potřeba si představují většinou rodinu, bydlení, volnost, práci, vzdělání, kamarády ale také sociální síť (Face book) a především kouření cigaret.
- **Kategorie naplňování životních potřeb** - v rámci naplňování životních potřeb se dle odpovědí ukázalo, že ve své podstatě z pohledu pozitivního osobnostního rozvoje dětí jsou jejich potřeby naplňovány. V oblasti neuspokojování potřeb z jejich pohledu se nejčastěji vyskytovaly odpovědi, které jsou neakceptovatelné společností jak z pohledu zákona, tak i charakterem daného zařízení. Jedná se na prvním místě především o potřebu kouření cigaret (též Marihuany), což je častým fenoménem, který se prolíná celým tématem šetření. Na druhém místě se řadí potřeba volnosti a svobody a až na třetím místě se objevuje potřeba rodiny.
- **Kategorie vztahová** - v kategorii vztahových vazeb se ukázalo, že některé děti inklinují spíše k pozitivním vzbám ke svým vychovatelům než ke svým vrstevníkům a některé děti spíše preferují vztahy se svými vrstevníky. V některých případech byl vychovatel označován jako nejdůležitější osoba pro dotazovaného v zařízení, stejně jak pro někoho jiného to byl zase kamarád či kamarádka. Ukázalo se, že ústavní prostředí umožňuje vytváření pozitivních a někdy i z pohledu dětí méně pozitivních interakcí, které se ve vytváření vztahů odráží.
- **Kategorie podnětné prostředí** - v kategorii podnětného prostředí se vyskytla celková shoda v odpovědích u všech dotazovaných, kdy uvádí, že ve většině případů je jim vždy poskytnuta a věnována dostatečná pozornost a opora ze strany vychovatele v případě rady a pomoci řešit daný problém.
- **Kategorie ústavní výchova versus rodinné prostředí** - hlavní rozdíl mezi ústavní výchovou a přirozeným prostředím v primární rodině vidí většina dotazovaných v menší volnosti a větší disciplinovanosti v rámci výchovy, vzdělávání a volnočasových aktivit. Většina odpovědí zněla ve smyslu, „že v zařízení se musí poslouchat a doma si vesměs mohou dělat co chtějí“, což potvrzuje výsledky

benevolentnosti a nepodnětného prostředí ve výchově dětí v rodinách získané v rodinné a sociální anamnéze výzkumného souboru.

- **Kategorie blízká osoba** - na otázku, která osoba jim v zařízení nejvíce chybí, odpovídali většinou: rodina, sourozenci, přítel atd.

- **Emocionální potřeby**

- **Kategorie bezpečí** - v oblasti naplňování emocionálních potřeb se všichni dotazovaní shodli v tom, že se žádným způsobem necítí být v zařízení jakkoli ohroženi, že by jim bylo ubližováno, nebo že by měli z něčeho strach a emocionálně byli frustrováni. Svě emoce v případě vzteku ventilují velmi rozdílně a s různou mírou intenzity. Shodným bodem je snad jen to, že se v době špatného rozpoložení izolují od společnosti vrstevníků a vychovatelů. Opět zde však zazněla jedna odpověď, kdy se dotazovaný cítí ublížený tím, že mu vychovatelé brání v kouření cigaret.
- **Kategorie sounáležitosti** - v kategorii sounáležitosti a potřeby někam patřit, odpovídali všichni dotazovaní celkem shodně. Nejčastěji označovali rodinu jako místo, kam se mohou kdykoliv vrátit. Ve dvou případech byla zase obráceně rodina to poslední místo, kde by, alespoň podle jejich odpovědí, hledali pochopení. Je zde potřeba ale upozornit na určité zkreslení odpovědí, kdy na některé otázky se stejným obsahem ale s mírnou záměnou slov odpovídali odlišně.
- **Kategorie důležitá osoba** - v oblasti vztahů z pohledu nejdůležitější osoby v jejich životě odpovídali velmi různorodě a někdy i v rozporu s tím, jak odpovídali na předešlé otázky. Za nejdůležitější osobu ve svém životě buď neoznačili nikoho, nebo to byla matka, přítelkyně či babička.
- **Kategorie autonomie projevu** - co se týká prostoru na vyjádření svého vlastního názoru došlo celkem ke shodě u všech dotazovaných, kteří se vyjádřili většinou pozitivně a v tomto ohledu nejsou nijak frustrováni a omezováni.

- **Sociální potřeby**

- **Kategorie využití dovedností** - v kategorii naplňování sociálních potřeb z pohledu využití svých dovedností všichni dotazovaní odpověděli celkem shodně, že své dovednosti mají možnost v zařízení využít.
- **Kategorie změn** - v kategorii změn, kdy na otázku, co by v zařízení změnily, se nejčastěji objevovaly odpovědi: povolit kouření, každý den volné vycházky a aby se zlepšilo chování některých dětí. V jednom případě zazněla odpověď, že není potřeba nic měnit.
- **Kategorie naplňování potřeb** - v kategorii naplňování potřeb z pohledu nabídky zájmů v rámci trávení volného času se opět nejčastěji objevovaly odpovědi typu: kouření cigaret, svoboda a větší volnost, užívání alkoholu, drogy, diskotéky a snowboard. Jinak dle odpovědí se lze domnívat, že jim nic smysluplného v zařízení nechybí, až na výše zmiňované atributy. Dle tohoto výčtu si lze udělat obrázek o tom, jakým směrem se ubírá hodnotová orientace dotazovaných a jaké preferují potřeby. Na druhou stranu to vypovídá o tom, že co se týká uspokojování sociálních potřeb z pohledu nabídky smysluplných aktivit v zařízení, nemají pocit, že by nějakým způsobem byli frustrováni a jejich potřeby tak nebyly naplňovány.
- **Kategorie autonomie ve volbě činností** - v kategorii svobody ve výběru a zásahu do činností mají ze svého pohledu dle odpovědí celkem značnou možnost ovlivnit v rámci určitého bloku volbu konkrétní činnosti.
- **Kategorie volný čas** - volný čas dle svých vlastních představ by většina dotazovaných trávila venku mimo zařízení s možností kouření cigaret, jen tak se procházet, zajít do kina a pobavit se. V rámci kategorie trávení volného času se odpovědi na otázku, jaká je jejich nejoblíbenější činnost v zařízení, různí. Nejčastější provozují činnosti na sociálních sítích, sportovní činnosti, sledování filmů, malování, zpěv a tanec. Dle odpovědí na otázku navštěvování zájmových

kroužků se ukázalo, že děti spíše preferují volnější zábavu než zábavu strukturovanou.

- **Duchovní potřeby**

- **Kategorie plánování budoucnosti** - v oblasti duchovních potřeb jsme se zaměřili u dětí na budoucnost, co od ní očekávají a jak si ji dle svých představ plánují a zda si ji vůbec plánují. Od budoucnosti většinou očekávají, že si založí vlastní rodinu, zařídí si vlastní bydlení, vyučí se v nějakém oboru, budou pracovat a žít normální život. Svoji budoucnost však zásadně neplánují, dle odpovědí žijí spíše přítomností a těší se na to, co v budoucnosti přijde, což je většinou spojené se zrušením ústavní výchovy a návratem do svého přirozeného prostředí
- **Kategorie smysl života** - další kategorií v oblasti duchovních potřeb byla kategorie, která se zabývala, v čem vidí dotazovaní smysl života. Většinou se shodli, že život smysl má, ale odpovědi byly různorodé a každý viděl smysl života v něčem jiném nebo to nedokázali vlastními slovy vyjádřit a pojmut. Smysl života vidí v rodině, lásce, práci, vztazích, zábavě a mít štěstí a peníze.
- **Kategorie profesní** - v rámci profesní kategorie se většina dotazovaných shoduje v tom, že by se chtěli vyučit v nějakém oboru, nebo v rámci životních snů dokonce být herečkou, slavným sportovcem či vychovatelkou v dětském domově.
- **Kategorie vzdělání** - vzdělání vnímají jako důležité z pohledu, aby měli práci a mohli žít normální život, ale zároveň přiznávají, až na jednu výjimku, že se moc neučí nebo že se dříve neučili.
- **Kategorie vlastností** - v kategorii špatné a dobré vlastnosti, které na sobě vnímají samotné děti, se objevují také velmi různorodé odpovědi. V kategorii špatných vlastností je to např. vulgární mluva, drzé chování, lenost, tvrdohlavost, agresivita, krádeže. V kategorii dobrých vlastností je to např. poskytnutí pomoci, umění naslouchat, být hodný/á a chápavý/á.

- **Kategorie tolerance** - v kategorii tolerance odpovídaly děti na otázku, co nebo kdo jim v zařízení nejvíce vadí. Nejčastější odpověď byla, že nikdo a na druhém místě to bylo chování některých dětí.

5.9.9 Shrnutí interpretace rozhovorů – oblast životních hodnot

Shrnutí celkové interpretace odpovědí v oblasti životních hodnot zkoumaného vzorku jsme rozdělili na dvě části. Na oblast postojů ve vztahu k sobě samému a na oblast již konkrétních preferovaných životních hodnot.

- **Postoje** - mladí lidé se velmi často ztotožňují se slavnými osobnostmi z oblasti kultury nebo sportu. I v našem výzkumu se víceméně potvrdilo a ukázalo to, jak velký vliv mají média na mladé lidi. Je zajímavé, že vzory ze svého blízkého okolí rodiny a přátel jsou méně časté. Nejčastějším vzorem podle odpovědí dotazovaných v ústavním zařízení je vychovatel nebo nikdo. Co se týká tolerance k sobě samému, buď jsou se sebou spokojeni a nic jim na sobě nevadí, nebo se jedná o určité zlozvyky, osobní vzhled či chování. Na lidech z blízkého okolí jim nejvíce vadí lež, faleš, hádky, pomlouvání a přetvářka. Z globálního pohledu jim nejvíce obecně vadí války, experimenty na zvířatech, rasismus, ale také např. lhostejnost rodičů k dětem. Z odpovědí taktéž vyplynulo, že dokáží být tolerantní k negativním projevům chování, pokud nesměřují přímo na jejich osobu např. šikana, lež či vulgarismy. S finanční hotovostí by skupina dotazovaných, která má vcelku pozitivní vazbu na rodinu naložila tak, že půlku by použila pro své potřeby a půlku dala rodině. Druhá skupina, která byla menší, by finance použila pro sebe nebo na charitu. Vztah k životu má většina dotazovaných vcelku pozitivní a cítí se být šťastnými. V oblasti životních aspirací si většina dotazovaných chce dokázat, že se vyučí v nějakém oboru a získají dobrou práci. V oblasti životních snů a přání však někteří míří daleko výš, kdy jejich aspirace jsou vyšší než jejich momentální schopnosti a možnosti. Obavy z budoucnosti se většinou týkaly existenčních problémů, např. nedostatek peněz, bydlení (bezdomovectví), vězení, nemoci, smrt a válka.

- **Hodnoty** - pod pojmem životní hodnota si dotazovaní představují většinou takové hodnoty, které jsou společností akceptovatelné, ale i takové, které jsou akceptovatelné již méně. Ze svého pohledu považují za hodnotu mít fungující rodinu, mít dobrou práci, lásku, spravedlnost, zdraví, peníze, být šťastný/á a cigarety. Především hodnota rodiny je hodnotou, která u většiny dotazovaných bohužel absentuje a o to více se stává jejich cílem a přáním. Za nejdůležitější hodnotu považuje většina dotazovaných rodinu, práci, vzdělání, lásku, zábavu a cigarety. Mezi kladné hodnoty řadí nejčastěji rodinu, zdraví, práci, vzdělání, bydlení, ale i cigarety. Z negativních hodnot považují za velmi špatné hodnoty zabíjení, války, rasismus, chudobu, korupci, drogy, alkohol, krádeže, špatné chování a také, že není povoleno kouření v ústavním zařízení. Na otázku vyjmenuj pět věcí na, kterých ti v životě nejvíce záleží se opět nejvíce objevovala sjednocující odpověď, že je to především rodina. Další jmenované atributy již byly velmi rozdílné, např. počítač, cigarety, oblečení, peníze, neužívat drogy a nepít alkohol, láska aj. Nejvíce si v životě cení rodiny, zdraví, života a možnosti se změnit. Když měli možnost vyjmenovat pět hodnot a seřadit je podle stupně důležitosti, tak byly odpovědi různé a málo sjednocující, ale v celkovém kontextu se potvrzuje, že je to především rodina, práce, vzdělání, zdraví, štěstí, přátelé, zábava a cigarety. Hodnoty zdraví si všichni velmi cení a staví ji v žebříčku hodnot vysoko. Z deseti předložených hodnot je seřadili podle důležitosti nejčastěji tak, že na prvním místě se umístila hodnota zdraví, na druhém rodina a na třetím shodně spravedlnost, svoboda a práce, na čtvrtém pravda. Na posledním místě to byla nejčastěji krása, sex a jídlo. Z pohledu dotazovaných je nejvíce společností oceňována hodnota práce, vzdělání a hodnota peněz. Z dalších hodnot nejčastěji označovali dle důležitosti na prvním místě rodinu, dál lásku, přátele a peníze. Za nejméně důležitou hodnotu považují postavení ve společnosti a moc. V rámci životních cílů byly odpovědi různorodé, ale celkem korespondující s celým průběhem jednotlivých rozhovorů u dotazovaných. Nejvíce jim chybí rodina, dál svoboda, láska a cigarety. Při odlišně položené otázce se ukázalo, že na prvním místě je to rodina, dále vzdělání a práce. Všichni se celkem shodli v profesní oblasti, že by se chtěli vyučit v určitém učebním oboru. V oblasti názoru na kouření cigaret panuje velká shoda. Všichni mají ke kouření kladný vztah, i když někteří přiznávají, že je to nezdravé

a špatné. Potřebu lhát vnímají především z pohledu, aby druhému neublížili a to především ve spojení s výslechem na policii či ve vězení. Jedná se nejčastěji o tzv. „bonzování“, které je pro většinu dotazovaných nepřijatelné a považují to za podraz na svého kamaráda. Ke drogám má opět většina dotazovaných velmi kladný a benevolentní vztah. Všichni mají zkušenost s užíváním návykových látek. Někdo pouze v rámci experimentu, většina však přiznává, že jsou častými uživateli a řadí to na úroveň běžného kouření cigaret. Ve vztahu k trestné činnosti má většina dotazovaných zkušenost s krádežemi, i když jsou si vědomi, že je to nesprávné. Většinou se sami omlouvají, že to dělali z blbosti či pro větší status v partě. Z deseti předložených hodnot, kdy měli vybrat tři dle stupně důležitosti, označili nejčastěji zdraví a rodinu. Naopak tři hodnoty, které jsou pro ně nejméně důležité označili, nejčastěji uspokojování svých zájmů a koníčků, mít zajímavou práci a být užitečný druhým lidem.

5.9.10 Shrnutí interpretace projektivní techniky nedokončených vět

- **Rodinné prostředí**

- **Kategorie vztahu k rodinným vazbám** - se zjištěná data získaná z rozhovorů shodují i v rámci této projektivní techniky a ukázala na to, že vztahy v rodině jsou z pohledu dotazovaných velmi ambivalentní, negativní a rozporuplné.
- **V kategorii vztahu k minulosti a pocitům viny** - až na jednu výjimku se u dotazovaných objevuje částečná sebereflexe svého chování a připouštění si i vlastní viny.
- **V kategorii využívání volného času** - se potvrdilo to, co již zaznělo v rozhovorech, že většinu svého volného času, ne-li celý tráví všichni dotazovaní mimo svoji rodinu se svými kamarády.
- **V kategorii povinností vykonávaných doma** - chápe většina klientů za povinnost běžné domácí práce, jako je úklid svých osobních věcí, umývání nádobí či

vynášení koše s odpadky. Z odpovědí bylo patrné, že povinnosti buď vůbec nevykonávají, anebo jen velmi sporadicky.

- **V kategorii životních potřeb** - které v rodině dotazovaní postrádají, se objevily odpovědi jako např. malý zájem ze strany rodičů o jejich osobu, více lásky a porozumění, cigarety a v některých případech jim nechybí nic.

- **Životní potřeby**

- **Kategorie potřeb** - pokud bychom shrnuli celkově, které životní potřeby dotazovaným z jejich pohledu nejvíce v zařízení chybí, bude se opět jednat o potřeby, které nelze dle zákona a povahy zařízení naplnit. Jedná se především o potřebu cigaret, návykových látek, potřebu větší volnosti, svobody a větší potřebu být s rodinou.
- **V kategorii vztahu k vychovatelům** - lze konstatovat, že vztah je celkem pozitivní.
- **V kategorii volného času** - upřednostňují neorganizované činnosti, volnou zábavu, nákupy, cigarety, kouření marihuany, poslech hudby, počítač a chybí jim svoboda.
- **V kategorii plánů do budoucna** - plány do budoucna a koncepce vlastního života se soustředí spíše na blízké cíle spojené s odchodem ze zařízení.

- **Životní hodnoty**

- **Ve vztahu ke škole** - je tento vztah většinou dotazovaných vnímán jako nutná potřeba a důležitá hodnota, která je důležitá v oblasti vzdělávání a profesního uplatnění.
- **Postoj k trestnému činu** - většinou chápou jako něco, co by se nemělo porušovat, a umí rozeznat, co je dobré a co je zlé, ale přesto přiznávají, že již byli v konfliktu se zákonem a své zavinění přiznávají, i když jen formálně.
- **Postoj a vztah k drogám** - především ke kouření marihuany mají benevolentní a staví ho na stejnou úroveň jako kouření cigaret.

- **Vztah k alkoholu** - mají obecně velmi kladný a nevidí v tom nic špatného, i když formálně přiznávají, že je to atribut spíše dospělé populace.
- **Postoje dotazovaných k vytváření vzorů** - ze svého blízkého okolí lze obecně říci, že nemají potřebu se s někým až na malé výjimky identifikovat. Své vzory, s kterými se ztotožňují pochází, z oblasti slavných osobností, které jsou prezentovány médii.
- **V rámci tolerance** - jim na lidech nejvíce vadí sobeckost, lež, faleš, propagování rasismu a nepochopení člověka člověkem.
- **Postoj k životu** - má většina dotazovaných kladný.
- **V případě získání větší finanční hotovosti** - se vlastnost jako je altruismus projevila u dotazovaných s kladnými, ale i s ambivalentními vazbami na rodinu a potvrdily tak data získaná s rozhovorů.
- **V oblasti preferovaných hodnot** - se na prvním místě umístila hodnota cigarety, dále rodina, láska, alkohol, peníze, hudba, drogy (marihuana) a přátelé.

6 Závěr

6.1 Zhodnocení práce z pohledu teoretického a praktického

Cílem teoretické části diplomové práce bylo operacionalizovat jednotlivé pojmy vztahující se k tématu. Zejména se jedná o vysvětlení základních pojmů, které se vztahují k naplňování a uspokojování životních vyšších potřeb a upřednostňování hodnot u dětí s poruchami chování v zařízení dětského domova. Cílem bylo také zmapovat možné aspekty, které mohou ovlivnit chování, potřeby a hodnoty této cílové skupiny a seznámit čtenáře s některými výzkumy, které se zabývaly problematikou hodnotové orientace dnešní populace, především mládeže. Hlavním úkolem v teoretické části bylo přiblížit čtenářům danou problematiku životních potřeb a hodnot z pohledu různých autorů zabývajících se touto problematikou ve vztahu k populaci dětí s výchovnými problémy a s poruchami chování, což lze konstatovat, že tento a další výše zmíněné cíle byly z našeho pohledu naplněny.

6.2 Zhodnocení práce z pohledu praktického

V praktické části diplomové práce jsme se zabývali výzkumným šetřením, kde předmětem našeho zájmu bylo především naplňování a uspokojování životních potřeb v praxi tak, jak to subjektivně pociťují samotné děti a jaké jsou jejich hodnotové orientace a preference hodnot. Z celkového shrnutí dat a z jejich interpretací vyplývá, že se nám podařilo dosáhnout naplnění vytyčeného hlavního cíle, i na něj navazujících dílčích cílů a výzkumných otázek. Cílem bylo obsáhnout všechny vytyčené oblasti, jmenovitě oblast rodinné a sociální anamnézy posuzovaných dětí, oblast jejich rodinného prostředí, oblast naplňování životních potřeb v podmínkách ústavního zařízení dětského domova, oblast životních preferovaných hodnot a oblast zjištěných dat za pomoci doplňující metody projektivní techniky nedokončených vět, které v sobě zahrnovaly analýzu rodinného prostředí posuzovaných dětí, naplňování životních potřeb a preference hodnot. Stěžejní přínos diplomové práce vidíme v tom, že přinesl lepší orientaci v potřebách dětí a v jejich uskutečňování a naplňování v praxi a s tím související lepší zefektivnění práce vychovatelů (pracovníků v pomáhajících profesích), především

v oblasti pozitivního individuálního rozvoje osobnosti dětí s poruchami chování. Domníváme se, že výzkumné šetření a použité metody lze za dodržení srovnatelných podmínek aplikovat a přenášet na podobné sociální skupiny dětí s problémy v chování a zjištěná data využívat pro zefektivnění práce s těmito skupinami. V rámci osobního přínosu vnímáme naplnění osobního cíle, obohacení a většího přehledu v problematice životních hodnot a potřeb prostřednictvím prostudování tématicky zaměřené odborné literatury. Problematika, která se zabývá naplňováním životních potřeb u různých sociálních skupin, je velmi složitá a lze na ni nahlížet z různých pohledů. Není jednoduché rozpoznat, jaké potřeby která skupina upřednostňuje nebo které postrádá. Je to velmi citlivé téma, a proto je také důležité k této problematice přistupovat velmi zodpovědně. Pokud pracujeme v pomáhajících profesích, je důležité obecně znát, co naši klienti potřebují do takové odpovídající míry, abychom mohli s jakoukoliv sociální skupinou co nejlépe pracovat, pozitivně ji ovlivňovat a naplňovat dané cíle. To platí i pro naši cílovou skupinu dětí s poruchami chování. Proto je zde na místě vyslovit důležitost a doporučení pokračovat v dalších výzkumech v rámci problematiky naplňování životních potřeb a preferencí hodnot. Pro efektivnější práci je důležité si udělat vždy svůj malý průzkum či výzkum na to, co se od nás jako odborníků v pomáhajících profesích vůbec v dané problematice očekává. Chtěli bychom se v této závěrečné práci odkázat na teoretické zdroje v rámci porovnání vlastních závěrů v oblasti hodnot se závěry jiných výzkumů. Pro naše účely jsme zvolili výzkum v rámci projektu „*Klíč pro život*“, jehož cílem bylo zaměřením se na zjišťování hodnotových orientací u dětí ve věku 6–15 let, což je srovnatelná věková struktura dětí. V oblasti životních priorit u dětí intaktní populace se v tomto výzkumu na prvním a druhém místě u celé zkoumané populace řadí „*rodina*“ a pak „*mít dobré přátele*“. Na třetím místě se u kategorie do 12 let řadí „*dobře se učit*“ u kategorie 13-15 let to je „*mít hodně peněz*“. Pokud budeme srovnávat závěry v rámci našeho šetření, tak výzkumný vzorek dětí s poruchami chování vykazuje výraznou shodu v jednom bodě a to je priorita rodiny. Ostatní priority se v našem výzkumném vzorku také objevovaly, ale byly již v marginálním zastoupení. Naskytá se tedy otázka, v čem je naše šetření jiné či odlišné. Podle závěrů lze konstatovat, že děti s poruchami chování se navenek nijak výrazně neliší od běžné populace dětí v tom, jaké mají priority, jaké zaujímají postoje k životu a společnosti. Velkým handicapem u těchto dětí, a v tom vidíme určitou jinakost výzkumného šetření, je především

porucha chování z důvodu působení negativních sociálních činitelů v raném období, především v rodině, a s tím související abnormalita v životních potřebách a hodnotových preferencích. Podle našich postřehů však během šetření většina dětí odpovídala tak, jak by si samy představovaly žít, a v odpovědích se objevovaly spíše přání a tužby než realita. Z odpovědí a z chování výzkumného vzorku bylo patrné, že ve svém nitru ví, že to tak nemusí být a to z mnoha důvodů. Především z důvodu rodinného prostředí, které vykazuje většinou nízký socioekonomický status a nízkou vzdělanost rodičů. Dále z důvodu zanedbané primární výchovy, citové a podnětné deprivace, v nedostatku nabídky pozitivních vzorů a vzorců chování, jež absentovaly v jejich přirozeném prostředí. Velmi těžko se dokáží oprostít od těchto negativních vzorců chování, které jsou v nich zakořeněné a nemají dostatek pevné vůle s tím bojovat. Velkou roli zde hraje jejich vlastní pohodlnost a smíření se s nastaveným a bohužel negativně zaměřeným stylem života, který mají zvnitřněný ze svého přirozeného prostředí. Výzkumné šetření je odlišné od ostatních výzkumů uvedených v teoretické části především cílovou skupinou a podmínkami, ve kterých šetření probíhalo. Je nutné si uvědomit, že se jedná o specifickou komunitu dětí, která na rozdíl od intaktní (většinové) populace žije v uzavřených podmínkách ústavního zařízení s omezeným pohybem volnosti a především proti své vůli. Závěrem se doporučuje pokračovat v dalších výzkumech a ve zjišťování skutečných potřeb a preferencí hodnot dětí pokud možno co nejdříve, aby byla možná účinnější intervence v ovlivňování pozitivního rozvoje osobnosti dětí s poruchami chování v oblasti hodnotové orientace a životních potřeb.

7 Résumé

7.1 Česká verze

Ústřední myšlenkou diplomové práce bylo, jak samotné děti vnímají naplňování a uspokojování životních potřeb, jaké jsou jejich hodnotové preference a jak jsou ze svého subjektivního pohledu spokojeny s naplňováním životních potřeb v ústavním zařízení Dětského domova se školou v Šumperku. V jednotlivých oblastech výzkumného šetření jsme dospěli k tomu, že naplňování životních potřeb ze svého subjektivního pohledu vnímají děti výzkumného vzorku většinou pozitivně, aniž by si to možná samy uvědomovaly. V jednotlivých oblastech životních potřeb byly odpovědi vcelku kladné, kdy děti necítí žádné významné ohrožení nebo strádání po stránce psychické, emocionální, sociální a duchovní (odkaz, shrnutí, strana v textu 113-117). Co lze považovat za neuspokojivé v naplňování jejich životních potřeb, jak to vnímají ze svého subjektivního pohledu, a co se prakticky proplínalo celým výzkumným šetřením je skutečnost, že nemohou v zařízení kouřit cigarety (týká se i THC), mají pocit malé volnosti a svobody, vadí jim chování některých dětí a nespokojenost vnímají i v nedostatečné potřebě rodiny. Poslední jmenovaná potřeba je ovšem ve velkém rozporu s tím, že celý vzorek posuzovaných dětí odpovídal, že většinu svého volného času tráví mimo rodinu a s rodinou tráví čas buď minimálně, nebo vůbec ne. Lze se tedy domnívat, že rodina v mnoha případech slouží jako účelová instituce, kam mohou jezdit děti v rámci dovolenek a prázdnin, kdy opouští ústavní zařízení. V oblasti zjišťování preferencí hodnot byly odpovědi velmi rozporuplné a roztržité. Bylo velmi těžké najít určitou shodu a určitý záchytný bod. Na odlišně položené otázky, ale se stejným obsahem, se odpovědi značně lišily. Jednou se žebříček hodnot pohyboval v pořadí cigarety, rodina, láska, alkohol, peníze, hudba, drogy (marihuana) a přátelé. Další variantou na trochu jinak položenou otázku vypadal žebříček hodnot následovně: rodina, práce, vzdělání, láska, zábava a cigarety. Z projektivní techniky nedokončených vět vyšla varianta hodnot: rodina, práce, vzdělání, láska, zábava, ale také cigarety, alkohol, peníze, hudba, drogy (THC). Těchto variant odpovědí se v šetření objevilo více. Ovšem co se během celého šetření proplínalo a vyskytovalo se v odpovědích v různém pořadí byla hodnota rodiny a hodnota cigaret. Hodnotovou orientaci výzkumného

vzorku lze typově zařadit jako „*typ hédonistický*“ spojený s příjemným prožíváním života. Bohužel tento typ prožívání u našeho výzkumného vzorku je většinou spojen s malou odpovědností, s pasivním trávením volného času v rizikových vrstevnických skupinách, s absencí zájmových kroužků a elementárních povinností, s užíváním návykových látek a alkoholu. Dále jako typ „*reprodukční hodnotové orientace*“, který se orientuje na založení rodiny a saturuje naprogramování jedince na zachování lidského rodu. Postoje dětí k životu, k rodině či ke společnosti jsou velmi ambivalentní, nevyhraněné a v mnoha případech až povrchní a bez zájmu. Obecně lze říci, že jejich postoje jsou velmi ovlivněny jak pozitivně, tak negativně médii, rodinným prostředím a vrstevnickými skupinami. Jako pozitivum lze vnímat to, že se zde objevují prvky solidarity, altruismu a určitá empatie k potřebným lidem. Na druhé straně, což je již méně pozitivní, je malý respekt k morálním, etickým a právním normám společnosti (odkaz, shrnutí, strana v textu, 117-121). Rodinné prostředí a vztahy v rodině vnímá polovina dětí jako uspokojivé a druhá polovina dětí jako neuspokojivé. Pokud si dáme dohromady všechny souvislosti a budeme vycházet jak z anamnézy a ze zjištěných dat, tak se potvrzuje následující. Ta skupina dětí, která má vztah v rodině uspokojivý, jsou děti, na které nejsou kladeny žádné nároky, žádné povinnosti a rodina se vyznačuje velmi benevolentní, nedůslednou a ochrannou výchovou. V rodině, kde se vyžaduje určitý řád a plnění povinností, tato skupina dětí vykazuje malý nebo vůbec žádný respekt rodičovské autority a autority vůbec. V případech, kde povinnosti vyžadovány nejsou, tyto děti popisují vztahy k rodině velmi pozitivně a tudíž nemají důvod být s rodinou v žádném konfliktu (odkaz, shrnutí, strana v textu, 111-112).

7.2 English version

The central idea of this thesis was how children perceive themselves and fulfilling life needs are, what their value preferences and how they are from their subjective perspective satisfied with fulfilling the necessities of life in an institution Children's home with a school in Sumperk. In various areas of research, we came to that meeting the vital needs of their subjective perspective children perceive the research sample are mostly positive, without perhaps aware of themselves. In some areas of the necessities of life, the answers were quite

positive when children do not feel any threat or significant hardship for the physical, emotional, social and spiritual (link to the summary page in text 113-117). What can be regarded as unsatisfactory in meeting their living needs, how they perceive from their subjective perspective, and what is practically oozed through the entire survey research is the fact that the device can not smoke cigarettes (even THC), they feel little freedom and liberty, They resent the behavior of some children and dissatisfaction perceived as insufficient family's needs. The latter, however, is needed in large contradiction with the fact that the entire sample of children assessed replied that most of his free time is spent outside the family as the family spends time either minimally or not at all. It can therefore be assumed that the family in many cases serves as a dedicated institution where children can ride within furlough and holidays when leaving institutional facilities. In the field of survey responses preference values were very inconsistent and fragmented. It was very difficult to find some consensus and some clue. On the questions differently, but the same content, the responses varied considerably. Once the scale of values ranged in order cigarettes, family, love, alcohol, money, music, drugs (marijuana) and friends. Another variation on a little different question seemed set of values as follows: family, work, education, love, fun and cigarettes. The projective techniques unfinished sentences came option values: family, work, education, love, fun, but also cigarettes, alcohol, money, music, drugs (THC). These variants of answers in the survey, there were more. But what oozed throughout the investigation and occurred in the answers in a different order, the value of family and the value of research sample can be classified as "type hedonistic" combined with a pleasant experience of life. Unfortunately, this type of experience at our research sample is usually associated with little responsibility, passive pastimes in high-risk peer groups, with the absence of interest groups and fundamental duties, substance abuse and alcohol. Furthermore, as a type of "reproductive value orientation," which focuses on a family and saturates programming individual to preserve the human race. Children's attitudes to life, to family or to society are very ambiguous, vague and in many cases, superficial and without interest. Generally it can be said that their attitudes are highly influenced both positively and negatively by the media, family environment, peer and groups. On the positive can be seen that there are elements of solidarity, altruism and empathy for certain needy. On the other hand, which is already less positive, there is little respect for moral, ethical and legal

standards of society (link to the summary page in the text, 117-121). Family environment and family relationships perceived as satisfactory half of the children and the other half of the children as unsatisfactory. If we put together all respect and we will come both from history and from the data, and it confirms the following. The group of children who have a family relationship is satisfactory, they are children who are no demands, no family obligations, and is characterized by very weak, inconsistent, and protectively education. In families where it requires a certain order and fulfillment of obligations, this group of children show little or no respect for parental authority and authority in general. In cases where the duties are not required, these children describe relationships to family very positive and therefore have no reason to be with his family in any conflict (link on the summary page of text, 111-112).

8 Seznam použité literatury

- [1] BOWLBY, John. *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítěte*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-670-4.
- [2] ČAČKA, Otto. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-060-0.
- [3] ČÁP, Jan, ČECHOVÁ, Věra, ROZSYPALOVÁ, Marie. *Psychologie. Obecná psychologie pro střední pedagogické školy*. Vyd. 3. Praha: H&H, 1998. ISBN 80-86022-36-6.
- [4] DRAPELA, J., Viktor. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-134-7.
- [5] DÉMUTHOVÁ, Slávka. *Mladistvý delikvent. Příběhy spoza mreží*. Pusté Úlany: Schola Philosophica, 2006. ISBN – 978-80-969637-2-0.
- [6] EYROVI, Linda a Raul. *Jak naučit děti hodnotám*. Přeložil Ladislav Dvořák. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-360-9.
- [7] HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. Vyd. 3. Praha: Jiří Budka, 1996. ISBN 80-901549-0-5.
- [8] HELUS, Zdeněk. *Psychologie pro střední školy*. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7168-406-6.
- [9] KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence. Otázky na vrcholu života*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1370-5.
- [10] LANGMEIER, Josef, MAŤEJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-802461983-5.
- [11] MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-76-1.
- [12] MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístupy a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- [13] NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. Praha: Academie, 1998. ISBN 80-200-0689-3.
- [14] NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996, ISBN 80-200-0592-7-0.
- [15] OAKLANDER, Violet. *Třinácté komnaty dětské duše*. Přeložil Jiří Štěpo. Dobříš: Drvoštěp, 2010. ISBN 80-903306-0-6.

- [16] POSSE, Raul, MELGOSA, Julián. *Umění výchovy dítěte*. Překlad Vanda Ohnisková. Praha: Advent Orion, 2003. ISBN 80-7172-613-3.
- [17] PRUDKÝ, Libor a kol. *Inventura hodnot*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1751-2.
- [18] SAK, Petr. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
- [19] SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3.
- [20] SMÉKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Barrister & Principál, 2004. ISBN 80-86598-65-9.
- [21] ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [22] TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.
- [23] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- [24] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.
- [25] VELEHRADSKÝ, Antonín a kol. *Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka*. Praha: Svoboda, 1978. 25-129-78.

Internetové zdroje

- [1] Grafologie a Psychologie. *Psychologie hodnot – charakteristika*. [online]. Dostupné z URL <<http://ografologii.blogspot.cz/2009/05/psychologie-hodnot.html>> [cit. Dne 14.7.2014].
- [2] Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let. *Recenzentka Jana Dufková - charakteristika* [online]. Dostupné z URL <<http://userfiles.nidm.cz/file/KPZ/KA1-vyzkumy/hodnotove-orient>> [cit. dne 14.7. 2014].
- [3] Poruchy chování u dětí a dospívajících. *MUDr. Pavel Theiner, Ph.D. – charakteristika* [online]. Dostupné z URL <<http://www.solen.cz/pdfs/psy/2007/02/09.pdf>> [cit. dne 14.7. 2014].
- [4] Vývojově psychologická teorie S. Freuda, E. H. Eriksona, J. Piageta a L. Kohlberga.

Prof.PhDr.Rudolf Kohoutek, CSc. - charakteristika [online]. Dostupné z URL
<<http://rudolfkohoutek.blog.cz/1002/vyvojove-psychologicke-teorie>> [cit. dne 21.7. 2014].

[5] *Zákony pro lidi. Sbirka zákonů ČR - charakteristika* [online]. Dostupné
z URL<<http://www.zakonyprolidi.cz/>> [cit. dne 21.7. 2014].

9 Soubor příloh

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Seznam otázek polo strukturovaného rozhovoru (vzor).

Příloha č. 1a - U tištěné formy přepisy jednotlivých rozhovorů volně na přiloženém CD disku.

Příloha č. 2 - Seznam otázek (vzor).

Příloha č. 2a - U tištěné formy jednotlivé odpovědi nedokončených vět uložené volně na přiloženém CD disku.

1. Oblast otázek – rodinné prostředí

Otázka – Jak by si stručně popsal/a svůj dosavadní život v rodině?

Otázka – Která osoba v rodině je ti nejbližší?

Otázka - Kolik času trávíš s rodinou ve svém volném čase a jak?

Otázka – Kolik volného času trávíš mimo rodinu a jak?

Otázka – Jak nejčastěji trávíš svůj volný čas doma sama?

Otázka – Jaké máš doma povinnosti?

Otázka - Když něco doma provedeš jak jsi potrestán, či odměněn?

Otázka - Jaké jsi navštěvoval/a zájmové kroužky doma?

2. Oblast otázek – naplňování životních potřeb v zařízení

Otázka – Co si představuješ pod pojmem životní potřeba, a jak jsi spokojen s jejich naplňováním?

A) Podskupina - otázky v oblasti psychických potřeb

Otázka – Jak bylo pro tebe těžké či lehké si zvyknout na ústavní prostředí?

Otázka – Můžeš vysvětlit jak moc jsi pro své okolí v zařízení důležitý/a nebo naopak?

Otázka – Kdo je pro tebe nejbližší či nejdůležitější osobou v zařízení?

Otázka – Na koho se obrátíš, když potřebuješ pomoc nebo poradit?

Otázka – Jak velká pozornost je ti věnovaná, když potřebuješ poradit?

Otázka – Která, pro tebe důležitá potřeba ti v zařízení nejvíce chybí?

Otázka - Která osoba ti nejvíc v době pobytu v zařízení schází?

Otázka - V čem se nejvíce liší život v zařízení, od života v rodině?

Otázka - Je něco, co ti brání k uspokojení tvých potřeb?

Otázka – Je někdo, kdo ti brání k uspokojení tvých potřeb?

Otázka - Máš v zařízení vytvořen k někomu vřelý citový vztah nebo ti zcela chybí?

B) Podskupina - otázky v oblasti emocionálních potřeb.

Otázka - Jak moc se cítíš být ohrožený v zařízení a z čeho máš strach či obavy?

Otázka – Jak moc můžeš, nebo, jak velký prostor máš pro vyjádření svého názoru?

Otázka - Kdo je pro tebe nejdůležitější osobou v životě?

Otázka – Máš pocit, že někam patříš, a že tě má někdo rád?

Otázka - Existuje místo, kam se můžeš vždycky vrátit?

Otázka - Kdy jsi naposled udělal nějaký dobrý skutek, a jaký?

Otázka – Co děláš, když máš vztek a nebo špatnou náladu?

Otázka - Co uděláš, když ti někdo ubližuje?

C) Podskupina - otázky v oblasti sociálních potřeb

Otázka - Máš příležitost využít své dovednosti v zařízení?

Otázka – Co ti nejvíce chybí v nabídce zájmů v rámci trávení volného času?

Otázka – Jaká je tvoje nejoblíbenější činnost v zařízení, kterou můžeš vykonávat?

Otázka – Jak jsi ohodnocen/a za dobře vykonanou práci nebo činnost?

Otázka - Jak jsi ohodnocen/a za špatně vykonanou práci nebo činnost?

Otázka – Jak velkou svobodu máš při výběru aktivit v zařízení?

Otázka – Jak by jsi trávil/a volný čas dle vlastního výběru?

Otázka – Jakým způsobem nejčastěji trávíš svůj volný čas?

Otázka - Jaké navštěvuješ zájmové kroužky v zařízení?

Otázka – Co ti v zařízení nejvíce chybí?

Otázka – Kdyby si mohl/a v zařízení něco změnit, co by to bylo?

D) Podskupina - otázky v oblasti duchovních potřeb.

Otázka – Jaká je podle tebe tvoje nejhorší vlastnost?

Otázka - Jaká je podle tebe tvoje nejlepší vlastnost?

Otázka – Jakou práci by jsi chtěl/a v budoucnu vykonávat?

Otázka - Jak je pro tebe důležité vzdělání?

Otázka – Jak pomáháš druhým?

Otázka – Co nebo kdo ti v zařízení nejvíce vadí?

Otázka - Na co se v budoucnu nejvíce těšíš nebo co očekáváš že přijde?

Otázka – Jaký má pro tebe život smysl nebo v čem vidíš ty smysl života?

Otázka – Jak si plánuješ svoji budoucnost?

Otázka – Jak by si se chtěl/a v životě uplatnit?

Otázka – Jaký je tvůj životní sen?

Otázka – Žiješ spíše přítomností nebo se těšíš na to, co teprve přijde v budoucnosti?

Otázka – Čeho by si chtěl/a v životě dosáhnout?

3. Oblast – upřednostňování a uspokojování životních hodnot

A) Podskupina – postoje

1. Vzory a idoly

Otázka - Kdo je tvým vzorem či idolem v rámci médií pokud nějaký máš?

Otázka – Kdo je tvým vzorem, či idolem ve tvém blízkém okolí, pokud nějaký máš?

Otázka – Kdo je v zařízení tvým vzorem?

2. Tolerance

Otázka – Co ti nejvíce vadí na sobě?

Otázka – Co ti nejvíce vadí na lidech z tvého blízkého okolí?

Otázka – Je něco, co se ve světě děje a tobě to nejvíce vadí?

Otázka – Co ti nevadí na sobě, přestože víš, že je to špatné?

Otázka – Co ti nevadí na druhých lidech, i když víš, že je to špatné?

3. Co by jsi udělal/a s 20 000 Kč,- a jak a na co by jsi je použil/a

Otázka – Jak by jsi je využil/a, kdybys měl/a 20 000 Kč,-?

4. Pocit štěstí v životě

Otázka – Myslíš si, že jsi v životě šťastný/a?

5. Životní aspirace

Otázka – Co si myslíš, že by jsi v životě mohl/a dokázat?

6. Obavy z budoucna

Otázka – Máš do budoucna z něčeho strach? A když ano, tak z čeho?

B) Podskupina – hodnoty

Otázka – Co si představuješ pod pojmem životní hodnota, a jaké hodnoty upřednostňuješ?

Otázka - Kterou z hodnot považuješ ve svém životě za nejdůležitější?

Otázka – Uveď podle tebe čtyři kladné hodnoty v pořadí důležitosti za sebou?

Otázka – Co na tebe působí negativně nebo špatně?

Otázka – Uveď další čtyři negativní (špatné) hodnoty?

Otázka – Vyjmenuj 5 věcí, na kterých ti nejvíce záleží, a seřaď je podle důležitosti?

Otázka – Čeho si v životě nejvíce vážíš a ceníš?

Otázka - Vyjmenuj 5 životních hodnot podle stupně důležitosti, rychle?

Otázka - Jak je důležité být pro tebe zdraví/á?

Otázka - Seřaď podle důležitosti hodnoty - svoboda, peníze, spravedlnost, jídlo, krása, zdraví, rodina, práce, sex, pravda?

Otázka - Jaké hodnoty jsou podle tvého názoru nejvíce oceňovány v dnešní společnosti?

Otázka - Označ hodnoty dle důležitosti. (1- nejdůležitější; 8 – nejméně důležité - kariéra, rodina, přátelé, láska, peníze, fyzická přitažlivost, moc, postavení ve společnosti).

Otázka – Co je tvým životním cílem?

Otázka - Co ti nejvíce chybí ve tvém životě?

Otázka - Co je v životě pro tebe nejdůležitější?

Otázka - Jaké povolání chceš vykonávat?

Otázka – Co si myslíš o kouření, vadí ti to?

Otázka – Myslíš že má cenu lhát, že je to někdy potřeba?

Otázka – Co si myslíš o drogách, vadí ti to?

Otázka – Jaký máš vztah k trestné činnosti?

Otázka – Označ tři uvedené hodnoty, které jsou pro tebe nejdůležitější?

(Zdraví, láska, mír a život bez válek, životní partner, svoboda, přátelství, rodina a děti, zdravé životní prostředí, demokracie, pravda a poznání, zajímavá práce, rozvoj vlastní osobnosti, plat a další příjmy, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání, uspokojování svých zájmů a koníčků, být užitečný/á druhým lidem).

Otázka – Označ tři hodnoty, které pro tebe nejsou vůbec důležité?

(Zdraví, láska, mír a život bez válek, životní partner, svoboda, přátelství, rodina a děti, zdravé životní prostředí, demokracie, pravda a poznání, zajímavá práce, rozvoj vlastní osobnosti, plat a další příjmy, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání, uspokojování svých zájmů a koníčků, být užitečný/á druhým lidem).

Otázka – Doplň, které hodnoty pro tebe důležité v tomto výčtu hodnot podle tebe chybí?

(Zdraví, láska, mír a život bez válek, životní partner, svoboda, přátelství, rodina a děti, zdravé životní prostředí, demokracie, pravda a poznání, zajímavá práce, rozvoj vlastní osobnosti, plat a další příjmy, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání, uspokojování svých zájmů a koníčků, být užitečný/á druhým lidem).

Nedokončené věty – Jméno.....

1. oblast rodinné prostředí

1. Vztah k matce – Moje matka

.....
.....

2. Vztah k otci – Myslím, že můj otec

.....
.....

3. Vztah k svému blízkému okolí (kdo) – Nejvíce mi vadí

.....
.....

4. Vztah k rodině – Když jsem byl doma, moje rodina

.....
.....

5. Vztah k minulosti – V minulosti jsem

.....
.....

6. Pocity viny – Moji největší chybou bylo

.....
.....

7. Vztah k volnému času – Volný čas doma trávím

.....
.....

8. Vztah k povinnostem – Když jsem doma, tak

.....
.....

9. Životní potřeby - Nejvíce mi v rodině chybí

.....
.....

2. oblast potřeby a její naplňování v zařízení

A) Psychické

1. Vztah k výchovným pracovníkům – Vychovatelé jsou

.....
.....

2. Vztah k dětskému domovu – V dětském domově

.....
.....

3. Vztah k potřebám – Nejvíce mi chybí

.....
.....

B) Emocionální

1. Úzkosti a strachy – Chtěl by jsem se přestat bát

.....
.....

2. Vztah k emocím – Když je mi smutno

.....
.....

Když mám strach

.....
.....

Když mám vztek

.....
.....

Když se cítím ohrožený

.....
.....

Když chci poradit jdu

.....
.....

C) Sociální

1. Vztah k volnému času – Ve volném čase bych

.....
.....

2. Vztah k činnostem – Nejvíce mi chybí

.....
.....

3. Vztah k vlastním schopnostem – Myslím, že dokážu

.....
.....

D) Duchovní

1. Vztah k budoucnosti – Nastane den kdy

.....
.....

2. Koncepce vlastního života – Když jsem byl malý, chtěl jsem být

.....
.....

3. oblast hodnotová orientace

1. Vztah ke škole – Škola je pro mě

.....
.....

2. Vztah k trestnému činu – To, že jsem zde

.....
.....

3. Vztah k pravidlům a zákonům – To, co je zakázané

.....
.....

4. Cíle – Nejvíce v životě toužím

.....
.....

5. Vztah k drogám – Užívání drog je

.....
.....

6. Vztah k alkoholu – Užívání alkoholu je pro

.....
.....

7. Vztah k hodnotám – Nikdy se neobejdu bez

.....
.....

8. Postoje – Mým největším vzorem

.....
.....

9. Tolerance – Nejvíce mi na lidech vadí

.....
.....

10. Vztah k životu – Myslím, že život

.....
.....

11. Pocity štěstí – Být šťastný znamená

.....
.....

12. Vztah k penězům – Kdybych měl 20 000 Kč, tak

.....
.....

Jméno a příjmení	Josef Mádr
Katedra	Ústav speciálně pedagogických studií
Vedoucí práce	PhDr. Vladimíra Kocourková Ph.D
Rok obhajoby	2015

Název práce	Životní potřeby a hodnotová orientace dětí s poruchami chování v Dětském domově se školou, základní školou a SVP v Šumperku.
Název práce v Anglickém jazyce	Necessities of life and value orientation of children with behavior disorders in children's home and school, primary school and the SVP in Sumperk.
Anotace práce	Cílem výzkumného šetření diplomové práce bylo zjistit, jak vnímají děti s poruchami chování ze svého subjektivního pohledu naplňování vyšších životních potřeb, a jaké vyznávají hodnotové preference v podmínkách nařízené ústavní výchovy v Dětském domově se školou, základní školou a SVP v Šumperku. Jednalo se o kvalitativní výzkum za použití metody polostrukturovaného rozhovoru a metody projektivní techniky nedokončených vět se zvolenou strategií případové studie. Předmětem našeho zájmu bylo, popsat oblast rodinného prostředí, z kterého k nám děti do zařízení přichází, oblast životních potřeb, hodnotových orientací a postojů.
Klíčová slova	Životní hodnota, hodnotová preference, hodnotová orientace, životní potřeba, vyšší životní potřeba, porucha chování, socializovaná porucha chování, osobnost, psychická deprivace, depriváční syndrom, dětské domovy, ústavní výchova.

Anotace v Anglickém jazyce	<p>The aim of the research thesis was to find out how they perceive children with behavioral problems of their subjective view to fulfilling the higher necessities of life, and what they profess value preferences in terms of institutional upbringing in the orphanage school, primary school and the SVP in Sumperk. It was a qualitative research method using a semi-structured interview methods and projective techniques unfinished sentences with the chosen strategy case studies. Our concern was to describe the area of family environment from which to us children into coming area of the necessities of life, value orientations and attitudes, in terms of judicially mandated institutional care.</p>
Klíčová slova v Anglickém jazyce	<p>Values, value preferences, value orientation, life needs a higher standard of need, conduct disorder, socialized conduct disorder, personality, psychological deprivation, deprivation syndrome, children's homes, residential care.</p>
Přílohy vázané k práci	<p>Vzor záznamového archu rozhovorů a jednotlivé přepisy rozhovorů. Vzor a přepisy projektivní techniky nedokončených vět.</p>
Rozsah práce	<p>132 s. (240 461 znaků).</p>
Jazyk práce	<p>Český jazyk</p>

